

Youth in Central and Eastern Europe. Sociological Studies
2 (4) /2015
ISSN 2409-952X

Youth in Central and Eastern Europe
Sociological Studies

2 (4) /2015

ISSN 2409-952X

www.youthjournal.eu

WYDAWCA

***Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Iwana Franki w Drohobyczu, Ukraina;
Ukraińskie Towarzystwo Socjologiczne;
Instytut Socjologii Uniwersytetu Rzeszowskiego;
Instytut Socjologii Państwowej Wyższej Szkoły Wschodnioeuropejskiej
w Przemyślu, Polska***

ВИДАВЦІ

***Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна;
Соціологічна асоціація України;
Інститут соціології Жешувського університету, Республіка Польща;
Інститут соціології Вищої державної східноєвропейської школи у Перемишлі,
Республіка Польща***

Instytut Socjologii PWSW w Przemyślu
ul. Książąt Lubomirskich 4
37-700 Przemyśl
Polska

82100 Україна
Львівська область
м. Дрогобич
вул. Лесі Українки, 46, кім.210
тел. (38 032 44) 3-81-44

KONTAKT/KOHTAKTI: redakcja@youthjournal.eu

RADA NAUKOWA:

Ludmiła Sokóriańska – dr hab., profesor (Uniwersytet w Charkowie, Ukraina) – **przewodnicząca rady**
Nadija Skotna – dr hab., profesor (Uniwersytet w Drohobyczu, Ukraina)
Ilya Kononov – dr hab., profesor (Uniwersytet w Ługańsku, Ukraina)
Walerij Łukow – dr hab., profesor (Uniwersytet Humanistyczny w Moskwie, Rosja)
Witalij Oniszczuk – dr hab., profesor (Uniwersytet w Odessie, Ukraina)
Wiktor Sawka – dr, docent (Politechnika Lwowska, Ukraina)
Alekszej Skowikow – dr, docent (Uniwersytet Humanistyczny w Moskwie, Rosja)
Walentina Chepak – dr hab., profesor (Uniwersytet w Kijowie, Ukraina)
Wiktor Chigrin – dr hab., profesor (Uniwersytet w Symferopolu)
Andrzej Szumilow – dr., docent (Uniwersytet Czuwaski, Rosja)
Marek Bugdol – dr hab., profesor (Uniwersytet Jagielloński, Polska)
Maciej Gitling – dr hab., profesor (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)
Beata Halicka – dr hab., profesor (Uniwersytet Adama Mickiewicza, Polska)
Witold Jedynek – ks., dr hab., profesor (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)
Marian Malikowski – dr hab., profesor (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)
Jarosław Moklak - dr hab., profesor (Uniwersytet Jagielloński, Polska)
Marian Niezgoda – dr hab., profesor (Uniwersytet Jagielloński, Polska)
Antoanela Petkovska – Ph.D, profesor (Ss. Cyril and Methodius University, Macedonia)
Teresa Soldra-Gwiżdż – dr hab., profesor (Uniwersytet Opolski, Polska)
Barbara Wiśniewska-Paź – dr hab., profesor (Uniwersytet Wrocławski, Polska)
Dariusz Wojakowski – dr hab., profesor (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)
Marta Zahorska-Bugaj – dr hab., profesor (Uniwersytet Warszawski, Polska)
Maria Zielińska – dr hab., profesor (Uniwersytet Zielonogórski, Polska)
Beata Szluz – dr hab., profesor (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

НАУКОВА РАДА:

Людмила Сокурянська – доктор соціологічних наук, професор (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна) – **голова ради;**

Надія Скотна – доктор філософських наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна);

Ілля Кононов – доктор соціологічних наук, професор (Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна);

Валерій Луков – доктор філософських наук, професор (Московський гуманітарний університет, Російська Федерація);

Віталій Онищук – доктор соціологічних наук, професор (Одеський національний університет імені І.І.Мечнікова, Україна);

Віктор Савка – кандидат соціологічних наук, доцент (Національний університет «Львівська політехніка», Україна);

Олексій Скочков – кандидат філософських наук, доцент (Московський гуманітарний університет, Російська Федерація);

Валентина Чепак – доктор соціологічних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна);

Віктор Чигрин – доктор соціологічних наук, професор (Таврійський національний університет імені В.І.Вернадського);

Андрій Шумілов – кандидат політичних наук, доцент (Чуваський державний педагогічний університет імені В.Я.Яковлева, Російська Федерація);

Барбара Вішнєвська-Паз – доктор габілітований, професор (Вроцлавський університет, Республіка Польща);

Даріуш Вояковський – доктор габілітований, професор (Жешувський університет, Республіка Польща);

Бугдоль Марек – доктор габілітований, професор (Ягеллонський університет, Республіка Польща);

Гітлінг Мацей – доктор габілітований, професор (Жешувський університет, Республіка Польща);

Галицька Беата – доктор габілітований, професор (Познанський університет імені Адама Міцкевича);

Єдинак Вітольд – ксьондз, доктор габілітований, професор (Жешувський університет, Республіка Польща);

Зелінська Марія – доктор габілітований, професор (Зеленогурський університет, Республіка Польща);

Марта Загорська -Бугай – доктор габілітований, професор (Варшавський університет, Республіка Польща);

Ярослав Мокляк – доктор габілітований, професор (Ягеллонський університет, Республіка Польща);

Маріан Маліковський – доктор габілітований, професор (Жешувський університет, Республіка Польща);

Маріан Нєгода – доктор габілітований, професор (Ягеллонський університет, Республіка Польща);

Антоанела Петковська – Ph.D, професор (Університет Св. Кирила і Мефодія, Македонія);

Тереза Солдра-Гвіждж – доктор габілітований, професор (Опольський університет, Республіка Польща);

Беата Шлюз – доктор габілітований, професор (Жешувський університет, Республіка Польща)

ZESPÓŁ REDAKCYJNY:

Redaktor naczelny: Switłana Szczudło – dr hab., profesor (Uniwersytet w Drohobycz, Ukraina)

Zastępca redaktora naczelnego: Piotr Długosz – dr (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

Redaktorzy tematyczni:

Jarosław Komarnicki – dr., docent (Uniwersytet w Drohobycz, Ukraina)

Iryna Mirczuk – dr., docent (Uniwersytet w Drohobycz, Ukraina)

Radosław Marzęcki – dr., (Uniwersytet Pedagogiczny, Kraków)

Hubert Kotarski – dr (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

Sławomir Solecki – dr (Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska w Przemyślu, Polska)

Wojciech Broszkiewicz – dr (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

Rafał Boguszewski – dr (Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, Polska)

Marcjanna Nóżka – dr (Uniwersytet Jagielloński, Polska)

Dorota Szaban – dr (Uniwersytet Zielonogórski, Polska)

Klara Kovacs – dr (Uniwersytet w Debreczynie, Węgry)

Sekretarze redakcji:

Bogdanna Gwozdecka – dr (Uniwersytet w Drohobyczu, Ukraina)

Mariusz Palak – dr (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

Redaktor techniczny:

Juriy Dmytryszyn – dr., docent (Uniwersytet w Drohobyczu, Ukraina)

Redaktor statystyczny:

Krzysztof Piróg – dr (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

Redaktorzy językowi:

język polski: **Dominika Długosz-Izdebska** – doktorantka (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

język ukraiński: **Iryna Niewmierżicka** (Uniwersytet w Drohobyczu, Ukraina)

język rosyjski: **Oleksandra Proć** (Uniwersytet w Drohobyczu, Ukraina)

język angielski: **Wojciech Pyć** – doktorant (Uniwersytet Rzeszowski, Polska)

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

Головний редактор: Світлана Щудло – доктор соціологічних наук, професор
(Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна)

Заступник головного редактора: Пьотр Длугош – доктор
(Жешувський університет, Республіка Польща)

Тематичні редактори:

Ярослав Комарницький – кандидат історичних наук, доцент
(Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна)

Ірина Мірчук – кандидат філософських наук, доцент

(Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна)

Радослав Маженські – доктор (Педагогічний університет, Республіка Польща)

Хуберт Котарський – доктор (Жешувський університет, Республіка Польща)

Славомір Солецький – доктор (Вища державна східноєвропейська школа у Перемишлі,
Республіка Польща)

Войцех Брожеквич – доктор (Жешувський університет, Республіка Польща)

Рафал Богушевські – доктор (Головна школа сільського господарства у Варшаві, Республіка Польща)

Марціянна Нужка – доктор (Ягеллонський університет, Республіка Польща)

Дорота Шабан – доктор (Зеленогурський університет, Республіка Польща)

Клара Ковач – доктор (Дебреценський університет, Угорщина)

Секретарі редакції:

Маріуш Пеляк – доктор (Жешувський університет, Республіка Польща);

Богданна Гвоздецька – кандидат соціологічних наук (Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка, Україна)

Статистичний редактор:

Криштоф Пірог – доктор (Жешувський університет, Республіка Польща)

Технічний редактор:

Юрій Дмитришин – кандидат юридичних наук, доцент

(Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна)

Літературні редактори:

польська мова: **Домініка Длугош-Іздебська** – докторант (Жешувський університет, Республіка Польща);

українська мова: **Ірина Невмержицька** – редактор (Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка, Україна);

російська мова: **Олександра Проць** – кандидат юридичних наук, доцент

(Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна)

англійська мова: **Войцех Пиць** – докторант (Жешувський університет, Республіка Польща).

TABLE OF CONTENTS

Людмила Сокурянская
СТУДЕНЧЕСТВО КАК ИСТОЧНИК ПРЕПОДАВАТЕЛЬСКИХ КАДРОВ
УКРАИНСКОЙ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ.....6
(**Liudmyla Sokurianska**. STUDENTS AS SOURCE OF TEACHING STUFF OF
UKRAINIAN HIGH SCHOOL)

Galyna Liakhovych
LANGUAGE AND COMMUNICATIVE COMPETENCE IN SOCIOLOGICAL TERMS:
THE SEARCH FOR INTERACTION.....17

Богдана Гурій
ВЗАЄМООБУМОВЛЕНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ЧЛЕНІВ МОЛОДІЖНИХ
ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ТИПІВ ЇХНІХ ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЙ (на
прикладі молодіжних громадських організацій м. Львова).....26
(**Bohdana Huriy**. INTERDEPENDENCE OF SOCIAL CAPITAL OF YOUTH NGOS'
MEMBERS AND THE TИPES OF THEIR LIFE STRATEGIES
(on the example of youthNGOs of Lviv)

Dominika Izdebska-Długosz
CZY NAPRAWDĘ TAK BARDZO SIĘ RÓŻNIMY? STUDENCI POLSCY I UKRAIŃSCY
O SOBIE NAWZAJEM - KOMUNIKAT Z BADAŃ.....46
(**Dominika Izdebska-Długosz**. DO WE DIFFER SO MUCH? POLISH AND UKRAINIAN
STUDENTS ABOUT EACH OTHER – STUDY REPORT)

Ирина Мунтян
БЕСПРИЗОРНИКИ В «БОЛЬШОМ ОБЩЕСТВЕ»: ПРОБЛЕМЫ ИНТЕГРАЦИИ И
СОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ 67
(**Muntian Irina**. STREET KIDS IN THE « BIG SOCIETY»: THE PROBLEMS OF SOCIAL
INTEGRATION AND ADAPTATION)

Наталья Каловская
МЕСТО КЛАССИЧЕСКОЙ МУЗЫКИ В ЖИЗНИ ПОДРОСТКОВ СОВРЕМЕННОГО
ГОРОДА 78
(**Nataliia Kalovska**. PLACE OF CLASSICAL MUSIC IN LIFE OF TEENAGERS OF THE
MODERN CITY)

Людмила Сокурянская*

СТУДЕНЧЕСТВО КАК ИСТОЧНИК ПРЕПОДАВАТЕЛЬСКИХ КАДРОВ УКРАИНСКОЙ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

В статье анализируются объективные и субъективные характеристики украинских студентов, профессиональные планы которых связаны с преподавательской работой в вузе. Основываясь на данных исследования, проведенного кафедрой социологии Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2008-2009 гг., автор выделяет группу потенциальных вузовских преподавателей, акцентируя внимание на таких идентитетах данной общности, как пол, место проживания до поступления в вуз, материальное положение, профиль обучения, мотивация поступления в вуз, уровень академической успеваемости, отношение к учебе, знания и сферы использования иностранного языка, ориентация на учебу в аспирантуре и причины такого решения, использование интернета для учебных и научных целей и др. Это позволило автору сделать вывод о том, что современную вузовскую (преподавательскую) молодежь (во всяком случае некоторую ее часть) далеко не всегда отличают необходимый уровень профессиональных компетенций, педагогические знания, умения и навыки, коммуникативные способности, культурный капитал, отвечающий высокому званию университетского преподавателя.

Ключевые слова: студенчество, кадровый потенциал, потенциальные вузовские преподаватели, объективные и субъективные характеристики потенциальных вузовских преподавателей

In the article some objective and subjective characteristics of the Ukrainian students which professional plans are connected with teaching work in higher education institution are being analyzed. Based on data of research conducted by sociology department of V. N. Karazin Kharkiv National University in 2008-2009, the author allocates group of potential high school teachers, focusing attention on such identity markers of this community as gender, housing before entering a higher education institution, financial position, a training profile, motivation of entering a higher education institution, level of the academic progress, the relation to study, knowledge and spheres of a foreign language practices, orientation to study in postgraduate and the reasons of this decision, using the Internet for the educational and scientific purposes, etc.

The analysis of these and some other characteristics of students – potential high school teachers has allowed to draw a conclusion that modern high school (teaching) youth (anyway its part) not always distinguish the necessary level of professional competences, pedagogical knowledge, skills, communicative abilities, the cultural capital, which corresponds a high rank of the university teacher.

It is emphasized that the reason of such situation is covered in particular in absence of traditions of cultural consumption in parental families of some potential teachers, in lameness of arts education in Ukraine, in valuable orientations and attitudes of young people as a consequences of two reasons called above.

---

* **Людмила Сокурянская** – доктор социологических наук, профессор, заведующая кафедрой социологии Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина
Scientific interests: sociology of youth, axiology, sociology of education
E-mail: sokuryanska@karazin.ua

Keywords: students, personnel potential, potential high school teachers, objective and subjective characteristics of potential high school teachers

Социологический анализ кадрового потенциала высшей школы Украины приобретает особую актуальность в контексте задач ее реформирования, интеграции в европейское и мировое образовательное пространство. Значимость такого анализа для модернизации отечественного высшего образования трудно переоценить, поскольку одним из главных субъектов инновационного развития высшей школы является вузовский преподаватель. Предпринятый нами анализ публикаций по данной проблеме свидетельствует о дефиците научных, в том числе социологических, работ, в центре внимания которых находились бы вопросы, связанные с анализом количественных и качественных характеристик профессорско-преподавательского состава высшей школы Украины. Справедливости ради заметим, что отдельные публикации, в которых представлены количественные данные о кадровом потенциале отечественного высшего образования, все-таки есть (Батченко, 2013). Что же касается серьезных аналитических работ, посвященных всестороннему анализу уровня профессионализма, ценностных ориентаций, моральных предпочтений, гражданской позиции и т.д. преподавательского контингента украинских вузов, то их практически нет. На этом, в частности, акцентирует внимание Е. В. Астахова (Астахова, 2010).

Отсутствие научных разработок по данной проблеме, с нашей точки зрения, является одним из серьезных барьеров на пути совершенствования отечественного высшего образования, его модернизации (более подробно мы писали об этом в: (Арбеніна, Сокурянська, 2012; Сокурянська, 2015; Сокурянська, 2004). Ведь знание того, чем живут, чем «дышат» современные вузовские преподаватели, как они выстраивают свою профессиональную карьеру, как относятся к студентам, как представляют себе перспективы развития украинской высшей школы и нашей страны в целом, что они ценят в этой жизни, на что надеются, и многого другого, несомненно, будет способствовать успешному реформированию отечественного высшего образования, в том числе имплементации образовательных инноваций, предусмотренных новым законом Украины «О высшем образовании» (2014 г.), и прежде всего нацеленных на повышение качества подготовки специалистов в вузе.

Целью данной статьи является выяснение того, какие объективные и субъективные характеристики преподавателей высшей школы способствуют/препятствуют ее реформированию. Другими словами, мы попытаемся нарисовать социологический портрет интересующей нас социально-профессиональной группы, точнее, штрихи к такому портрету,

поскольку ее всесторонний научный анализ ограничивается как объемом этой публикации, так и имеющейся у нас эмпирической информацией.

Прежде чем приступить к реализации сформулированной нами цели, необходимо уточнить, во-первых, какое содержание в контексте данной статьи мы будем вкладывать в понятие «кадровый потенциал», и, во-вторых, какова эмпирическая база нашей работы.

Что касается понятия «кадровый потенциал», то, в отличие от тех дефиниций, которые встречаются в научной литературе (Криклий, 2003; Писаревська, 2011) и содержат такие характеристики соответствующего феномена, как «квалификация, уровень сознания, социальной зрелости, интеллектуальные и физические способности» персонала той или иной организации, учреждения и т.д. (Писаревська, 2011, с. 384), мы определяем данное понятие следующим образом: кадровый потенциал – это совокупность количественных и качественных, объективных и субъективных характеристик работников конкретной организации (учреждения, заведения): их количественный состав, демографические и физические данные, материальное положение и социальное происхождение, уровень профессиональной квалификации и компетентности, культурный, в том числе образовательный, капитал, смысложизненные ценности, ценностные ориентации и установки в сфере профессиональной деятельности (карьеры), моральные предпочтения, гражданские позиции и т.п.

Заметим, что в рамках данной статьи мы прежде всего акцентируем внимание на субъективных качествах кадрового потенциала отечественной высшей школы. При этом мы опираемся на результаты международного социологического исследования «Проблемы формирования гражданской идентичности молодежи: роль образования как фактора консолидации общества», проведенного под нашим руководством кафедрой социологии Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2008-2009 г.г.¹ В рамках этого исследования по репрезентативной выборке было опрошено 3058 студентов украинских вузов, 628 российских и 300 белорусских студентов (выборка по России и Белоруссии нерепрезентативная)². В методике нашего исследования (анкете студента) был сформулирован вопрос о планах трудоустройства опрошенных нами студентов. Ориентируясь на ответы наших респондентов, мы выделили группу студентов, которые решили посвятить себя преподавательской работе в высшей школе, то есть группу потенциальных вузовских преподавателей. Опрос был проведен в 2008 году среди студентов 4 курса. Учитывая профессиональные планы части из них, мы вполне обоснованно

¹ Результаты этого исследования представлены в коллективной монографии «Українське студентство у пошуках ідентичності» (Арбеніна, Сокурянська, 2012).

² В этой статье мы будем опираться только на данные украинского массива исследования.

можем предположить, что четверокурсники 2008 года сегодня пополнили ряды молодых преподавателей отечественных вузов. Таким образом, мы будем рисовать портрет потенциального контингента преподавателей украинской высшей школы.

Свой анализ мы начнем с информации о социально-профессиональных планах студентов образца 2008 года в зависимости от профиля их обучения (Таблица 1).

Таблица 1. Социально-профессиональные планы украинских студентов в зависимости от профиля их обучения (% к ответившим)

Планы студентов	Технический	Естественнонаучный	Экономический	Гуманитарный	В целом по массиву
Преподавательская деятельность в школе, лицее	20,3	35,8	4,4	39,6	6,8
Преподавательская деятельность в техникуме, колледже	26,4	29,9	4,6	39,1	2,9
Преподавательская деятельность в вузе	21,8	30,3	13,0	34,9	8,6
Научно-исследовательская деятельность	25,2	42,2	9,7	22,8	6,8
Практическая деятельность по специальности	32,6	24,1	27,2	16,1	32,4
Административно-управленческая деятельность	22,9	12,4	35,1	29,6	13,0
Политическая, общественная деятельность	17,8	10,7	26,5	45,0	8,0
Создание собственного бизнеса	28,8	20,0	29,9	21,3	30,8
Все равно, чем заниматься, лишь бы платили деньги	41,3	26,1	12,3	20,3	4,5
Хотели бы не работать, а посвятить себя семье, воспитанию детей	33,3	25,8	10,8	30,1	3,1
Четких планов нет	29,5	25,9	13,3	31,3	15,4
Другое	18,0	34,0	26,0	22,0	1,7

Итак, среди студентов, опрошенных нами в 2008 году, только 8,6% планировали посвятить себя преподавательской работе в вузе³. Как видим, для наших респондентов это не самый популярный вид профессиональной деятельности после окончания вуза, хотя преподавательская работа в

³ Примерно такие же данные получены в ходе некоторых других исследований, проведенных в Украине. По результатам одного из них, в высшей школе хотели бы работать чуть более 12% магистрантов (Супрун, 2011).

школе и техникуме, научная и профессиональная политическая деятельность привлекали наших респондентов еще меньше (см. табл. 1).

Кто же вошел в группу потенциальных вузовских преподавателей? Какие объективные и, главное, субъективные характеристики отличают тех, кто, возможно, работает сегодня в отечественной высшей школе, представляя часть ее кадрового потенциала?

Прежде всего отметим, что в анализируемой нами группе (в дальнейшем мы будем называть ее «преподаватели вузов» или «вузовские преподаватели») больше всего студентов-гуманитариев (почти 35%) и естественников (более 30%), меньше будущих специалистов в области технических (около 22%) и экономических (13%) наук. Заметим, что, планируя свое профессиональное будущее, студенты отдали предпочтение практической работе по специальности (более 32% опрошенных) и созданию собственного бизнеса (около 31%). Вернемся к созданию социологического портрета интересующей нас группы.

Начнем с ее объективных характеристик. Как оказалось, абсолютное большинство в данной группе составили женщины (82%). Больше половины «вузовских преподавателей» (около 52%) до поступления в вуз жили в селе или в небольшом городе. Их отличает более низкий уровень материального положения (по сравнению с другими группами; ниже только у будущих школьных учителей). Так, к нищим и бедным отнесли себя в этой группе около 26% опрошенных, к среднеобеспеченным – каждый третий, к достаточно обеспеченным – 36%, к богатым – 5% «преподавателей вузов».

А теперь обратимся к анализу субъективных характеристик данной группы, пополнившей собой, как мы предполагаем, кадровый потенциал украинской высшей школы.

Начнем с важнейшей характеристики феномена кадрового потенциала – его профессионально-компетентностной составляющей. Анализируя эту составляющую как характеристику выделенной нами группы, ее идентитетами мы определили: мотивы получения высшего образования, уровень академической успеваемости, отношение к учебе, знание и сферы использования иностранного языка, ориентацию на учебу в аспирантуре и причины такого решения, использование интернета для учебных и научных целей и др.

Что касается мотивов поступления в вуз, то, как показал наш анализ, для студентов, выразивших намерение работать в высшей школе, наиболее значимыми оказались такие, как желание стать высококвалифицированным специалистом (67%), стремление иметь стабильный материальный достаток (47%) и желание стать культурным, высокообразованным человеком (33%). Такая же иерархия и практически такая же нагруженность мотивов-лидеров характерна и для студентов,

планировавших посвятить себя научной деятельности. Заметим, что у тех, кто хотел бы заниматься преподавательской работой в школе и техникуме, административно-управленческой и профессиональной политической деятельностью, а также созданием собственного бизнеса, третью позицию занимает такой мотив, как желание повысить свой социальный статус. Те, кто собирался после окончания вуза заниматься практической деятельностью по полученной специальности, поставили этот мотив на второе место.

В группе будущих бизнесменов на первом месте оказался такой мотив, как стабильный материальный достаток. Что касается формального отношения к получению высшего образования (желание просто иметь диплом, все равно какой), то у «преподавателей вузов» и «научных работников» оно выражено значительно ниже, чем в других группах: на этот мотив указал каждый четвертый из тех, кто хотел стать вузовским преподавателем, и тех, кто планировал заняться наукой.

Посмотрим, как будущие вузовские преподаватели реализовывали свое стремление стать высококвалифицированными специалистами, образованными, культурными людьми. Прежде всего проанализируем их академическую успеваемость. Оказалось, что среди «преподавателей» 22% учились только на «отлично», около 62% – на «хорошо и отлично», 13% – на «хорошо», чуть более 1% – на «хорошо и удовлетворительно». Среди них не было ни одного «круглого» троечника. Эти показатели оказались самыми высокими по сравнению со всеми другими выделенными нами группами. В то же время среди отличников (таких в целом по массиву было 10%) только 19,6% опрошенных хотели работать в вузе, 15% – заниматься наукой, 3,8% – работать в школе, 4,2% – в техникуме. Большинство отличников привлекали практическая работа по специальности (31,5%) и создание собственного бизнеса (28%).

Отвечая на вопрос нашей анкеты о том, что в наибольшей степени оказывает влияние на их учебные практики, «преподаватели вузов» называли такие факторы, как интерес к изучаемым предметам (57%), стремление лучше подготовиться к будущей деятельности (54%), обеспечить себе профессиональную карьеру (почти 50%), чувство собственного достоинства (не хочется быть в числе отстающих) (48%). Эти же факторы назвали и будущие ученые.

В современных условиях одним из важнейших показателей профессиональной компетентности в любой сфере деятельности является знание иностранных языков. Для того, чтобы в совершенстве овладеть ними, как правило, невозможно ограничиваться только вузовской программой, необходимы дополнительные занятия. Наше исследование показало, что среди «преподавателей вузов» занимались иностранным языком помимо вуза только чуть больше 21% опрошенных. При этом

каждый четвертый в данной группе использовал знание иностранных языков для чтения литературы по специальности. Чаще других прибегали к практикам дополнительного изучения иностранного языка будущие ученые и профессиональные политики (по 27% в каждой группе), реже – будущие школьные учителя (около 12%) и те, у кого нет четких планов на будущее (9%).

Еще одним важным показателем профессионализма современного специалиста с высшим образованием является его дигитал-компетентность. Как свидетельствуют результаты многочисленных социологических исследований и наша собственная педагогическая практика, сегодня практически все студенты используют IT-технологии в своей учебе и повседневной жизни. Посмотрим, с какой целью использовали интернет студенты, которые хотели работать в вузе. Как и в целом по массиву опрошенных, в 2008 г. интернет был для них прежде всего средством общения (71%). Чаще, чем в других группах (кроме будущих ученых), «преподаватели вузов» использовали интернет для поиска информации по научным проблемам (более 64%), а также информации о конференциях, грантах, возможности обучения за границей (более 16%). Отнюдь не была чужда для будущих вузовских преподавателей и такая интернет-практика, как поиск готовых рефератов, курсовых работ и т.д. (к ней прибегали более 55% опрошенных из этой группы).

Продолжая анализ профессионально-компетентностной составляющей потенциала «преподавателей вузов», подчеркнем, что только около 36% из них планировали продолжить свою учебу в аспирантуре. Это, на наш взгляд, свидетельствует о том, что они недостаточно хорошо представляли, каким должен быть уровень квалификации вузовских преподавателей.

Анализируя такой элемент феномена кадрового потенциала, как ценности и ценностные ориентации (в нашем случае потенциальных вузовских преподавателей), мы обнаружили, что такая терминальная (по Шелеру-Рокичу) ценность, как образованность, знания, в интересующей нас группе получила самые высокие оценки по сравнению с другими группами. На ее первостепенную значимость указали около 58% опрошенных «вузовских преподавателей». В то же время, отвечая на вопрос о присущих им качествах (инструментальных, по Шелеру-Рокичу, ценностях), только 26% респондентов, вошедших в данную группу, отметили, что образованность и профессионализм присущи им в полной мере, около 47% – скорее присущи, каждый четвертый не смог дать определенный ответ, наконец, чуть более 2% опрошенных честно признались, что эти качества им не присущи или скорее не присущи.

Интересную информацию об инструментальных ценностях наших респондентов дает анализ их ответов на вопрос о факторах жизненного успеха. По мнению «вузовских преподавателей», успеху в жизни прежде всего способствуют собственный интеллект, знания (73%), влиятельные друзья, протекция (45%) и профессионализм (44%). Такая же иерархия факторов успеха (но с разной степенью их нагруженности) была характерна и для тех студентов, которые хотели преподавать в школе и техникуме, заниматься административно-управленческой и политической деятельностью, мечтали создать свой бизнес. Заметим, что собственный интеллект занял первую позицию в рейтинге факторов успеха во всех группах, кроме одной, в которую вошли студенты, которым все равно, чем заниматься, лишь бы платили. На первом месте в этой группе оказалась протекция, на втором – везение и только на третьем – интеллект.

Обратимся к характеристике гражданской идентификации и эмиграционных настроений «преподавателей вузов». Как показало наше исследование, в полной мере ощущали себя гражданами Украины немногим более 56% представителей данной группы, еще 30% – скорее ощущали. Самый высокий уровень гражданской идентификации был присущ будущим преподавателям техникумов (69% из них ощущали себя украинскими гражданами) и школьным учителям (более 63%; соответственно), самый низкий – тем, кому все равно, чем заниматься.

Что касается эмиграционных настроений, то они выглядели следующим образом: 13,5% «вузовских преподавателей» хотели бы поехать за границу на постоянное место жительства, мотивируя это прежде всего тем, что там более высокий материальный уровень жизни. Около 27% респондентов этой группы выразили желание учиться за границей (прежде всего потому, что хотели познакомиться с системой образования других стран); около 31% хотели бы поехать за границу на временную работу. Среди мотивов нежелания покидать свою страну «преподаватели вузов» прежде всего назвали такие, как «здесь моя семья» (более 55%), «здесь моя Родина» (более 38%), «здесь мои друзья» (около 30%).

О недостаточно высоком уровне патриотических чувств «вузовских преподавателей» свидетельствует тот факт, что около трети из них хотели бы получить гражданство другого государства, еще около 30% не смогли дать определенный ответ на соответствующий вопрос и только около 37,5% ответили на него отрицательно. Справедливости ради, заметим, что только 11% «преподавателей вузов» согласились бы отказаться от украинского гражданства (это самый низкий показатель среди всех выделенных групп, кроме будущих школьных учителей, среди которых подобный ответ дали только 9% опрошенных).

В контексте анализа субъективных характеристик «вузовских преподавателей» значительный интерес представляют их самооценки

своей позиции в студенческой группе. Оказалось, что, по сравнению с другими группами, среди «преподавателей вузов» (по самооценкам), как и среди потенциальных профессиональных политиков, больше лидеров (по 19%); более 62% «вузовских преподавателей» отнесли себя к активистам, около 13% – к пассивным участникам студенческой жизни, около 6% – к «посторонним», наконец, около 1% – к «отверженным».

Социологический портрет «вузовских преподавателей» был бы далеко не полным, если бы мы не добавили к нему такой штрих, как культурный капитал данной группы. Анализируя его, мы обратились к следующим показателям: образование родителей; наличие, объем и содержание домашней библиотеки; читательские и телевизионные предпочтения; культурная насыщенность досуговых практик.

Как свидетельствуют результаты нашего исследования, образовательный уровень родителей студентов, вошедших во все «преподавательские» группы (школа, техникум, вуз), особенно будущих школьных учителей, несколько ниже, чем в других группах.

Что касается домашней библиотеки, то среди «преподавателей вузов» ее не имеет каждый пятый; более 50% владеют библиотекой до 200 книг, 16% – до 500 книг, более 6% – до 1000 книг, более 7% – больше 1000 книг. В целом эти показатели близки к аналогичным данным по другим группам. В домашних библиотеках «вузовских преподавателей» представлена прежде всего художественная и энциклопедическая литература.

Что же и как регулярно читают «преподаватели вузов»? На первом месте оказалась литература по специальности (ее регулярно читают 57% опрошенных в данной группе; никогда не читают – около 6%). Далее следуют газеты и журналы (соответственно, 35% и 8%), художественная литература «серьезного» жанра (соответственно, 19% и 34%), поэзия (соответственно, 17% и 34%), научно-популярная литература (16% и 22%, соответственно), книги по истории и культуре своей страны (соответственно, 14% и 40%), детективы, приключения, фантастика (соответственно, 12% и 47%) и др. Среди телевизионных предпочтений «вузовских преподавателей» художественные фильмы (53%), музыкальные (49%) и новостные (42%) программы.

Нельзя сказать, что досуговые практики анализируемой нами группы отличаются культурной насыщенностью. Так, 44% преподавателей вузов никогда не посещают концерты классической и современной музыки (делают это более-менее регулярно около 25%); 20% никогда не ходят в театр, не посещают художественные выставки, музеи (31% опрошенных в данной группе делают это более-менее регулярно).

Итак, мы представили некоторые штрихи к портрету «вузовских преподавателей». Каким он получился? На наш взгляд, достаточно

объективным. Результаты наших исследований, в том числе представленные в данной публикации, многолетняя преподавательская практика, общение с молодыми преподавателями не только Каразинского университета, но и многих других вузов страны, свидетельствуют о том, что современную вузовскую (преподавательскую) молодежь (во всяком случае, некоторую ее часть) не всегда отличает необходимый уровень профессионализма, педагогические знания, умения и навыки, коммуникативные способности, культурный капитал, отвечающий высокому званию университетского преподавателя.

К сожалению, дигитал-компетентность наших молодых коллег, уровень которой иногда зашкаливает, не может компенсировать того, что называется общекультурной эрудицией, культурным кругозором, духовным богатством личности. То, что некоторые из них никогда не читают, как подчеркивалось выше, специальную и художественную литературу, не ходят в театры, музеи, концерты и т.д., обедняет их внутренний мир, их жизнь в целом, не позволяет популяризировать эти и другие культурные практики в студенческой среде, сужая возможные сферы взаимодействия преподавателей и студентов во внеучебное время.

Как представляется, причина такой ситуации кроется в отсутствии традиций культурного потребления в родительских семьях части молодых преподавателей, в ущербности гуманитарного образования в украинской средней и, увы, высшей школе, в ценностных ориентациях и установках самих молодых людей как следствии двух названных выше причин. Как изменить такое положение дел? Подробного рецепта у нас нет. Можем только высказать предложение возвратиться к практике кураторства над молодыми преподавателями, наставничества со стороны их более опытных коллег.

Чтобы найти ответ на поставленный нами вопрос, необходимо, как минимум, масштабное социологическое исследование с использованием как количественной, так и качественной методологии. Только такое исследование поможет увидеть причины названной нами проблемы «изнутри», с точки зрения самих вузовских преподавателей, а также экспертов в области высшего образования. Надеемся, что такое исследование заинтересует как органы управления образовательной сферой, так и вузовскую (преподавательскую) общественность.

БИБЛІОГРАФІЯ

Арбеніна, В., Сокурянська, Л. (ред.). (2012) Українське студентство у пошуках ідентичності. Харків: Видавництво ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Арбеніна, В., Сокурянська, Л. (2012) Стан навчальних практик сучасного студентства як соціокультурний бар'єр модернізації вищої школи України, Український соціологічний журнал, 1-2, 27-47.

Астахова, К. (2010) Університетський викладач в умовах переходу суспільства до інноваційної економіки: вектори змін, Вища школа, 2, 41-47.

Батечко, Н. (2013) Сучасний стан розвитку кадрового потенціалу вищої школи, Педагогічний процес: теорія і практика, 3, 5-19.

Криклий, А. (2003) Формирование кадрового потенциала отрасли: вопросы теории и практики. Киев : Репрографика.

Писаревська, Г. (2011) Основні теоретичні підходи до визначення поняття кадрового потенціалу, Коммунальное хозяйство городов.

Сокурянская, Л. (2015) Ценностная значимость образования как фактор его модернизации, Харьков: В. Бакиров (ред.), Социокультурные барьеры модернизации высшей школы Украины : коллективная монография (с. 65-88).

Сокурянська, Л. (2004) Бар'єри модернізації вищої освіти в Україні. [в] Ціннісна складова модернізаційних процесів у сучасному соціумі України, О. Балакірева, В. Геєць В., В. Сіденко та ін. (ред.). Київ: Інститут економіки та прогнозування.

Супрун, М. (2011) Магістратура як форма підготовки високопрофесійних науково-педагогічних кадрів для ВНЗ України. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки, 7, 33-37.

Liudmyla Sokurianska
STUDENTS AS SOURCE OF TEACHING STUFF
OF UKRAINIAN HIGH SCHOOL

Liudmyla Sokurianska – Doctor of Sociology, Professor, Chair of Department of Sociology, School of Sociology V. N. Karazin Kharkiv National University (Ukraine).

Scientific interests: sociology of youth, axiology, sociology of education

E-mail: sokuryanska@karazin.ua

Galyna Liakhovych*

LANGUAGE AND COMMUNICATIVE COMPETENCE IN SOCIOLOGICAL TERMS: THE SEARCH FOR INTERACTION

In situations of a large variety of coordination in sociocultural processes, the use of the term "language competence" and "communicative competence" lacks the classical interpretation. In the current environment interaction study these concepts become practical value and require new tools. The classic interpretation of competence makes it impossible to define language competence in terms of different scientific approaches and sciences using the common denominator: language and society. The scientific approaches to defining the phenomenon of language competence and communicative competence from a sociological position are systematized in the article. The variety of interpretations of foreign researchers for the purpose of distinction of these concepts are considered. Sociological approach to the explanation of language competence in a particular communicative situation is characterized. The sociological aspect of language competence helps to better understand the social phenomenon, by referring to the language representation. The special attention is applied on the search for interaction between language and communicative competence in sociological terms. A brief overview of the language competence in education is presented.

Keywords: competence, language competence, communicative competence, education, language

Modern society is in dire need of understanding the language processes that occur in it. On the one hand, it is necessary to investigate the linguistic trends that contribute to «domestication» of nation, on the other hand, the influence of the language situation on the formation of linguistic competence is in need of understanding, which will contribute to successful adaptation in society. The study of language data in terms of sociology has mainly methodological significance. The overall paradigm of this study can be summarized as following: it promotes all social processes and permeates all social spheres, therefore, it must encipher some objective knowledge of social reality, which can be deciphered with special tools in the form of theories and techniques. We focus on this aspect - the desire for a level of competence that would allow not only to understand but also to influence changing social environment.

The literature on the association of such concepts as «competency» and «competence» varies, but the debate between scientists continue to exist. Some researchers oppose these concepts, others consider them interdependent, and eventually all state that agree that a precise definition is impossible. The term

---

* **Galyna Liakhovych** – PhD student, Department of Sociology, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Scientific interests: sociology of language

E-mail: galinalyakhovich23@gmail.com; tel.+380938981920

«competency» is based on the Latin word *competentia* that derives from the word *competere* – I seek, I aim for, I strive for; knowledge, one's reference, experience. And «competence» means being informed, awareness, credibility; qualifications, productivity (Bell, 1980, p.127). When going deep into one's own understanding and perception, the competence is a certain erudition, skill, talent, etc. Being competent is just the same as feeling at ease, understanding well any field of life. Competency, in term, is a small element of a broad concept of competence. By mastering different types of competency, a person is not necessarily competent. Therefore, competency is a potential activity, readiness and desire for relevant activities. Competence is an integral personality characteristic which is successfully implemented into competency (Bell, 1980, p. 126). The concept of competence is broader than the concept of competency, since it includes motivational and cognitive components. The object of the article is to examine the concept connection between language and communicative competence in sociological terms.

The current stage of sociology language development is characterized by tending to the identifying more precise definitions and concepts that were previously comprehend either purely intuitively or without strict interpretations. This can be seen with the concept of «competence». However, we must clearly distinguish between awareness and knowledge. If the first is the presence of active skills in dealing with linguistic means, the second can be passive because as a listener, one may have a higher level of language competence.

From a sociological point of view language competence is worth of attention for the following reasons: first of all, for a sociologist a word is an action, where words have the ability to disconnect, so you need to carefully examine the reasons for these disconnections. Secondly, a linguistically competent person uses different language versions, depending on a) the social differences between native speakers; b) the differences in speech communication. In this regard, the French theorist of structuralism A. Martinet wrote: «The language overcomes its opponents not by its inner qualities, but because of language speakers who are more polemical, keener, more cultural and persistent than others» (Martinet, 1999, p. 43–44).

First of all, it is desirable to note the logical connection between the concept of language competence and language proficiency. The field of language orientations, that is a structured part of mental space will help to get it all sorted out. It is wider in that case when it contains more objects of interest, and more structured when there are more links between objects in it. Accordingly, the level of language competence depends on a range of fields of linguistic orientations. No person is able to know a language perfectly, to know all the facts about it, but the one who masters the advanced field of language orientations understands better how to deal with non-standard language challenges that life presents us with. Due to the field of linguistic orientations,

we turn linguistic competence in the language proficiency – a set of opportunities that allow us to feel ourselves in the language just as in element, to be broadly speaking its creators.

In the report of the International Commission on Education entitled «Education: a hidden treasure» European politician Jacques Delors formulated the «four pillars» the education is based on: learning to learn, learning to do, learning to live, learning to live together» defined, in point of fact, major global competencies. According to him, one of them indicates the need of «learning to act in order to gain not only professional skills but also more broadly competence that enables to cope with various situations and to work in a group». Sharing the opinion of the importance of selecting the key competencies we will focus on concepts such as linguistic and communicative competencies. The first concept is largely linguistic in nature – a set of specific skills which are necessary for a linguistic community member for language contacts with others (Bell, 1980, p.129), nevertheless, within other sciences there are different approaches to the peculiarities of language competency.

In this paper, we consider language competence as a system of specific knowledge and skills necessary for a successful member of society to communicate with other members of society providing full socialization of the individual and the possibility of solidarity, largely defining an opportunity for a person to become a full agent of social action. In this case, language proficiency appears as a result of various processes that are related to either education or ethnic, age affiliation and other social aspects.

For the first time focused on competence education (education based on competence: Competence-based education - CBE), N. Chomsky suggested in 1965 at the University of Massachusetts. The concept of «competence» was used in relation to the theory of language, transformational grammar (Nahorna, 2005, p. 74). American linguist Noam Chomsky semantically opposed linguistic competence with the use of language. Distinguishing these values revealed a difference between knowledge of the speaker-listener about a language and the use of language in a practice of communication. In addition to competence, the researcher highlights the use of language – how language is used by those who speak. N. Chomsky was trying to disregard the real speech acts and pointed out that he refers to a perfect speaker- listener, that is an abstractly thinking native speaker. He characterized the real native speaker with the language skills as an object of a sociological, not linguistic research. According to N. Chomsky language competence or knowledge of the language – is an abstract system that underlies the behavior, the system consisting of rules which interact for the purpose of specifying the form and inner meaning of an utterance. It is based on two components:

- 1) Innate knowledge of basic linguistic categories;

2) A child's ability to construct the grammar for itself – the rules of utterance description which are perceived in the language environment.

Describing the work «Language and thinking» by Noam Chomsky, a phrase by B. Malinowski comes into mind: «Myth is not possible without a language and the language becomes the first matrix». This is what the author was trying to show considering the linguistic processes in the context of their impact on the thinking activity. And thinking is always categorical. The main objective of the book is a criticism of structural linguistics and behavioristic psychology. Both concepts are recognized inadequate in fundamental terms because within them it is impossible to learn the language competence. That is why, in author's opinion, his concept is reasonable according to which the deep structure corresponds to the surface structure thanks to some mental operations which are grammatical transformations. Actually transformational grammar is understood as a mechanism that generates only grammatically correct language expressions and models that side of proficiency that comes through the ability to distinguish right from wrong in the language. The concept of accuracy is considered on 2 levels of language proficiency and language use, in actual language practice.

Introducing the concept of communicative competence, J. Habermas relies on the idea by N. Chomsky, including his idea that human language ability is conditioned by the presence of mental structures that are innate. According to Chomsky's opinion, there are «universal conditions» that determine the shape of any human language; they are «biologically necessary universals, properties that are universal in nature, due to the fact that they are defined by our innate linguistic ability» (Chomsky, 1972, p. 22). Mastering the language is seen as a transition from the «initial cognitive state», in the state of mind at birth to “a particular stable condition”, the relevant knowledge of the native language. The concept of linguistic competence in Noam Chomsky works is opposed to the concept of performance, in the speaker's ability to use the expression in the interaction. Communicative competence by J. Habermas is the ability to somehow build a dialogical interaction. Joining the communication, making a communicative action, talking and uttering statements establish some relationship between this statement and objective, subjective and social worlds.

Another American researcher Dell Hymes, developing the ideas of Noam Chomsky, emphasized that competence is not only the possession of grammar and vocabulary but also knowledge of the conditions and situations in which a speech act is involved. D. Hymes introduced the concept of communicative competence, which he considered to be broader than the concept of language competence and theoretically proved the necessity to distinguish between grammaticality of a statement and its acceptability in terms of specific communication conditions in a given social environment. Communicative competence includes:

- rules of etiquette;
- rules of communication: a) child-adult; b) one with a higher or lower social status;
- maintenance of social distance in cases of considerable social status asymmetry;

For a sociological description of language competence of an individual and its manifestations in human activities the researcher chooses the following components:

- verbal repertoire (each statement can be considered from two perspectives: its dramatic quality and acceptability: adequacy of the perception and success of a speech act);
- language patterns (repetitive sequence of verbal behavior signs);
- areas of communicative behavior.

Language behavior is reduced to repeating samples, language patterns, learning which lasts a lifetime. They no doubt influence the behavior structure and give it the features of predictability. Some statements become permanent for the group because of its novelty, but mostly it happens because they (statements) are perceived as such that correspond to the situation or as essential for it (Masenko, 2004, p. 54).

In the paper «The ethnography of speaking» the sociologist focuses on the main task of the researcher – to demonstrate that the study of speech as a factor in cognitive and expressive behavior leads to questions about the rules of the language use in society. A necessary step is to search for the place of speech in human behavior because not every behavior is communication from the perspective of its participants, not every communication is performed by a language and linguistic means include not only the speech. There are two interesting from a sociological point of view factors:

- The economy of speech in society;
- Speech in the process of socialization.

To describe the first aspect, do not imagine the linguistic behavior as a whole unit and the economy of language as a part of it. This is the specific point of view, which organizes social reality. In such a case the economy of speech in a group is determined by the complex of speech figures, not by a simple or a limited language code. D. Hymes linked the formation of fluent mastery of a language to the process of socialization of a child. He writes: «Inside the social matrix in which a child studies grammar they learn the system to use it depending on the relationship between the communicants, place, and a purpose of statements. There is also a development of the language use sequence system in applications, conversation, and other communicative acts. All this forms the communicative competence that allows a person to be not just a speaker but a member of the social communication system» (Hymes, 1975, p. 45).

Following D. Hymes such researchers as T. Bell (Bell, 1980) and others mentioned the necessity to study human linguistic competence in close connection with socialization and broad social context. The most common problem among researchers is the oppositeness between linguistic and communicative competence. This oppositeness certainly does not involve a clear distinction in practice. Two types of competence are pieces of one chain. Communicative competence is the broader concept than language competence, it includes not only the ability to use the language but also the presence of knowledge that underlies real communication. In this case, communicative competence involves mastering the tools of a language system, the availability of skills that relate linguistic resources to the objectives and communication conditions, the ability to organize it including ethnocultural norms of behavior. Language correctness should not be considered as the major criterion of a communicative competence level, but the ability to communicate effectively and actions which provide orientation in the social and cultural environment of other nations.

Thus, analysing the concept of language competence, the English linguist R. T. Bell defines communicative competence as the knowledge, that a native speaker has, which concerns not only a formal code but also social consequences of language choice that is available to them in the use of a language during lifetime when they serve as members of the speech acts. Considering the ideas of N. Chomsky, R. T. Bell clearly distinguishes the concept of linguistic competence and communicative competence of a native speaker. Language competence linguist understands as the innate knowledge which is peculiar to an ideal speaker-listener and which allows them to create and recognize grammatically correct sentences of their language. Communicative competence the linguist deduces from the concept of linguistic competence describing it as the innate knowledge that allows a native speaker to create and understand utterances – introducing communicative act signs – in the context. Such specification is an attempt to determine not only how a native speaker is able to judge the correctness of grammar, but also their ability to recognize what is acceptable as a speech act in a specific social situation. The linguist also states that the concept of communicative competence is relevant to the three interdependent concepts: linguistic, social, psychophysical. «A message has to be possible in terms of not only its shape but its content and practicability too. Consequently, its acceptability depends on the social factors that influence it and its realization is dependent on formal limits where a speaker can create their messages» (Vinogradova, 2002, p. 280). Accordingly, R. T. Bell understands communicative competence as «to some extent «scales» that weight linguistic, psychophysical and social factors and through their balancing reach such speech acts that are acceptable on all three levels» (Vinogradova, 2002, p. 282). Although, the scientist himself emphasize that this pattern requires some

clarification: it is necessary to indicate whether there are hierarchical connections between such kinds of competency and which ones are more important than others.

Another researcher J. Gumperz introduced the concept of contextualization. It is based on the fact that the speaker is concerned not only about delivering correctly formulated statements to the audience but also about using these statements in the appropriate context where they would receive adequate interpretation (Vinogradova, 2002, p. 285). J. Gumperz indicates the following types of contextualization: switching the code, raising or lowering the tone, changing the language speed, changing the speaker's pose and other. They all serve as signals that indicate when one topic ends and another one begins. As the speaker in their behavior constantly uses such signals, the latter should be considered in describing the language and rules of its use in a variety of communicative situations.

R. Cooper and J. Fishman to evaluate the level of language competence according to status and affective characteristics of the speakers used the technique called «paired masks», which is quite popular in American sociolinguistics (Vakhtin, 2004, p.124). First, bilingual people are recorded reading a text in two languages in turns. The recording is arranged in such a way on the tape that it creates the perception of different people who dictate the text. The evaluation of speakers is guided by a seven-point scale in the following ways: education, social status, pleasantness of voice, text content. In case of the respondents average evaluation of the speaker, the latter happens to be in different masks, the reason is their language proficiency specialties. The evaluation of language competence is complex that includes status and affective components of the speaker. If the first one gives us a general picture of a linguistic personality: literacy degree, social success, career status, prestigious profession, then the second one focuses on the specificity of the speech (no less important aspect of evaluating the linguistic competence): pleasant, adequate, clear, precise, fast, slow, appropriately stressed speech. It is clear that each method has its dangers, in this case, artificial creation of a situation, in addition, listener can become tired of constant listening to a text, however, the pathos of this technique is a clear reflection of the language structure as a structure of society, so it is possible to trace dependency of the speaker's status characteristics and language competence features.

From the perspective of sociology, such Russian authors as I. Vinogradova (Vinogradova, 2002) and T. Dridze (Dridze, 1980) consider communicative competence as a level of gaining the experience of cooperating with others, that provides an individual with adequate (in terms of their abilities and social status) functioning in society. Communicative competence, in this case, is determined initially by changes, that occur in society and by demands that it brings to its members (Bell, 1980, p. 157). Analysis of the literature

shows that communicative competence bases on skills, firstly, - correctly express and convey information, and secondly - listen and draw correct conclusions.

We can say that communicative competence is social knowledge and skills while the ability to encode and decode various information transmitted and received in a communication process can be interpreted as sociocultural competence. Language competence is knowledge of the linguistic code where communication, mastering all levels of a language, a style and linguistic rules of transformation are performed; mastering the appropriate thesaurus - vocabulary, most suitable for communication in a certain social and communicative situation on a particular topic. Linguist L. Scherba introduced a term «thesaurus» as a specific way of compilation and arranging dictionaries (Shcherba, 2004). Sociologist T. Dridze suggested interpreting the term as «world model», «model of the environment», «complex social experience» (Dridze, 1980, p.175). Linguistic competence includes mastering language activities in a foreign language on a functional basis and presumes students' «linguistic consciousness flexibility»; this ability to operate linguistic means for the purpose of communication also allows to distinguish linguistically correct statements from incorrect ones and formulate language rules.

CONCLUSIONS

Language competence is not just knowledge of the language system and the rules of its use but also the implementation of this knowledge in various communicative acts. It occurs in an individual as a product and an instrument of mastering the objective reality, as a form and a result of its socialization in a social activity with a team and appears in the ability to understand and produce a variety of meanings using a structurally completed expression (sentence). So language competence is the understanding of the language meaning which each of us uses.

Consideration of language competence in sociological terms comes down to the interpretation of language competency as a system of specific knowledge and skills necessary for a member of society to successfully communicate with other members of society providing an individual full socialization and opportunity of solidarity broadly defining a possibility for the individual to become a full social action agent. Communicative competence, in this context, is social knowledge and skills, and the ability to encode and decode various information transmitted and received in the communication process can be interpreted as socio-cultural competence.

Finding interaction concepts reduced to understanding language competence as a system of specific knowledge and skills necessary for a successful member of society to communicate with other members of society providing full socialization of the individual and the possibility of solidarity. In

this case, language competence appears as a result of various processes that are related to either education or ethnic, age affiliation and other social aspects. Communicative competence bases on skills, firstly, - correctly express and convey information, and secondly - listen and draw correct conclusions, because a sociologist is interested in what a native speaker said, what they perceive, interpret and construct. Therefore, the result of verbal interaction depends primarily on the social conditions of a contact.

BIBLIORGAPHY

Bell R. (1980). Sociolinguistics. Goals, approaches and problems. Moscow: Mezhdynarodnye otnosheniia.

Chomsky N. (1972). Language and mind. Moscow.

Dridze T. (1980). Language and social psychology, Moscow: Vysshaya Shkola.

Habermas J. (2001). Moral consciousness and communicative action. SPb.

Hymes D. (1975). The ethnography of speaking, Moscow, p. 42-95.

Lotman J. (1992). Culture and explosion, Moscow: Gnosis.

Martinet A. (1999). Diffusion of language and structural linguistics. Foreign linguistics, Moscow: Progres, p. 43-55.

Masenko L. (2004). Language and Politics, Kiev: Soniashnyk.

Nahorna L. (2005). Political language and language policy: range of political linguistic options, Kiev: Svitohliad.

Shcherba L. (2004). Language system and speech, Moscow: Editorial URSS.

Shumarova N. (2000). Linguistic competence in bilingualism, Kiev: Pub. KDLU.

Svejcer A. (1976). Contemporary sociolinguistics: Theory, problems, methods, Moscow: Nauka.

Vakhtin N. (2004). Sociolinguistics and sociology of language, Saint Petersburg: Publishing house "Hymanitarnaya akademiia".

Vinogradova I. (2002). Communicative competence in socialization of an individual, Novgorod : NSU named after N. I. Lobachevsky, 280-290.

Yakovleva A. (2010). Language competence of students and the language situation in Ukrainian universities in the context of bringing Ukraine into the European educational space. Higher education of Ukraine: theoretical and methodological magazine. Ministry of Education and Science of Ukraine. NAES of Ukraine, Institution of higher education of Ukraine, Pub. "Pedahohychna Presa, 4, 24-30.

Богдана Гурій*

**ВЗАЄМОБУМОВЛЕНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ЧЛЕНІВ
МОЛОДІЖНИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
ТА ТИПІВ ЇХНІХ ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЙ
(на прикладі молодіжних громадських організацій м. Львова)**

Наукова новизна даної статті полягає у виявленні шляхів реалізації набутого соціального капіталу членами молодіжних громадських організацій після їх виходу з цих організацій. На основі аналізу емпіричних даних, отриманих в результаті глибинних напівструктурованих інтерв'ю, показано взаємозв'язок набутого соціального капіталу членами молодіжних громадських організацій у м. Львові із сформованими типами їхніх життєвих стратегій. В результаті аналізу інтерв'ю нами розроблено типологію стратегій досягнення професійної кар'єри членів молодіжних громадських організацій, сформованих під впливом набутого ними в цих організаціях соціального капіталу. Зокрема, на підставі таких критеріїв, як ціннісні орієнтації, установки та конкретні дії особистості виокремлено: громадсько орієнтований тип, тобто спрямованість особистості на побудову кар'єри в громадському секторі; бізнесово орієнтований тип – спрямованість особистості на побудову кар'єри в комерційній, бізнес-сфері; управлінсько орієнтований тип – спрямованість на побудову кар'єри в органах місцевого самоврядування та державної влади; політично орієнтований тип – спрямованість на побудову кар'єри в політичній сфері; релігійно орієнтований тип – спрямованість на кар'єру в релігійно-церковних та асоційованих з ними структурах.

Ключові слова: соціальний капітал, життєві стратегії, молодіжні громадські організації, члени організації.

The scientific novelty of the research is to identify ways of the realization of social capital acquired by members of youth public organizations after their release from these organizations. Based on the the empirical data analysis derived from semi-structured interviews, the correlation between acquired social capital of youth NGOs members in Lviv and their types of life strategies were shown in the article.

As the result of analysing interviews we propose a typology of professional career development strategies of youth organizations members. We talk about the strategies that were formed under the influence of acquired social capital in such organizations. On the criteria of value orientations, attitudes and specific actions of the individual we singled out: social oriented type of personality that focuses on the construction of career in the public sector; business oriented type - the orientation on the career forming in commercial and business area; managerial oriented type - focus on building a career in local government and public authorities; politically oriented type - focus on building a career in politics; religiously oriented type - focus on a career in religious and associated structures. Also we were analysed how the the content and functional components of social capital can influence on the formation of these types of life strategies.

---

* **Богдана Гурій** – магістр соціології, асистент кафедри соціології та соціальної роботи Національного університету «Львівська політехніка» (м. Львів, Україна)

Наукові інтереси: соціальний капітал, громадянське суспільство, громадські організації, молодь.

E-mail: bohdana_huriy@yahoo.com

The research of life strategies formation of youth NGOs members helps us to trace the features of realization of young people acquired social capital. It can show how to accumulate the social capital in society, to build the trust and to develop the effective civil society in the future. Indeed, despite the low trust almost to of all social institutions in society, the trust to NGOs have the largest percentage. This can become the source of trust revival on different social levels and help to find ways out of the present crisis which is totally built on distrust in society.

Keywords: *social capital, life strategies, youth non-governmental organizations, members of youth non-governmental organizations.*

Формування соціального капіталу членів молодіжних громадських організацій – це процес, який привносить у життя кожної молодої людини якісно нові життєві шанси і можливості. Здобутий в організації соціальний капітал може впливати на формування та реалізацію майбутньої життєвої стратегії та бути тим підґрунтям, яке дає можливість не тільки вести певну соціальну та професійну діяльність, а й допомагає в особистісному розвитку, здобутті та реалізації влади, ресурсів і таким чином трансформується у цілком матеріальні вигоди для кожного члена цієї організації.

Долучаючись до громадської організації, молода людина починає не лише вести певний вид діяльності, а й здійснювати інвестиції у побудову власної життєвої траєкторії та реалізацію соціального капіталу, набутого під час активного громадського життя. Кожен вид діяльності може наблизити або віддалити її від досягнення своєї цілі. Активна діяльність та глибока залученість до громадської організації може суттєво змінити світогляд молодої людини, пришвидшити її майбутній кар'єрний ріст та життєві успіхи, а розвиток її життєвих стратегій залежить від взаємовідносин, які вона будує як член організації, та від ресурсів, які вона накопичує як учасник молодіжної організації, тобто – від її соціального капіталу (Куценко, 2010).

Теоретична база досліджень соціального капіталу в контексті громадянського суспільства та діяльності громадських організацій почала формуватися завдяки дослідженням Р. Патнама, які були висвітлені в праці «Гра в кеглі наодинці: Занепад соціального капіталу Америки» (Putnam, 2000). Активно, тему громадських організацій як осередків формування та реалізації соціального капіталу розробляли зарубіжні науковці С. Боргатті, М. Вулкок, Дж. Коулман, Ф. Фукуяма, та інші. Емпіричні дослідження соціального капіталу громадських організацій здійснювали С. Грутаерт, Д. Нараян, Л. Прігчет, А. Крішна, Н. Упхофф та ін. Вони переважно досліджували цю тематику на прикладі країн, що розвиваються – Танзанії, Індонезії, Індії, де найактивнішими членами цих організацій є молоді люди.

Серед українських соціологів до теми ролі громадських організацій,

та молодіжних громадських організацій, зокрема, звертались В. Головенько, О. Балакірева, О. Бень, О. Лазоренко, Ю. Татенко, М. Задорожна, М. Лесечко та ін., які, переважно, досліджують цю проблематику з точки зору участі молодіжних громадських організацій в реалізації молодіжної політики та у розбудові громадянського суспільства. Проте їхня увага дуже мало торкається процесів формування соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях. Поза увагою дослідників залишається проблематика дослідження процесу генерування та реалізації соціального капіталу в самих організаціях та використання його молодими людьми як інструментів у формуванні майбутніх життєвих стратегій. Отже, метою даної статті є проаналізувати вплив соціального капіталу членів молодіжних громадських організацій на типи їхніх життєвих стратегій.

Участь у громадських організаціях та добровільних асоціаціях залишається одним з базових чинників формування та реалізації соціального капіталу на різних рівнях суспільної системи, з яким погоджується більшість його дослідників. Підтвердженням цього є теоретичні підходи таких відомих дослідників соціального капіталу, як П. Бурдьє, Дж. Коулмана та Р. Патнама. Так, Р. Патнам, у інституційному підході репрезентує феномен соціального капіталу з точки зору ефективності функціонування інститутів громадянського суспільства. Соціальний капітал, як вважає автор, складається з активних взаємозв'язків між людьми, у яких довіра та спільні цінності пов'язують членів мереж і спрощують спільну дію. Соціальними мережами, на думку Р. Патнама, є мережі громадської активності (Putnam, 2000).

Продовжуючи дану лінію, Дж. Коулман у мережевому підході, системно розглянув процес формування соціального капіталу в соціальних мережах. Дослідник стверджує, що соціальний капітал властивий структурі зв'язків між акторами і серед них. Таким чином він визначає соціальний капітал як потенціал взаємної довіри та взаємодопомоги, що цілераціонально формується в міжособистісних взаєминах та дає можливість розвинути інформаційний потенціал, який активізується через соціальні відносини у формі особливого ресурсу та є базою для подальших дій (Коулман, 2001).

У свою чергу, П. Бурдьє у ресурсному підході, підкреслює капіталогенеруючу природу соціального капіталу. Вона проявляється завдяки утворенню різного роду соціальних мереж, в яких соціальний капітал, розглядається як ресурс, що дає переваги індивідам у здобутті життєвих шансів та реалізації майбутніх життєвих стратегій. Так, П. Бурдьє визначив «соціальний капітал», як сукупність реальних і потенційних ресурсів, які пов'язані з володінням стійкою мережею більш-менш інституціоналізованих відносин взаємного знайомства і визнання,

тобто з членством в групі (Бурдьє, 2002). Це дає членам групи опору у вигляді колективного капіталу, репутації, дозволяючи їм отримувати кредити, які вони можуть реалізувати у подальшій суспільній чи особистій діяльності. Наукові підходи вказаних авторів пов'язані з розділенням трьох сутнісних характеристик соціального капіталу – інституційної (довіра) (Радаєв, 2004), мережевої (групи, організації, соціальні мережі) та ресурсної (конвертація соціального капіталу в інші види капіталів). Таким чином, досліджуючи взаємообумовленість соціального капіталу членів молодіжних громадських організацій та типів їхніх життєвих стратегій, теоретико-методологічні рамки нашого наукового аналізу зосереджуватимуться в межах мережевого та ресурсного підходів.

Дослідження різних аспектів життєвих стратегій мало початок у руслі як соціології, так і соціальної психології. Науковцями, які досліджували життєві стратегії в межах соціальної психології, були І. Кон, А. Маслоу, Г. Олпорт, В. Франкл, Е. Фром та ін. У соціології саме поняття «стратегія життя» бере початок у традиціях феноменологічної соціології. У праці «Польський селянин в Європі та Америці» У. Томаса та Ф. Знанецького закладено основи аналізу поняття «життєвий шлях особистості». Подальший розвиток досліджень щодо «життєвих стратегій» пов'язаний з такими вченими, як П. Бергер, І. Гофман, Г. Гарфінкель, Т. Лукман, А. Шюц. Вони розглядають «стратегії життя» в межах взаємодій, стратегічних дій та повсякденної поведінки особистості.

У вітчизняному науковому просторі дослідженням стратегій життя займаються такі вчені як К. Абульханова-Славская, О. Злобіна, Ю. Резнік, Т. Резнік, В. Тихонович, В. Ядов та ін. Виокремила поняття «стратегія життя» К. Абульханова-Славская і визначила його як принципову, реалізовану в різних життєвих умовах, обставинах здатність особистості до з'єднання своєї індивідуальності з умовами життя, до її відтворення і розвитку (Абульханова-Славская, 1991). Комплексний критерій соціологічної типологізації життєвих стратегій формується на основі таких інституціональних ознак:

- соціально-економічного становища;
- способу виробництва та трансляції культурних стандартів;
- системи регулювання та контролю, соціального характеру, тобто колективної ментальності (Ядов, 2000).

Відповідно, у соціологічному дискурсі можна виділити такі три концептуальні підходи до сутності та природи життєвих стратегій: по-перше, вихід на поняття «стратегія життя» через соціально-психологічну зрілість особистості (Абульханова-Славская, 1991); по-друге, за допомогою виділення особливої ролі домагань і соціальної активності при оформленні перспективного життєвого вибору (Лунина, 2008); по-третє, життєві стратегії виступають як критерій реальної стратифікації

суспільства.

Водночас з динамічним дослідженням життєвих стратегій, проявляється тенденція дослідження життєвих стратегій молоді. Це зумовлено зростанням способів входження молоді в доросле суспільство; урізноманітненням форм та способів освіти; розвитком специфічного молодіжного ринку праці та способів первинного працевлаштування молоді; різноманіттям стилів життя і форм сімейно-шлюбних відносин тощо (Кухта, 2011). У нашому розумінні визначення життєвих стратегій членів молодіжних громадських організацій поєднується в рамках другого і третього підходів та базується на тому, що життєві стратегії молоді формуються завдяки акцентуванню особливої ролі домагань та соціальної активності при оформленні перспективного життєвого вибору. Під «життєвими стратегіями членів молодіжних громадських організацій» ми розуміємо спрямованість поведінки членів молодіжних громадських організацій, що ґрунтується на життєвих уявленнях, цілях та домаганнях, сформованих під впливом громадської активності в молодіжній громадській організації.

Членство у молодіжній громадській організації дає можливість молодій людині реалізувати життєві стратегії через взаємовплив соціального досвіду людей, що існують в єдиному соціокультурному просторі, та соціально обумовлених чинників. Сучасні громадські організації виводять своїх членів одразу на мезорівень суспільної активності (вплив на процеси формування громадянського суспільства, здійснення різного роду заходів, спілкування з широкою мережею людей), що в свою чергу поступово складає та диференціює життєві та культурні стилі, створюючи соціокультурне середовище, котре сприяє формуванню та реалізації різних стратегій життя (Маринов, 2007).

Формування життєвої стратегії під впливом молодіжної громадської організації передбачає розуміння життєвих шансів індивіда як комплексного набору певних варіантів та способів побудови життя. Потенційні життєві шанси можна розглядати крізь призму можливостей вибору та зв'язків із соціальним оточенням. Тобто кожна громадська організація надає певний баланс можливостей вибору та соціальних зв'язків, що утримують людину у цій групі та сприяють формуванню зв'язків людини із різними значимими для неї групами та цінностями (Кухта, 2011). Отже, першочергово відбувається накопичення соціального капіталу, який кожна молода людина може реалізувати в своїй подальшій життєвій траєкторії. Акумуляований соціальний капітал в молодіжній громадській організації загалом сприяє підвищенню обізнаності індивіда про можливості щодо майбутньої життєвої кар'єри (Adams, 2006), а реалізація життєвих стратегій відбувається у відповідності з його уявленнями про мету, сенс життя та власне місце у суспільстві.

Для пізнання реалізації життєвих стратегій колишніх членів молодіжних громадських організацій та сформованості соціального капіталу в середовищі організації, ми провели якісні напівструктуровані глибинні інтерв'ю з колишніми учасниками молодіжних громадських організацій у м. Львові⁴. В процесі аналізу глибинних інтерв'ю нам вдалося типологізувати життєві стратегії членів молодіжних громадських організацій (Табл. 1). Основними критеріями виділення типів життєвих стратегій були:

- членство в молодіжній організації та спрямованість діяльності організації; мотиви вступу;
- типи виконуваної діяльності та особливості співпраці між членами організації; виконання завдань в організації;
- взаємодія та спілкування в організації;
- довіра до організації та до її членів, дотримання норм і цінностей, запроваджених в організації;
- доступ до ресурсів та їх реалізація в особистих і суспільних процесах.

Таблиця 1. Типи життєвих стратегій членів молодіжних громадських організацій м. Львова

Тип життєвої стратегії	Зміст типу	Ознаки типу
1	2	3
Громадсько орієнтований	спрямованість особистості на побудову кар'єри в громадському секторі	- соціальне середовище; - практична діяльність; - спільні дії та заходи; - праця для розвитку суспільства; - швидка переорієнтація на суспільні зміни;
Бізнесово орієнтований	спрямованість особистості на побудову кар'єри в комерційній, бізнес-сфері	- навчання в інших; - досвід ведення власної справи; - знання середовища; - особистий саморозвиток; - командний дух;
Управлінсько орієнтований	спрямованість на побудову кар'єри в органах місцевого самоврядування та державної влади	- професійний розвиток; - готовність працювати; - обізнаність в роботі державного сектора;

⁴ Нами проведено 29 якісних напівструктурованих глибинних інтерв'ю з колишніми членами молодіжних громадських організацій у м. Львові протягом травня 2015 р. Вік респондентів коливався від 22 до 40 років. Пошук респондентів здійснювався методом "снігової кулі".

		- довіра;
Політично орієнтований	спрямованість на побудову кар'єри в політичній сфері	- формування професійних контактів; - знання державних і політичних справ; - комунікація з представниками міжнародного середовища;
Релігійно орієнтований	спрямованість на кар'єру в релігійно-церковних та асоційованих з ними структурах	- духовність і світогляд; - християнські цінності; - волонтерська діяльність; - повага;

Проаналізуємо детальніше розглянути виділені типи стратегій та їхнє змістове наповнення. Першочергово зупинимось на релігійно спрямованому типі. *Релігійно орієнтований тип*. В основі цього типу є спрямованість на кар'єру в релігійно-церковних та асоційованих з ними структурах. Цей тип стратегії формується через взаємозв'язок духовності та світогляду, які підкріплюються повагою, довірою, спільними інтересами, християнськими цінностями та волонтерським вектором. Набутий соціальний капітал колишні члени молодіжних організацій реалізують щодня як в особистому, так і в професійному житті.

Релігійні засади цього типу життєвих стратегій сформувались завдяки участі респондентів у молодіжних релігійних громадських організаціях м. Львова, таких як: «Родина», «Руки допомоги», «Ми – майбутнє України», «Українська молодь – Христові», «Молодіжна християнська організація при парафії Архистратига Михаїла», – і базуються на християнських принципах, нормах та засадах віри. Свою діяльність вони здійснюють на основі сформованого в молодіжній організації духовного життя та цінностей.

Ціннісні рамки цього типу сформовані на основі принципів довіри, взаєморозуміння, поваги один до одного, взаємопідтримки та розуміння того, що найголовніше в житті – жити за християнськими цінностями, а матеріальні блага є другорядними. Молоді люди, які відтворюють цю стратегію, вказують на те, що організація їх навчила поважати і розуміти людей. Саме рівність і людська гідність є ознакою світоглядних принципів цього типу стратегії.

Релігійні молодіжні громадські організації не створюють ієрархії. Кожен, хто приходить в організацію, є просто членом цієї організації і на рівних здійснює ту ж діяльність, що й інші. *«Допустимо, все було разом, наприклад, якийсь захід організували все разом, тобто, я зроблю це, ви зробите це, тобто чи кудись ми їдемо спільно, чи якийсь захід проводимо,*

все було спільно» (Оля, 31 р.).

Кожна молодіжна релігійна організація, одним із напрямків своєї роботи, провадить волонтерську діяльність, до якої залучає своїх членів. Відповідно, у колишніх учасників цих організацій волонтерство складає невід'ємну частину їхнього теперішнього життя. Усі опитані респонденти вказують, що в часи громадської активності вони відвідували дитячі сиротинці та опікувались дітьми-сиротами. Розуміння та важливість допомоги та довіри, сформовані в часи громадської волонтерської діяльності, заклали основу для продовження здійснення волонтерства у зрілому дорослому житті. Частина респондентів й надалі продовжує опікуватись і допомагати дітям-сиротам. Зокрема, ми маємо приклад волонтерської групи, яка утворилась на основі чотирьох сімей, колишніх учасників молодіжної релігійної організації.

Іншими видами волонтерської діяльності опитаних респондентів є робота з бездомними людьми, а також допомога учасникам АТО. *«Спочатку трошки сітками займалась, і в Політехніці організувала. Потім в фейсбуці група почала сушити овочі. То було так експериментально. Я приходила, допомагала сортувати, пакувати. А потім в кінці року мені подзвонили і попросили очолити волонтерську кухню» (Ольга, 38 р.).* Проте важливо наголосити, що учасники тих молодіжних громадських організацій, в яких хоча б інколи проводили волонтерську діяльність, усі долучились до волонтерської діяльності з допомоги воїнам АТО.

Надання допомоги є невід'ємною складовою життєдіяльності молодіжних релігійних організацій і це розуміння вони передають своїм членам. Сформувавши таку мережу, індивіди можуть розраховувати на різні види допомоги, підтримки, інформації, на можливість активного проведення дозвілля, на вирішення різних справ і проблем. Встановлення дружніх зв'язків колишніх учасників між собою, з керівником організації та з дітьми з інтернатів формує соціальний капітал, реалізація якого відбувається через організацію різних соціальних і релігійних заходів, а також через надання допомоги та підтримки іншим людям.

Реалізація соціального капіталу через надання допомоги формує великий ступінь довіри до організації та до її діяльності як серед членів організації, так і у суспільстві. Основним джерелом довіри є спільна праця. *«Спільна організація заходів і є довірою; як тільки я туди прийшла, я просто побачила, як вони між собою себе поводять. Як вони навіть жартують один з одного. Одразу всі бар'ери впали. Тобто як тільки я прийшла, вони одразу своїм спілкуванням показали, що вони собою являють, і десь мимоволі той мій бар'єр застороги опустився, як ширма. Звичайно, я і так довіряю людям, за допомогою довіри я і потрапила в цю організацію. Я навіть не можу чітко згадати ту межу довіри до того, як*

я попала в організацію, і ту, що зараз є» (Ірина, 23 р.). Спільна праця і довіра породжує спільні інтереси, що стають міцною основою для формування сімейного життя, дружніх зв'язків та довірливих професійних контактів, адже громадська участь формує вищий ступінь довіри до людей. *«Коли люди бачать, що ти робиш це, ти формуєш свій імідж добрими справами. І тоді до тебе формується довіра».* (Іра, 32 р.).

Колишні учасники молодіжних громадських організацій, які відтворюють релігійно спрямований тип життєвої стратегії, розуміють цінність та важливість участі в громадських організаціях, адже вбачають в них можливість зробити користь для суспільства та впливати на суспільні зміни. Набутий соціальний капітал вони реалізують насамперед через відтворення сформованих в громадському житті цінностей допомоги, волонтерства, спільної праці.

Громадськи орієнтований тип – спрямованість особистості на побудову кар'єри в громадському секторі. Маючи досвід молодіжної громадської діяльності, молоді люди часто хочуть продовжувати свою роботу в громадському секторі на базі розвинутих організацій з фінансуванням та диференційованою структурою. Вони можуть змінювати сферу та рівень діяльності, долучатися до громадських організацій конкретного спрямування, займати керівні посади в цих організаціях чи створювати свої власні громадські організації. *«Завдяки організації я заснував свою нову організацію»* (Андрій, 24 р.).

Дієвість молодіжних громадських організацій визначається проведенням різноманітних заходів та програм, що формує певні цінності кожного члена цієї організації. Саме від сформованих цінностей, а також від викликів суспільства залежить сфера, в якій буде продовжувати працювати молода людина та реалізовувати свої життєві стратегії. Опитані респонденти сферами розвитку своїх життєвих стратегій в громадському секторі обрали сільське господарство, культуру (туризм і мистецтво), надання безоплатної правової допомоги, роботу в громадських організаціях соціального спрямування, здійснення волонтерства тощо; вони були членами таких молодіжних громадських організацій у м. Львові, як «Етновир», «Клуб толерантності», «Пласт», «Сокіл», «Форум видавців», «Асоціація випускників», «Профком студентів».

Для більшості колишніх учасників молодіжних організацій теперішня робота в громадському секторі є професійною та оплачуваною працею, завдяки якій вони можуть здійснювати прямий вплив на суспільство, а паралельно – реалізовуватись як професіонали в певній галузі. В цьому типі життєвих стратегій вихідці з громадських організацій постійно долучені до життя громади та соціуму, швидко та мобільно можуть долучитись до різних соціально важливих ініціатив. Адже в післяреволюційний та військовий час, в якому знаходиться українське

суспільство, є потреба у практичних діях та заходах. Більшою мірою люди, які реалізують цю життєву стратегію, є однодумцями, з якими набагато реальніше робити певні практичні речі.

Цю життєву стратегію відтворюють соціально орієнтовані члени молодіжних організацій, однією з цілей життя яких є розвиток суспільства та покращення життя в країні. Робота в громадських організаціях допомагає безпосередньо змінювати суспільство, адже дає можливість відчутти і побачити зміни, що в багатьох інших сферах відбувається довготривало та бюрократично. Зокрема, багато фахівців, представників державного сектора, переходять працювати у громадський сектор лише з метою мати можливість реалізовувати практичні проекти та швидко втілювати їх у життя.

Глибоке розуміння специфіки роботи громадського сектора, свобода дій та можливість впливати на процеси в суспільстві завдяки інструментам, які дає громадська діяльність, сприяє становленню колишніх членів молодіжних громадських організацій як експертів, а цей фактор має велику вагу для компаній, де є соціально орієнтована складова. *«Одним із коментарів, коли я влаштовувалась на роботу, було "що у вас є ці контакти поза роботою в соціальній сфері". Ти знаєш, що в тебе є експерти, які можуть допомогти. І це вже є певний авторитет; професійне коло. Для іноземного роботодавця це дуже важливо, що людина робить, ці контакти, ініціативи, ця ініціативність в позаробочий час. Що ти можеш поза роботою» (Гра, 32 р.).*

Реалізація набутого соціального капіталу у сфері культури описує одну із основних життєвих стратегій вихідців із громадських організацій, пов'язану із прагненням до культурного розвитку, до активної участі у просвітницьких заходах, до пошуку нових знайомств, пов'язану із бажанням цікавого проведення часу, а також із формуванням ціннісних орієнтацій та зміною світогляду. Домінування інтересів культурного розвитку серед молодих людей є позитивною характеристикою, адже сприяє виробленню нових стилів поведінки, поглиблює розуміння цінностей середовища проживання та культурної спадщини.

Бажання реалізувати свою професійну кар'єру у сфері культури вихідці з громадських організацій відчули у процесі спільного проведення культурних дій та заходів, які є складовою діяльності багатьох молодіжних організацій. Такі заходи не лише розвивають в молодих людей цікавість до культури своєї країни, а й формують бажання доносити цю діяльність до широкого загалу. *«Основним напрямком діяльності була реалізація багатьох програм та проектів, мистецьких акцій і культурних подій, тобто захист та популяризація культурної спадщини України... цікавим напрямком і незабутнім (посміхається) я можу назвати ознайомлення із культурою інших народів світу під час масових*

культурних та мистецьких акцій. Зокрема, можу назвати всім відомий міжнародний фестиваль фольклору "Країна мрій", ініціатором та співорганізатором якого був Олег Скрипка, а наша організація неодноразово його проводила». (Анна, 25 р.).

Участь в організаціях культурного спрямування згуртувала всіх навколо культурних та мистецьких подій в місті та сформувала у колишніх учасників цінності альтруїзму, патріотизму, терпимості, трудостійкості та прийняття різноманітності в людях, прищепила любов до культури. Саме тому колишні учасники цих організацій і сьогодні можуть збиратись спільно на культурних дійствах, але вже як експерти.

В молодих людей, які орієнтовані вказаним типом життєвих стратегій є підтримування таких діяльнісних практик, які спрямовані на розвиток суспільства. Тому колишні учасники доволі часто залучають один одного до спільної роботи в громадсько-соціальних заходах. Отриманий досвід здійснення громадської діяльності колишні учасники громадських організацій активно застосовують не лише у своєму професійному житті, але й продовжують розвивати громадський сектор через втілення власних ініціатив. «Сумісно видаємо газету "Вісник толерантності" з метою розширення культурного різноманіття в нашому краї та підтримання різноманітних культурних традицій України і світових культурних звичаїв» (Марія, 28 р., туристичний менеджер). Щоденна діяльність в організації була спрямована на вивчення української культури та культур інших народів, розуміння відмінностей та подібностей між ними. Така суспільно-громадська робота вчить сприймати і поважати культурно-національну різноманітність і ставитись до неї з повагою. Як зазначили учасники інтерв'ю, членство в організації змінило їхнє сприйняття і ставлення до життя. Найважливішим здобутком участі в громадській організації культурного спрямування опитані респонденти вважають виховання толерантності, терпимості та розуміння інших поглядів.

Хоча для цього типу життєвих стратегій притаманна аполітичність, діяльність у сфері культури сформувала в молодих людей чітке розуміння тих проблем, які виникають у нашому суспільстві. «Я зрозуміла, що багато проблем України пов'язані із небажанням слухати та розуміти один одного, а це засмучує. Я зрозуміла наскільки полікультурною є наша країна, не говорячи вже про світ, і у кожній культурі свої цікаві особливості, які вартують того, аби їх вивчати, адже багато з того, що з нами відбувається, має підґрунтям нашу ментальність, культуру та сприйняття світу» (Марія, 28 р.).

Характерною особливістю молодих людей, які продовжують реалізовуватись в громадському секторі, є бачення тих галузей суспільного життя, на які держава не звертає уваги. Гнучкість та мобільність роботи в

громадському секторі одразу створює можливість розвивати цю сферу. Наші респонденти, вийшовши з однієї громадської організації, створили організацію «Агро РеформсЮА», яка впливає на розвиток реформ в сільськогосподарській сфері. Іншим прикладом є створення «Центру правової допомоги», який заповнив прогалину у наданні безоплатної правової допомоги.

Критичні моменти у відтворенні цієї стратегії пов'язані з потребою постійного фінансування, що змушує людей, які працюють в громадському секторі, шукати кошти на реалізацію діяльності організації, а по факту – на забезпечення потреб життєдіяльності. *«Громадська діяльність – це з одного боку дуже важко, бо є фінансовий аспект. Ти не можеш жити лише на задоволення від волонтерської діяльності. Від того ти завжди полюєш за коштами».* (Іра, 32 р.). Багато в чому від джерела фінансування залежить і те, чи ця громадська організація працюватиме на створення якісного комплексного продукту, що привносить зміни в суспільство, чи стане інструментом особистого збагачення окремих її членів.

Іншим негативним аспектом роботи в громадському секторі є бажання використати громадські організації для отримання влади чи певних посад. Саме зараз такий період в Україні, коли трансформаційні процеси дають доступ громадським лідерам до політики і державного управління. Якщо громадські організації використовуються в таких цілях, тоді вони генерують дисфункційний соціальний капітал.

Набутий соціальний капітал в цьому типі життєвих стратегій реалізовується через громадсько-суспільну діяльність, яка для цих людей стала щоденною працею. Участь в молодіжних організаціях допомогла сформувати і зрозуміти, що цінності громадянського життя є і їхніми цінностями, а тому вони бачать, що громадська діяльність – це один з найкращих способів змінювати суспільство та працювати в колі однодумців. Найбільш важливим критерієм, який притаманний молодим людям в цій життєвій стратегії і який сформувався завдяки участі в громадській організації, є вміння активно реагувати на події, шукати нові знання, кваліфікації і людей для вирішення проблем, які виникають в особистому чи громадському житті. Найважливішою цінністю, яку здобули колишні учасники – це вміння постійно вчитись в залежності від сфери праці чи залучення до реалізації проектів.

Бізнесово орієнтований тип. Кожна молода людина приходить в громадську організацію зі своїми індивідуальними мотивами, тому важливо, щоб це було враховано при розподілі функцій і завдань. Хоч в організації не платять за роботу, учасник спільноти отримує винагороду у вигляді компетенцій, які він потім зможе втілити у своєму професійному житті. Важливо зауважити, що особистість, починаючи здійснювати громадську діяльність, бачить, як вона у подальшому зможе реалізувати

набуті знання і навички. Цей тип життєвих стратегій відтворюють колишні учасники освітніх і студентських організацій, ділових та професійних асоціацій, спілок. Респонденти, які реалізують цей тип життєвих стратегій, є вихідцями з молодіжних організацій «Студентське братство Львівської Політехніки», «AIESEC», «BEST», «Ліга молодих правників».

Участь в таких організаціях допомагає формувати у її членів цілі як організаційні, так і особистісні, що їх молоді люди прагнуть реалізовувати в житті. *«Після вступу в організацію в мене з'явилося багато цілей, загалом, змінила ставлення до життя; до самої себе; раніше я була песимістичною, а от зараз не знаю, де час взяти, щоб все задумане здійснити» (Іра, 22 р.)*. Саме тому основними цінностями, які закладені в цьому типі, є відповідальність, працьовитість, розвиток креативності, командний дух, повага один до одного, відкритість до інших та віра в себе. Однак в цих організаціях формуються також цінності матеріального характеру, зокрема, бажання отримати прибуток, адже постійна організація проектів і великі фінансові бюджети змушують членів організації думати про кошти.

Реалізація цієї життєвої стратегії починається практично одразу після виходу з організації чи завершення навчання. Адже ще будучи членом цих громадських організацій, молода людина напрацьовує знання та досвід, які допомагають їй стати фахівцем та досвідченим працівником в адміністративній сфері, продажах, обслуговуванні клієнтів, рекламі, піарі та ін. Це піднімає ціну учасника громадської організації, як працівника, на ринку праці. Зокрема, випускники таких громадських організацій, як «AIESEC» і «BEST» успішно стажуються і працевлаштовуються в таких міжнародних компаніях як «Мрія», «Нестле», «ПрайсВотерХаусКуперс», «Samsung» тощо.

Для людей, які відтворюють цю життєву стратегію, характерною є впевненість у собі і в своїх силах: це вони здобули саме завдяки діяльності в молодіжних організаціях. Після проведення пари десятків умовно «успішних» проектів вони отримали достатньо зв'язків, ідей і досвіду, а також знань про середовище. Усі набуті знання та контакти є цінним ресурсом в побудові власної підприємницької діяльності. *«Я й досі близьким другом вважаю Тіма. До речі, він – другий співзасновник. Ми з ним, скажем так, в партнерстві виносили ідею створення “Альтернативної кави”, а потім і втілили це в життя разом» (Святослав 24 р.)*. Саме в молодіжних громадських організаціях, де молоді люди поєднують якості ентузіазму з ідеями того, що їхній успіх залежить від зусиль і часу, які вони готові вкласти в свою справу, формується легкість, з якою ці люди розвивають далі власний бізнес.

Серед професійних якостей та вмінь, які домінують у молодих людей в межах цього типу життєвих стратегій є організаторські здібності,

комунікативні навички, вміння складати стратегічні плани, вирішувати конфлікти, вміння швидко ухвалювати правильні рішення та вести за собою людей. Такі здібності вони розвинули через специфіку виконуваної роботи в проектах, а також через можливість займати керівні посади в молодіжній організації. *«Я більше був як адміністратор, як управлінець, я, займався організацією і допомогою у всьому, що здійснювала організація, члени та прихильники, суто адміністрування та управління. Відповідно, скоро я став заступником Голови Правління, а потім і Головою Студентського братства Львівської політехніки. Суто менеджмент» (Олександр, 37 р.).*

Особистісні характеристики колишніх членів громадських організацій, які відтворюють бізнесово орієнтований тип життєвої стратегії, характеризуються прагненням постійного саморозвитку та навчання, а також зайнятістю розвитком власної справи. Їм завжди бракує часу, адже є багато ідей для здійснення.

Проте в цьому типі життєвої стратегії вихідці з молодіжних організацій легко можуть використати набутий в організації соціальний капітал для вирішення особистих приватних питань. *«Допомога у вирішенні особистого питання; Мені потрібно зустрітися з одним чиновником, щоб вирішити будівельне питання, я звернулася до колишнього керівника він мені допоміг, бо цей чиновник був його хорошим знайомим; Питання за допомогою моїх колишніх колег завжди вирішувалося, оскільки питання підіймали важливі особи, ну тобто, тоді справи робляться швидше, і без зайвих питань».* (Мар'яна, 26 р.).

Соціальний капітал у бізнесово орієнтованому типі життєвих стратегій реалізувався через набутий досвід, зокрема, досвід роботи з колегами, роботи в команді, досвід пошуку партнерів та у спілкуванні з відомими і успішними людьми, який розвивається у подальшому в підприємницькій діяльності.

Управлінсько орієнтований тип. Ця життєва стратегія є протилежною до бізнесово орієнтованої і формується у людей, які отриманий соціальний капітал в молодіжній громадській організації реалізують шляхом побудови професійної кар'єри в органах місцевого самоврядування та державної влади.

Реалізацію життєвих стратегій в органах державної влади здійснюють найчастіше вихідці з національно-патріотичних організацій, зокрема таких, як «Спадщина» і «Граніт». Носії цього типу життєвих стратегій прагнуть здійснювати зміни саме через діяльність в органах державної влади. Ще під час участі в молодіжних організаціях вони отримали знання про функціонування державного сектора та владних структур, часто організовували та долучались до спільних з органами місцевого самоврядування заходів, брали участь у стажуваннях, які

організовує Львівська міська рада.

З одного боку, тісна співпраця молодіжних громадських організацій з органами місцевого самоврядування дає можливість та виходи працювати в державних структурах, а з іншого, активна позиція членів цих організацій та їхня висока мотивація до роботи, спрямована на розвиток громадянського суспільства, привертає увагу вказаних структур і вони залучають таких активних молодих людей до своєї діяльності. Від того наскільки молода людина, представник молодіжної громадської організації, покаже свої професійні та лідерські навички, відповідальність та готовність до активної співпраці, може залежати її подальша робота в органах державної влади.

Робота в органах державної влади для молодих людей, які відтворюють управлінськи орієнтовану життєву стратегію, є цікавою, бо дає їм публічність; водночас вони продовжують працювати над схожими питаннями, якими вони займалися в молодіжній організації, але вже у державних органах. *«Не впевнений, що робота в держструктурах є цікавою для геошників. Можливо, окремі посади цікаві через публічність. Також знаю приклади, коли геошники йшли працювати в ті органи, які займалися схожими питаннями з діяльністю ГО» (Тарас, 30 р.).*

Молодіжні громадські організації сформували у своїх колишніх членів, які зараз працюють в державних органах, розуміння того, що відчуває і потребує громада, і молодь зокрема. *«Колісь Головою управління у справах сім'ї та молоді був Д. Пушкар'юв. Він був вихідцем із молодіжної організації Студентське братство. З ним було добре працювати, він ділив гроші між всіма і казав: робіть» (Микола 31 р.).*

Для представників управлінськи орієнтованого типу життєвої стратегії важливою цінністю є довіра, яка проявляється у спілкуванні чи залученні до діяльності людей, які були чи є членами громадських організацій, адже розуміють, що вони мають однакові цінності та необхідний для роботи досвід. *«Коли я зараз спілкуюсь з молоддю, це відчувається, чи молода людина була в молодіжній організації. Якщо людина приходить з певним набором навичок, які вона набула в молодіжній організації, з нею легше працювати і таким чином більший рівень довіри» (Зоряна, 27 р.).*

Проте через певний період своєї діяльності в органах державної влади значна кількість колишніх членів саме національно-патріотичних громадських організацій переходить в політичну сферу. Вони мають бажання впливати на політичні процеси, змінювати законодавство і мати доступ до влади, адже лише таким чином бачать можливість долучитись до змін у суспільстві. *«Я 5 рік працюю в урядовій організації і в мене є таке розчарування з того, що ми багато говоримо про зміни, про реформи, про якийсь позитивний ефект, але воно не відбувається, тому що за цим є*

багато політичних моментів. Наприклад, прийняти новий закон, а його впровадити ще важче» (Микола 31 р.).

Молоді люди, які відтворюють цей тип життєвих стратегій, мають можливість на державному рівні долучатись до державотворчих процесів і здійснювати структурні зміни на рівні громади та суспільства. Саме в цьому типі реалізації життєвих стратегій колишні члени молодіжних організацій отримали досвід через в організаціях виконавчої чи державної влади побачили і застосовують свої можливості та діяльність в кар'єрі, спрямованій на формування життєвої стратегії шляхом вибору кар'єри в органах місцевої або державної виконавчої влади.

Політично орієнтований тип полягає у формуванні життєвої стратегії шляхом побудови кар'єри в якості суб'єкта і об'єкта політичного життя. Її формування зумовлено бажанням молодих людей мати політичні важелі у суспільних процесах, лобювати інтереси громади зсередини та вести політичну діяльність. Саме тому вони вирішують йти в політику. В основному цей тип життєвої стратегії відтворюють вихідці з молодіжних громадських організацій політичного спрямування, такі як «Батьківщина молода», «Християнсько-демократичний союз молоді», «Молодий Рух», «Українська народна молодь», а також національно-патріотичних організацій «Спадщина», «Граніт».

Першочергово молоді люди йдуть в молодіжну громадську організацію політичного спрямування з метою впливати на політичне середовище через адвокасі кампанії, моніторинги, участь в громадських слуханнях, організацію політичних протестів тощо. *«Їхня основна мета – моніторинг діяльності Львівської міської ради і експертизи, які вони оголошують публічно. Наприклад, “доцільність використання місцевого бюджету Львівською міською радою”;* вони впливають на політичне і адміністративне середовище міської ради. *Хоча вони не є професійними, вони не є партією, там ніхто не йде в партію, ніхто не йде в депутати, але вони впливають на політичне середовище. Вони роблять глобальний моніторинг органів місцевого самоврядування і понижують рейтинги чиновників» (Дмитро, 33 р.).* Проте поступово участь в політичних організаціях стає інструментом для досягнення як суспільних, так і особистих цілей. Адже в більшості політичні молодіжні організації створюються як крило політичної партії, де молодіжний сегмент формується як її майбутня основа. І хоча громадська організація, як і партія, це добровільне об'єднання громадян (цим вони і схожі), але тоді як громадська організація існує для вирішення конкретного питання чи для захисту інтересів цільових груп, мета політичної партії – отримати владу (Кіященко, 2009).

Колишні вихідці з політичних організацій, які продовжують працювати в політичній сфері, мають налагодженні тісні зв'язки з

представниками органів державної влади, глибокі знання і розуміння місцевих та державних справ. Відтворення цього типу життєвих стратегій здійснюється більшою мірою тому, що після громадської діяльності в молодіжній організації політичного спрямування відбувається вступ в партію. Можна сказати, що в цей час і починається розвиток політичної кар'єри. Початком може слугувати надання допомоги народним депутатам у веденні їхньої діяльності, допомога під час прийомів депутата на місцях, проведення лобістських акцій. Винагородою за це може бути відкриття можливостей отримати реальну політичну посаду чи конкретні рекомендації щодо працевлаштування. *«Я зрозумів, що це допоможе моїй майбутній кар'єрі і вже свідомо туди приходив. Мене порекомендували в міську та районну раду – прийняли мене, як бачиш, в районну, ну і зараз можу застосувати на практиці вже здобуті тоді знання, в управлінні і в навчанні, навіть зараз» (Юрій, 32 р.).*

Молодіжна організація політичного спрямування дає своїм активним учасникам певний вектор розвитку кар'єри як молодого політика. Опитані респонденти, які представляють політичні молодіжні організації, пройшли шлях від простих членів цих організацій до керівників міської та обласної організації. Зокрема, один із них балотувався у депутати Верховної Ради як голова молодіжної партійної організації.

Ціннісні рамки політично орієнтованого типу життєвих стратегій першочергово сформовані на основі принципів допомоги громаді, ініціативності у здійсненні просвітницької діяльності, формуванні політичної свідомості молоді тощо. Проте можливість отримати політичні дивіденди на перший план, в деяких людей, виводять цінність влади. *«Всі люди були досить ідейними і досі займають активну громадську позицію. Та життя нас поділило. Кілька разів організація переходила через внутрішні розколи, які пов'язані з тим, що це політично орієнтована організація, були різні групи впливу. Хтось щиро помилявся, хтось мав якісь інші цінності. Одні люди мали інші цілі, для чого займались громадською роботою в політичній організації, не заради змін в суспільстві, а заради політичних дивідендів, щоб бути агентом впливу» (Юрій, 32 р.).*

Відтворення політично орієнтованого типу життєвих стратегій вимагає чіткого розуміння цілей здійснення політичної діяльності та мотивів отримання влади, а відповідно – планомірного формування політичної кар'єри. Якщо цього немає, молоді люди розчаровуються в низькоефективній діяльності рядових членів партії на місцевому рівні чи в політичній організації і повертаються у громадський сектор або ж ідуть у комерційну діяльність.

Також цей тип життєвих стратегій реалізують вихідці з організацій євроінтеграційного чи дипломатичного спрямування. Так, завдяки

членству в організаціях «Молода дипломатія» і «Євроклуб» молоді люди залучаються до багатьох заходів у сфері міжнародних відносин та євроінтеграційних процесів, які відбуваються в нашій країні та за її межами. Через доступ до міжнародного середовища молодь з цих організацій має змогу інформувати міжнародну спільноту про ситуацію в Україні, особливо у світлі останніх подій. Це формує політичну позицію молодих людей, а також дає розуміння діяльності влади та всіх політичних процесів. Така діяльність сприяє формуванню їхньої політичної кар'єри, навіть як політичних діячів європейського рівня. Часто вихідці з таких організацій проходять стажування в міжнародних організаціях та стають політичними експертами з питань української політики і життя в Україні за кордоном. *«Події в листопаді 2013 р. в Україні і початок мого дослідження в Німеччині сильно вплинули на мою політичну позицію. Я стала співзасновником альтернативного українського посольства в Берліні, задачею якого було інформування німецької преси та громадськості про події в Україні, я була співорганізатором демонстрацій та виставок в Німеччині проти російської окупації. Я і сьогодні беру активну участь в ініціативній групі українців в Берліні. Я думаю, що практика в Бундестазі стала наслідком вже сформованої позиції, насамперед політичної» (Олександра, 27 р.).*

Вказаний тип життєвих стратегій допомагає молодим людям вийти на арену політичного життя. Специфіка як громадських, так і політичних організацій має добровільний вектор, водночас дає доступ до прямого впливу на суспільство. Молоді люди, які під час громадської діяльності, реалізуючи події, заходи, спрямовані на зміни в суспільстві, знають механізми і шляхи втілення та лобіювання своїх задумів, легко можуть продовжити свою діяльність у відтворенні політичної кар'єри як на українському, так і на міжнародному рівні.

ВИСНОВКИ

На формування життєвих стратегій колишніх членів молодіжних громадських організацій впливають комунікаційні процеси в межах організації, відтворювані цінності, довіра, можливість отримання та надання допомоги, досвід, отриманий в організації, а також сфера діяльності в організації. За допомогою нашої методики нам вдалося прослідкувати тенденцію щодо сфери реалізації соціального капіталу. Так, колишні члени молодіжних організацій, які відтворюють бізнесово орієнтований та політично орієнтований типи життєвих стратегій, реалізують соціальний капітал в напрямку досягнення особистих благ, тоді як в громадсько орієнтованому та релігійно орієнтованому типах життєвих стратегій капітал скеровується для досягнення суспільних благ. Видимі результати реалізації соціального капіталу з метою сприяння

розвитку громадянського суспільства найбільше простежуються у релігійно, громадсько та бізнесово орієнтованим типам життєвих стратегій. На це впливають цінності, які сформувались у відповідних типах молодіжних громадських організацій. Натомість молоді люди, які формують політично орієнтований тип життєвих стратегій, хоча і мають доступ до політичних процесів та політичної еліти, не мають реальних важелів змінювати законодавчу базу і таким чином впливати на формування громадянського суспільства.

Результати дослідження можуть бути використані для аналізу формування механізмів соціального капіталу молоді в процесі побудови як громадянського суспільства, так і особистого добробуту членів молодіжних організацій.

БІБЛІОГРАФІЯ

Абульханова-Славская, К. (1991) Стратегия жизни. Москва:Мысль.

Бурдьє, П. (2002). Формы капитала. Пер. с фр. М.С. Добряковой. Экономическая социология. 3 (5.), 60–74.

Громадські організації – дзеркало суспільства, (2009). Розмова з Ганною Кіященко, частина 2. Портал Суспільної служби України від 28.12.2009, Режим доступу: <http://ssu-poltava.org/post/community-organization-mirror2.html> (дата доступу 03.04.2015).

Коулман, Дж. (2001). Капитал социальный и человеческий. Общественные науки и современность, 3, 121–139.

Кухта, М. (2011) Взаємозв'язок життєвих шансів та активнісного компоненту життєвих стратегій. Научные исследования и их практическое применение. Современное состояние и пути развития. Сборник научных трудов по материалам международной научно-практической конференции. Одесса, 20, 77-81.

Кущенко, В. (2010). Соціальний капітал: передумови та перспективи розвитку. Экономика и управление, 2, 49-52.

Лунина, Ю. (2008). Жизненные стратегии молодежи: основные направления социальной поддержки. Вестник ОГУ, 80, 34– 38.

Маринов, М. (2007) Выход на континуумальную стратегию жизни в индивидуализирующемся обществе. Теория и практика общественного развития. 1, 60-63.

Радаев, В. (2004). Социальный капитал как научная категория. Общественные науки и современность, 4, 4–23.

Россия: трансформирующееся общество (2000). Под ред. В. Ядова. М. : канон Прес Ц.

Adams, S.M. (2006). Social capital. Encyclopedia of Career Development. SAGE Publications, Inc.

Putnam, R. (2000). Bowling Alone: the collapse and revival of American community. New York: Free Press.

Bohdana Huriy

**INTERDEPENDENCE OF SOCIAL CAPITAL OF YOUTH NGOS' MEMBERS
AND THE TIPS OF THEIR LIFE STRATEGIES
(on the example of youthNGOs of Lviv)**

Bohdana Huriy – master of sociology, assistant of the department sociology and social work National University “Lviv Polytechnic” (Lviv, Ukraine)

Scientific interests: social capital, public society, NGOs, youth, visual sociology

E-mail: bohdana_huriy@yahoo.com

Dominika Izdebska-Długosz*

CZY NAPRAWDĘ TAK BARDZO SIĘ RÓŻNIMY? STUDENCI POLSCY I UKRAIŃSCY O SOBIE NAWZAJEM – KOMUNIKAT Z BADAŃ

W artykule przedstawia się badania wykonane na grupie studentów ukraińskich i polskich, studiujących w Rzeszowie. Celem badania było porównanie tego, co wiedzą i sądzą nawzajem o sobie respondenci. Czy wskażą na więcej różnic, czy też podobieństw? Na jakich wątkach skoncentrują się w swych wypowiedziach? Badani odpowiedzieli na jedno tylko pytanie otwarte o życie, szanse i zagrożenia dla studentów w Polsce i na Ukrainie. Z wypowiedzi wyłonił się obraz młodych ludzi zaniepokojonych swą przyszłością: Polaków spodziewających się tego, iż być może będą zmuszeni do emigracji zarobkowej i Ukraińców, których sytuacja w kraju ojczystym już zmusiła do wyjazdu na studia.

Kluczowe słowa: studenci polscy, studenci ukraińscy, studia, praca, badanie eksploracyjne

In the article, research conducted on a group of Polish and Ukrainian students studying in Rzeszów was presented. The aim of the comparative study was to collate the data on what the students know and think about each other. Will they indicate more differences or similarities? On what points will they focus in their answers? The respondents answered to one open-ended question regarding life chances, the life itself and dangers for students in Poland and Ukraine. The answers revealed the picture of young people concerned for their future: Poles afraid of the fact that they might be forced to leave the country for economic reasons and Ukrainians, whose situation in their country has already pushed them to go abroad for studies.

Keywords: Polish students, Ukrainian students, studies, job, exploratory research

W dobie globalizacji świat staje się coraz bardziej współzależny. Zjawiska, które wydarzają się w odległych krajach mają realny wpływ na nasze życie. Jednym z przykładów globalizacji jest umiędzynarodowienie studiów. Studia stają się globalne: można wyjeżdżać na studia na odległe kontynenty, można studiować w innych krajach w ramach programu Erasmus. Polska staje się jednym z państw, do którego chętnie przyjeżdżają studenci ze Wschodu. Na Podkarpaciu także widzimy obecnie studentów o różnych kolorach skóry, władających różnymi językami, przedstawicieli wielu odmiennych kultur i cywilizacji.

W ostatnich latach ze względu na wiele czynników: konflikt polityczny w Donbasie, postępującą globalizację, chęć zwiększania swoich szans życiowych, niechęć do rodzimego systemu edukacji studenci z Ukrainy zwiększają swoją

---

* **Dominika Izdebska-Długosz** – doktorantka w Katedrze Filologii Rosyjskiej Uniwersytetu Rzeszowskiego (Polska).

Zainteresowania naukowe – glottodydaktyka polonistyczna, studia w Polsce młodzieży ukraińskiej.

E-mail: domza@interia.pl.

obecność w Polsce i na Podkarpaciu. Największą grupę studentów obcokrajowców w Polsce stanowią młodzi ludzie z Ukrainy – w roku akademickim 2012/2013 było ich prawie 10 tys., co oznacza, iż niemal co trzeci student cudzoziemiec był przybyszem z Ukrainy (Izdebska-Długosz, 2015, s. 272). Wraz z kolejnymi latami odsetek ukraińskich studentów w liczbie wszystkich studiujących w Polsce cudzoziemców wzrósł aż do 50% (Długosz, 2015, s. 148).

Na Podkarpaciu także studiuje obecnie wiele młodych osób zza wschodniej granicy. W roku 2014 najwięcej ukraińskich studentów w tym regionie uczyło się w rzeszowskich szkołach wyższych: w Wyższej Szkole Informatyki i Zarządzania – 1500 osób, na Uniwersytecie Rzeszowskim – 99, na Politechnice Rzeszowskiej – 65 (Długosz, 2015, s. 150). Z jednej strony jest to niewątpliwie zjawisko pozytywne, gdyż napływ studentów z Ukrainy może wpłynąć dodatnio na wzrost liczby studentów na podkarpackich uczelniach, co jest istotne w warunkach niżu demograficznego i w obliczu wyjazdów naszych maturzystów na studia do innych regionów. Poza tym studenci zagraniczni wydają środki finansowe w regionie, z czego region czerpie dochody. Być może część młodych Ukraińców pozostanie po studiach w naszym kraju na stałe. Z drugiej strony, może pojawiać się problem związany z integracją studentów ukraińskich z polskim społeczeństwem czy też raczej z polskimi rówieśnikami (Kawczyńska-Bytrym (red), 2014). Jest to istotny problem, bo życie wyłącznie wśród swoich rodaków, izolacja, brak kontaktów z Polakami utrudnia integrację.

Ale zapoczątkować nawiązywanie wzajemnych relacji, przełamywać bariery potrzebna jest wiedza, co studenci wiedzą o sobie nawzajem, jakie są schematy poznawcze czy też siatki percepcyjne, którymi posługują się w codziennych kontaktach. Pojawia się też kwestia kontaktu międzykulturowego studentów ze Wschodu z Polakami, który został już opisany w literaturze przedmiotu (Mucha, 2005, s. 103-128), podobnie jak wzajemny stosunek Polaków i Ukraińców (Babiński, 1997; Dębicki, Makaro (red.), 2015).

W Wyższej Szkole Informatyki i Zarządzania, w której obserwować możemy zjawisko „ukrainizacji” (zob. Izdebska-Długosz, 2015a, s. 272), studenci z Ukrainy na I roku studiów przyznają, iż nie mają kontaktu z Polakami. Ich grupy ćwiczeniowe i wykładowe składają się niemal wyłącznie z rodaków. Dodatkowo mieszkają oni w domach studenckich również wyłącznie w środowisku ukraińskim. Odizolowanie ich od Polaków utrudnia im także akwizycję polszczyzny, poznawanie polskich tradycji, obyczajów, realiów życia codziennego i „polskiego domu”.

Studenci z Ukrainy chcieliby się z polskimi kolegami spotykać i integrować – wynika to z wielu moich rozmów przeprowadzonych z nimi. Narzekają oni na ten stan rzeczy, mając świadomość, że ściślejsze kontakty pomogłyby im w aklimatyzacji w Polsce i na uczelni. Wiadomo bowiem, iż: „bezpośrednie kontakty zmniejszają dystans [...]. Dzieje się tak jednak tylko

wówczas, gdy kontakty te prowadzą do uzupełnienia luk we wiedzy lub do nawiązania rzeczywistych relacji znajomości czy przyjaźni. W przeciwnym przypadku dystans rośnie” (Fomina i in., 2013, s. 9).

Na wyższych latach studiów wzajemne kontakty młodzieży polskiej i ukraińskiej wydają się zacieśniać. Ukraińcy często rezygnują z mieszkania w akademiku i zaczynają samodzielnie wynajmować mieszkania w centrum Rzeszowa, niejednokrotnie mając za współmieszkańców także Polaków. Ta część młodzieży szybko opanowuje język polski na wszystkich poziomach i radzi sobie lepiej w nauce w szkole wyższej. Ci, którzy się izolują świadomie lub przymusowo, wykazują zdecydowanie mniejsze postępy tak w nauce języka, jak i w kształceniu merytorycznym. Ukraińcy z wyższych lat studiów biorą także bardziej aktywny udział w życiu uczelni, realizując wspólnie z kolegami z Polski różne projekty.

Co się zaś tyczy polskiej młodzieży, ich kontakty z ukraińskimi kolegami są jeszcze bardziej ograniczone i powierzchowne.

Jako wieloletniej lektorce języka polskiego jako obcego dla Ukraińców w Wyższej Szkole Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie oraz prowadzącej zajęcia ze studentami Polonistyki Uniwersytetu Rzeszowskiego, interesujące wydało mi się zbadanie, co wzajemnie o sobie wiedzą i sądzą polscy oraz ukraińscy studenci studiujący w naszym kraju.

Celem artykułu jest próba przedstawienia wiedzy studentów polskich na temat Ukrainy i ukraińskich studentów oraz studentów ukraińskich o Polsce i polskich kolegach z uwzględnieniem ich warunków życiowych, problemów, szans. Zebrany materiał został porównany, z czego wynikać ma, czy wiedza jaką studenci mają o sobie jest zgodna ze stanem rzeczy. Wyniki badań mogą także świadczyć o tych schematach poznawczych, które mogą stać na przeszkodzie we wzajemnym poznaniu.

I. METODOLOGIA BADAŃ

Badania miały charakter eksploracyjny (Babbie, 2003). Metodę tę stosuje się w przypadku, kiedy problem nie jest dobrze znany. Rezultaty niniejszych analiz należy zatem traktować jako wstępne rozpoznanie problemu. Badanie może stanowić wstęp do badań o szerszym zasięgu. Zadałam studentom następujące pytanie otwarte: Jak dziś żyją polscy studenci w Polsce i studenci ukraińscy na Ukrainie? Z czym się borykają, jakie mają szanse, jakie zagrożenia? Pytanie sformułowane zostało na tyle ogólnie, aby badani sami zasygnalizowali w swych wypowiedziach najbardziej istotną i ważką tematykę.

W badaniu wzięły udział dwie grupy respondentów:

1. Ukraińscy studenci I roku (różnych kierunków) z Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie, w liczbie 25 osób.
2. Polscy studenci ostatniego V roku Polonistyki Uniwersytetu Rzeszowskiego, w liczbie 15 osób.

1. 1. CHARAKTERYSTYKA BADANYCH GRUP

Grupa badanych Ukraińców to osoby w przedziale wiekowym 17-24 lat (przewaga siedemnastolatków i dziewiętnastolatków). W większości jest to ich pierwszy dłuższy pobyt w Polsce, jedynie dwie osoby przebywały tu wcześniej (pobyt trwający: 3 lata i 2 lata). Żaden ze studentów nie mieszkał także nigdy dłużej w żadnym innym kraju UE. Jedynie trzy osoby mają w rodzinie kogoś, kto na stałe mieszka w Polsce. Źródłem poznawania Polski przed przyjazdem były odbywane wycieczki, TV, Internet, rodzina. Studenci ci znają język polski na poziomie B1 (średni ogólny), mogą więc bez przeszkód komunikować się z Polakami. Przed przyjazdem do Polski tylko 10 osób znało jakiś polskich studentów, uczących się w kraju. Obecnie (I semestr I roku studiów) znajomość z polskimi studentami z uczelni potwierdza 12 badanych.

W przypadku więc respondentów z Ukrainy deklarowany jest kontakt ze studentami polskimi, jednak jest on właściwie dość powierzchowny i w momencie badania także krótkotrwały.

Polscy respondenci to studenci Polonistyki Uniwersytetu Rzeszowskiego w wieku 23 lat, a więc starsi niż respondenci ukraińscy. Tylko jedna osoba spośród badanych była kiedyś na Ukrainie w celach turystycznych. Nikt z polskich respondentów nie przebywał nigdy w innym niż Ukraina kraju byłego Związku Radzieckiego. Nikt z badanych nie zna żadnego języka wschodniosłowiańskiego (ukraiński, rosyjski, białoruski). Zapytani, czy kiedykolwiek interesowali się Ukrainą, a jeśli tak, to w jakim zakresie, badani odpowiedzieli, że owszem, od czasu wybuchu rewolucji na Majdanie (jedna osoba także literaturą ukraińską). Polscy studenci nie znają młodych ludzi z Ukrainy, którzy studiują na UR, nie mają ani nie mieli z nimi żadnego kontaktu (ani w ramach zajęć, ani w sensie towarzyskim).

Kontakt polskich studentów z kolegami zza wschodniej granicy należy więc określić jako zerowy. Brak jakichkolwiek znajomości z Ukraińcami, brak wiedzy o Ukrainie i tamtej części świata oraz zainteresowanie sytuacją polityczną od czasu Majdanu (a więc treściami, które badani znają wyłącznie z mediów) pozwala wysnuć wniosek, iż grupa polskich respondentów może się w swoich opiniach kierować wyłącznie tym, co dzięki mediom o Ukrainie tkwi w kolektywnej świadomości Polaków, a także stereotypami.

II. WYNIKI BADANIA

W wypowiedziach badanych pojawiło się kilka wątków, które przyporządkowano do następujących grup:

1. Ogólna charakterystyka – wypowiedzi odnoszące się do studentów polskich i ukraińskich w ogóle, charakteryzujących ich różne cechy ogólne, nie wynikające z systemu edukacji w danym kraju, rynku pracy czy uwarunkowań społeczno-ekonomicznych.

2. Studiowanie – wypowiedzi charakteryzujące zarówno działania samych studiujących, jak i system edukacyjny danego kraju.

3. Praca – wypowiedzi opisujące głównie sytuację na rynku pracy w danym państwie.

4. Sytuacja społeczno-ekonomiczna (Polski/Ukrainy) – wypowiedzi odnoszące się do ogólnej sytuacji politycznej, do warunków życia w danym państwie, wynikającym z uwarunkowań ustrojowych, działań rządzących, sytuacji geopolitycznej.

Poniższa tabela zbiera ilościowo wszystkie uzyskane w badaniu wątki.

Tabela 1. Zestawienie frekwencji poszczególnych wątków

Kategoria	O polskich studentach/ o Polsce		O ukraińskich studentach/ o Ukrainie	
	Polacy	Ukraińcy	Polacy	Ukraińcy
Kategoria 1. Ogólna charakterystyka	13	59	12	56
Kategoria 2. Studiowanie	18	34	11	43
Kategoria 3. Praca	32	7	1	12
Kategoria 4. Sytuacja społeczno-ekonomiczna	6	18	20	14

Źródło: badania własne

Zestawienie powyższe pozwala ustalić, które z wątków poruszane były najczęściej, a więc jakie treści były dla badanych najważniejsze. Z racji przewagi liczebnej grupy ukraińskich respondentów obserwujemy, iż podjęli oni ogólnie więcej wątków. Pisząc o polskich studentach najczęściej wypowiadali się oni na tematy związane z ogólną charakterystyką młodych Polaków oraz z ich studiowaniem (to temat dla studentów I roku najważniejszy). Najrzadziej podejmowali natomiast temat pracy Polaków.

W opisie swojej sytuacji młodzi Polacy najczęściej wypowiadali się o pracy (studenci ostatniego roku studiów są w tym temacie najbardziej zaangażowani, aktywnie planują karierę, badają rynek pracy), najrzadziej zaś o sytuacji społeczno-ekonomicznej w Polsce.

W charakterystyce Ukrainy autorstwa studentów polskich dominuje charakterystyka sytuacji społeczno-ekonomicznej, czyli te wątki, które polscy respondenci znają bezpośrednio z mediów, a które zajmowały większość

Polaków, szczególnie w okresie wybuchu wydarzeń na Majdanie. Na temat ogólnych cech młodych Ukraińców oraz ich studiów opinii odnotowano mniej więcej tyle samo, natomiast o ich pracy nie wypowiedziano się niemal wcale, poza jedną tylko skrótową wypowiedzią.

Z kolei ukraińscy studenci, pisząc o sobie i swojej ojczyźnie najczęściej wypowiadali się w temacie ogólnej charakterystyki środowiska studenckiego, a także o studiowaniu jako tematach im najbliższych w tym okresie życia. Mniej wypowiedzi poświęcono problemom pracy zawodowej oraz sytuacji społeczno-ekonomicznej kraju, co w obliczu wojny, jaka obecnie toczy się na Ukrainie może nieco dziwić – młodzi Ukraińcy wyraźnie dystansują się od wojennej zawieruchy i starają się koncentrować na sobie i swojej edukacji.

Podsumowując zebrane dane liczbowe z frekwencji konkretnych wątków, stwierdzić należy, iż Polacy najczęściej wypowiadali się o pracy w Polsce, zaś Ukraińcy o sobie (ogólna charakterystyka ukraińskich studentów) oraz o studiowaniu na Ukrainie. Respondenci podjęli więc zagadnienia najbardziej ich interesujące, najważniejsze dla nich w momencie badania, aktualnie angażujące ich życiową aktywność.

2.1. CHARAKTERYSTYKA OGÓLNA POLSKICH STUDENTÓW

Poniższa tabela zbiera wszystkie wypowiedzi obu grup respondentów, które udzielono opisując ogólne cechy studentów polskich. W opisie samych siebie u Polaków dominuje nastawienie krytyczne, zaś z głosów Ukraińców wyłania się obraz bardziej zrównoważony – krytyka sąsiaduje tutaj z wypowiedziami pozytywnymi. Najważniejszą cechą polskich studentów w ich własnej opinii jest ich związenie się z życiem wirtualnym, które niesie ze sobą określone zagrożenia (3). Problem ten dostrzegają także u Polaków młodzi Ukraińcy (2). Kolejny to nadużywanie alkoholu, obecność w życiu studentów narkotyków oraz dopalaczy (2), mocniej akcentowany przez Ukraińców (6), którzy wskazują na pewną także różnicę kulturową: używki w rękach kobiet (3). Takiego wyróżnienia nie czynią Polacy.

Ukraińcy przyznają się do słabej znajomości polskich studentów (7), a swe podawane informacje wywodzą głównie z obserwacji wizualnej: tym, co rzuca im się w oczy jest nadwaga u młodych Polaków (9), którą wiążą Ukraińcy z niską aktywnością ruchową, także dzieci (2).

W autoportrecie Polaków dominuje obraz młodych ludzi, pragnących dóbr materialnych, którzy pomimo inteligencji i otwartości tkwią w pewnego rodzaju marazmie: czas spędzają na imprezowaniu i surfowaniu po sieci, nie mają wyraźnych celów życiowych ani energii do ich urzeczywistnienia. Chcieliby mieć wszystko (w sensie raczej materialnym), ale nie wiedzą jak to zdobyć, nie walczą o nic. To rysunek wręcz depresyjny, w którym dominantą jest trwanie w bezruchu i apatii, w swoistym letargu.

Tabela 2. O polskich studentach – kategoria 1. Ogólna charakterystyka

O polskich studentach	
Kategoria 1. Ogólna charakterystyka	
Opinia Polaków (13)	Opinia Ukraińców (59)
nie umieją żyć bez Internetu, tracą przez to czas i szansę na kontakty międzyludzkie, upubliczniają swoje życie prywatne (3), są mało odpowiedzialni (2), używają alkoholu, narkotyków, dopalaczy, imprezują (2), media mają na nich duży wpływ (1), są wycofani, bez pewności siebie, nie umieją się sprzedać (1), brak celów życiowych (1), są otwarci, inteligentni (1), są impulsywni, niecierpliwi, chcą wszystkiego od razu, mało wytrwali (1), teraz wyznaje się inne wartości niż kiedyś: pieniądze, ubranie, gadzety (1).	nie uprawiają sportu, przez co mają nadwagę (9), nie wiem o nich nic, nie mam kontaktu (7), żyją lepiej niż na Ukrainie (6), zagrożenie to palenie, alkohol, narkotyki (6), kobiety imprezują, palą i piją (3), dzieci siedzą przed komputerem, nie uprawiają sportu (2), są zamknięci w sobie, mało kontaktowi (2), dużo czasu spędzają w Internecie, na portalach społecznościowych (2), piją za dużo alkoholu (2), nie mają kompleksów, nie martwią się, co inni powiedzą (2), są otwarci, „bez masek” (2), są zbyt dobrzy i mili (2), nie mają dużych problemów (2), są kulturalni (1), są przedsiębiorczy, zakładają firmy (1), są weseli, pozytywni (1), eksperymentują, nie boją się (1), dużo imprezują, mało się uczą (1), nie chcą pracować dla kraju, tylko dla siebie (1), nie myślą o swojej przyszłości (1), wiedzą, że przyszłość będzie dobra (1), nie doceniają tego co mają (1), powinni wziąć odpowiedzialność za kraj (1), młodzież jest taka sama na całym świecie (1).

Źródło: badania własne

W portrecie polskich studentów, wyłaniającym się z wypowiedzi Ukraińców obok cech imprezowiczów, zamkniętych w świecie używek i portali społecznościowych, znaleźć można także takie, które wypływają z różnic kulturowych. Otóż, postrzegają oni nas jako ludzi pozbawionych kompleksów, otwartych na inność, bezpośrednio manifestujących swoje emocje, wesółych, dobrych i pozytywnych. Ale także, co wynika już z odmiennej sytuacji politycznej w naszych krajach: niedoceniających tego, co mamy, spokojnych o jutro, beztraskich.

2.2. CHARAKTERYSTYKA OGÓLNA UKRAIŃSKICH STUDENTÓW

Polacy charakteryzowali niemal tak samo często siebie, jak i Ukraińców, natomiast ci drudzy poświęcili opisowi swojej grupy społecznej zdecydowanie więcej wątków i opinii – zbiera je wszystkie tabela 3.

Charakteryzując młodych Ukraińców Polacy, w warunkach braku znajomości z nimi (5), zwracali głównie uwagę na to, iż młodzież z różnych krajów jest podobna do siebie (1), ma podobne zainteresowania (1), wykazuje podobieństwo wynikające z przynależności do tej samej kategorii społecznej (1). Pojawiły się opinie, że różnice wynikać mogą z domowej sytuacji materialnej (1) oraz z różnego miejsca zamieszkania na Ukrainie (1). Polacy wiedzą więc, iż na Ukrainie wschodniej i zachodniej panują odmienne warunki społeczno-ekonomiczne. W polskiej narracji medialnej o Ukrainie wielokrotnie podkreślano fakt głębokiego podziału kraju i stąd badani posiadają zapewne tę wiedzę.

Kreśląc swój autoportret Ukraińcy wykorzystali po pierwsze płaszczyznę porównania z Polakami: są podobni do młodych ludzi z Polski (6), tylko trochę różnią się (1), bardzo różnią się (1). Przyjęta płaszczyzna porównawcza ujawnia się w stopniowaniu danych cech, które występują u Ukraińców silniej niż u Polaków: są bardziej wysportowani (4), bardziej szanują starszych (2), bardziej samodzielni i niezależni (1), żyją weselej (1) oraz cech, które występują w mniejszym nasileniu niż u kolegów z Polski: mniej palą i piją (1). *Explicite* mówi się także, że lubią się porównywać do młodzieży europejskiej (1).

Ukraińcy charakteryzują samych siebie podobnie jak Polacy pod względem życiowej bierności, zatopienia w rozrywkach, braku celów życiowych. Budują ten obraz następujące cechy: używają tytoniu, alkoholu i narkotyków (8), są źle zorganizowani (4) i spóźnialscy (1), mimo wielu problemów (2), żyją bez troski (2) i wesoło (1); są biedni (1) i rozczarowani wszystkim (1), niemyślący o własnej przyszłości (1), wszystko otrzymują od rodziców (2), a mimo to mają o sobie wysokie mniemanie (1). Ich życiowa beczynność, trwanie w bezwładzie przejawia się także w braku zainteresowania losami państwa (2) (1), w nieznanym języku ojczystego i języków obcych (1), w niskim czytelnictwie (1), braku zainteresowań (1). Wprost mówi się o tym, iż zagrożeniem dla młodych jest bierność (1): *Zagrożenie to stracić się niewolnikiem własnego lenistwa i żyć jak warzywo, które niczego nie chce i nic nie robi* (respondent UA1).

Tabela 3. O ukraińskich studentach – kategoria 1. Ogólna charakterystyka

O ukraińskich studentach	
Kategoria 1. Ogólna charakterystyka	
Opinia Polaków (12)	Opinia Ukraińców (56)
<p>nic o nich nie wiem (5), mam tylko wyobrażenia (1), wszyscy młodzi ludzie są podobni, różni ich tylko sytuacja materialna (1), zależy, z której części Ukrainy pochodzi (1), zależy, jaką ma sytuację materialną w domu (1), młodzież ukraińska tak jak polska interesuje się nauką, przyszłą pracą i Internetem (1), na pewno interesują się sytuacją polityczną na Ukrainie i zastanawiają się, czy wyjechać, czy zostać (1), młodzież ukraińska i polską są podobne: pełne życia, zapału, chęci (1).</p>	<p>papierosy, alkohol i narkotyki jest problemem jak u Polaków (8), mają te same problemy co Polacy (6), wszystko robią na ostatnią chwilę (4), są bardziej wysportowani (4), żyją beztrudnie, lekko (2), mają dużo problemów (2), nie są patriotami (2), bardziej szanują starszych (2), szybko znajdują swoje zainteresowania (2), rodzice dają im wszystko (2), bardzo się różnią od Polaków (1), mniej palą i piją (1), żyją weselej (1), są silni, bo urodzili się w takim kraju (1), umieją oszczędzać (1), są biedni (1), spóźniają się (1), są rozczarowani wszystkim (1), młodzież nie interesuje się państwem (1), być biernym i nic nie robić to zagrożenie dla młodych (1), tylko trochę się różnią od Polaków (1), bardziej samodzielni, niezależni (1), dużo patriotów jest wśród młodych (1), niektórzy nie znają języka ojczystego ani języków obcych (1), nie czytają książek (1), nie mają zainteresowań (1), mają o sobie wysokie mniemanie (1), nie myślą o przyszłości (1), chcą być jak młodzież europejska, porównują się (1), są ambitni, mają wiele pomysłów, ale nie mogą ich realizować (1), nie mają środków na realizację planów, pomysłów (1), młodzież nie ma szansy na rozwój (1).</p>

Źródło: badanie własne

Z drugiej jednak strony pojawia się w odpowiedziach wiele cech, które wskazują na istnienie realnych barier prowadzących do immobilizmu młodzieży ukraińskiej, która przejawia chęć i energię do ich pokonania. Mówi się bowiem, iż mają oni wiele problemów (2), ale szybko znajdują swoje zainteresowania (2), są biedni (1), ale umieją oszczędzać (1). Wśród młodych jest wielu patriotów (1); z trudnych warunków, w których dorastali czerpią oni dziś siłę (1), a także samodzielność i niezależność (1). Przyczyna bierności, niemożności samorealizacji tkwi w sytuacji państwa, nie w samych młodych ludziach, którzy są ambitni i pełni pomysłów, ale nie mają szans na ich realizację (1), (1), na rozwój (1): *Inna rzecz to ambicja ukraińskiej młodzieży. Naprawdę są bardzo*

ambitni, mają w głowie dużo nowych i świeżych pomysłów. Ale nie udaje im się tych pomysłów zrealizować, bo po prostu nie mają możliwości! Studenci nie mają pieniędzy dla realizacji nowych idei i nie mają skąd tych pieniędzy wziąć. Rząd w tym nie pomaga [...] dlatego ja podjęłam taką decyzję i wyjechałam do Polski (respondent UA2).

Polacy charakteryzując samych siebie oraz ukraińskich kolegów oparli się w większości na cechach mentalnych, młodzi Ukraińcy zaś na sprawstwie zewnętrznym – uzależnienie działania młodzieży od warunków geopolitycznych kraju, w którym żyją. Prowadzi to do konkluzji, iż młodzi Polacy nie łączą najogólniejszych cech swoich z sytuacją społeczno-polityczną Polski, która nie zajmuje ważnego miejsca w ich rozważaniach. Odwrotnie czyni ukraińska młodzież – swą autocharakterystykę, a także częściowy wizerunek kolegów z Polski wyraźnie uzależnia od czynników zewnętrznych.

Ze względu na trudną sytuację współczesnej Ukrainy, jej młodzi mieszkańcy są świadomi wpływu ogólnej sytuacji w kraju na życie młodych; w obliczu dobrej sytuacji w Polsce, polscy studenci takiego wpływu w swych wypowiedziach w zasadzie nie uwzględniają.

Polacy wskazywali także częściej na podobieństwa pomiędzy młodzieżą znaną z Wisły oraz z Ukrainy, zaś nasi wschodni sąsiedzi – częściej akcentowali różnice. Wniosek nie jest nowy: „Przekonanie Polaków o podobieństwie obu narodów jest powszechniejsze wśród młodych ludzi niż wśród ludzi starszych, na Ukrainie zaś zależność tych opinii od wieku jest odwrotna – to starsi częściej widzą podobieństwa niż młodzi” (Fomina i in., 2013, s. 9).

2.3. STUDIA POLAKÓW

Kolejna płaszczyzna tematyczna, która ujawniła się w wypowiedziach dotyczy studiowania w Polsce. Badani polscy studenci ostatniego roku przejawili dla tego zagadnienia mniejsze zainteresowanie niż studenci ukraińscy, którzy dopiero studia rozpoczęli i na tym obecnie skupia się ich życiowa energia.

W opiniach Polaków o studiach w naszym kraju dominuje tematyka dużych szans na rozwój dla młodych: łatwy dostęp do studiów wyższych (2), szeroki dostęp do wiedzy i informacji (1), duże szanse dla Polaków (1), szanse na wybór każdego zawodu i specjalizacji (1), możliwość korzystania ze stypendiów oraz wyjazdów zagranicznych (1). Zdarzają się także głosy krytyczne związane nie tyle z samym systemem edukacji, co raczej możliwością podjęcia po studiach pracy zarobkowej. Mówi się w tym kontekście o tym, iż wyższe studia nie zapewniają zatrudnienia, nie ułatwiają znalezienia pracy, dlatego też coraz mniej osób je podejmuje (2), tytuł magistra to nic wyjątkowego (1).

Tabela 4. O polskich studentach – kategoria 2. Studiowanie

O polskich studentach Kategoria 2. Studiowanie	
Opinia Polaków (18)	Opinia Ukraińców (34)
coraz mniej osób podejmuje studia wyższe, bo to nic nie daje (2), łatwy dostęp do studiów wyższych (2), szeroki dostęp do wiedzy, informacji (1), studia tylko dla niewielu są spełnieniem marzeń, zdobyciem wiedzy i zawodu (1), tytuł magistra to nic wyjątkowego (1), studenci uczą się i starają tylko na I roku, potem lekceważą studia, nie chodzą, a i tak wszystko zaliczają (1), szansa dla studentów to samokształcenie (1), stypendia i wyjazdy za granicę jako szansa (1), obecnie są duże szanse dla młodych: można być kim się chce, rozwijać zainteresowania, uczyć się (1), polska młodzież ma większe szanse (1), brak dofinansowania z uczelni (xero, żywność, dojazdy) (1), studenci chorują z przemęczenia (1), dużo niepotrzebnych przedmiotów (1), wykładowcy nie szanują studentów i stresują ich (1), przez studia czuję się gorzej, mam depresję (1), zajęcia przez cały dzień, brak czasu nawet na posiłek (1).	szanse na wyjazdy i sukces naukowy na studiach (7), są stypendia (4), wysoki poziom edukacji, dobre wykształcenie (3), łatwiejsze studia niż na Ukrainie (3), jest dużo możliwości, których nie wykorzystują (np. różne projekty) (3), rodzice dają im pieniądze na studia (2), dużo możliwości na studiach (2), różnią się wiekiem, gdy idą na studia (1), szanse na sukces już na studiach (1), nie muszą szukać pieniędzy, bo mają stypendia (1), mogą korzystać z programów międzynarodowych związanych z UE (1), nie są słabi w nauce (1), wielu studentów pracuje (1), mogą mieć europejski dyplom (1), na studiach jest więcej praktyki (1), idą na studia jako bardziej dojrzały ludzie i mają bardziej sprecyzowane plany (1), są aktywni, zaangażowani w studia (1).

Źródło: badanie własne

To zjawisko dewaluacji dyplomów, inflacji wykształcenia, opisane jest w ankietach następująco: *Osobiście nie widzę perspektyw po tych studiach. Zapewne będę zajmowała takie stanowisko, jakie ludzie zajmują bez potrzeby kształcenia* (respondent PL1); *Często osoby bez wyższego wykształcenia mają lepsze perspektywy niż ludzie wykształceni* (respondent PL2).

Studia nie zaspokajają także potrzeb młodzieży: tylko dla nielicznych są spełnieniem marzeń, zdobyciem wiedzy i zawodu (1). Pojawiają się także jednostkowe głosy krytyczne, związane ze stosunkiem wykładowców do studentów (1), trudnościami finansowymi studentów (1), treściami nauczania (1), organizacją czasu zajęć (1).

Ukraińcy akcentują wielość szans na rozwój dla polskich studentów: wyjazdy zagraniczne (7), stypendia (4), wiele możliwości (2), szanse na sukces już na studiach (1), programy unijne (1), „europejski” dyplom (1). Należy się spodziewać, iż uwypuklą oni te właśnie możliwości w kontraście z Ukrainą, która nie oferuje tak dużo perspektyw rozwoju dla swoich studentów.

Respondenci piszą: *Myślę, że studentom polskim uczyć się jest łatwiej, dlatego, że oni mają więcej możliwości i szanse na sukces jeszcze podczas studiów. Zapewniona też dla nich jest praca po zakończeniu studiów. Oni żyją w cywilizowanym świecie i będą mieć europejski dyplom. Mają też możliwość podróżować, co jest bardzo dobre dla realizacji różnych projektów (respondent UA2); Polska młodzież ma dużo możliwości, z których nie korzysta. Żyjąc w UE młodzież może studiować w jakimkolwiek kraju z UE (...). Jeszcze myślę, że w Polsce jest dużo młodzieży, która nawet nie wie, jak w ich kraju dobrze: niski poziom bezrobocia, deflacja waluty, wysoki poziom medycyny – to wszystko jest obecnie w małej ilości krajów. Młodzież ma zrozumieć, że to od niej zależy, czy za 20 lat Polska będzie na takim samym poziomie, czy nie (respondent UA3).*

Ukraińscy badani zwracają więc także uwagę na to, iż Polacy nie wykorzystują wszystkich możliwości, oferowanych im przez system edukacji wyższej w Polsce (3). Kładą także nacisk na łatwiejszą sytuację materialną ich polskich kolegów, twierdząc, iż studia finansują im rodzice (2), pieniądze pochodzą także ze stypendiów (1) lub z pracy własnej studenta (1). Polskich studentów jako dojrzałych od ukraińskich w momencie ich rozpoczęcia (Polacy mają 18-19 lat, Ukraińcy 16-17 lat) oceniają jako tych, którzy są aktywni na studiach i zaangażowani w nie (1) oraz posiadają sprecyzowane plany na przyszłość (1).

Z niniejszych wątków wyłania się pozytywny obraz polskiej edukacji wyższej. Współcześni studenci mają wiele szans i sposobności, by się naukowo rozwijać, kształcić, zdobywać zawód. Oferowane im stypendia naukowe i socjalne, wyjazdy zagraniczne w ramach wielu programów unijnych i międzynarodowych, sprawiają, iż wystarczy chcieć, by mieć szanse na sukces. Polscy badani zwracają jednak uwagę, iż dzięki łatwości dostępu do wyższego wykształcenia, studia wyższe nie zapewniają już przewagi na rynku pracy, dyplom magistra jest tym, czym niegdyś była matura. Inflacja wykształcenia pcha wielu młodych Polaków do omijania drogi edukacyjnej, wiodącej przez uczelnię wyższą. Czas ten i energię należy według nich włożyć w jak najwcześniejsze rozpoczęcie pracy zarobkowej, zdobywanie doświadczenia i samokształcenie.

2.4. STUDIA UKRAIŃCÓW

Badani wypowiedzieli się także o tym, jak wyglądają studia wyższe na Ukrainie i czym różnią się od procesu zdobywania wyższego wykształcenia w Polsce. Wszystkie odpowiedzi przedstawia poniższa tabela 5.

Polscy respondenci nie mają faktycznej wiedzy o systemie edukacji wyższej na Ukrainie. Obserwują jedynie, iż Ukraińców do Polski przyjeżdża wciąż więcej. Na tej podstawie wysuwają wnioski, iż powodem ich masowych przyjazdów na studia do naszego kraju: są ogólnie gorsze warunki studiowania na Ukrainie (3) (2), poziom edukacji wyższej na Ukrainie jest niski i nie ma

wystarczającego wyboru kierunków studiów (1), studia na Ukrainie są zbyt drogie (1), dostęp do edukacji wyższej jest trudniejszy (1) (1), infrastruktura uczelni jest przestarzała (1). Zagrożenie cenzurą wykładowców (1) należy potraktować jako mniemanie o ustroju politycznym panującym na Ukrainie, wziętym z wiedzy o naszym ustroju minionym w PRL.

Tabela 5. O ukraińskich studentach – kategoria 2. Studiowanie

O ukraińskich studentach	
Kategoria 2. Studiowanie	
Opinia Polaków (11)	Opinia Ukraińców (43)
mają duże gorsze warunki niż polska młodzież (3), skoro przyjeżdżają tutaj, to mają tu lepsze warunki (2), to, że jest ich coraz więcej w Polsce świadczy o tym, że poziom edukacji na Ukrainie jest niski, słaby wybór kierunków studiów (1), studia są za drogie na Ukrainie, dlatego przyjeżdżają (1), wykładowcy są zagrożeni cenzurą (1), szkoły wyższe są przestarzałe pod względem wyposażenia (1), dostęp do edukacji jest trudniejszy (1), nie mogą rozwijać się i kształcić swobodnie (1).	Ukraińcy nie chcą studiować, uczyć się (4), trudności, by otrzymać miejsce w akademiku, trzeba płacić (3), studia na Ukrainie są bardzo trudne, stresujące (3), za dużo teorii, za mało praktyki (3), niepotrzebne przedmioty, przestarzała wiedza (3), idą na studia tylko po dyplom (2), młodzi idą na studia za namową rodziców (2), problem z nieżyczliwymi wykładowcami (2), nie uczą się, tylko płacą łapówki (2), nie stają się specjalistami (2), młodzież nie chce studiować, bo to nic nie daje (1), niski poziom edukacji (1), lepiej uczyć się samemu niż studiować (1), problem z dostępem do bezpłatnej edukacji (1), ukraiński dyplom nie liczy się za granicą (1), studia tylko dla zamożnych (1), w wyższych szkołach przestarzały sprzęt (1), nieobecności trzeba „odrabiać” w soboty (1), bardzo zaniedbane akademiki (1), wyższy poziom edukacji na Ukrainie (1), Ukraińcy idą na studia w wieku 16 lat, są za młodzi, niesamodzielni (1), nieprzyzwoite propozycje wykładowców (1), bardzo dużo zajęć w ciągu dnia, dużo zadań (1), płacenie za zaliczenie, korupcja (1), mało stypendiów dla studentów i bardzo niskie (1).

Źródło: badanie własne

Ukraińscy respondenci na tym tle prezentują faktyczne powody, dla których tak wielu ich kolegów opuszcza ojczyznę i decyduje się na podjęcie studiów w Polsce bądź w innym kraju. Z jakiś powodów to sami zainteresowani nie chcą podejmować studiów (4), a jeśli się na nie decydują to raczej za namową rodziców (2) lub w celach instrumentalnych (2). Niechęć do podejmowania studiów wiąże się także z brakiem perspektyw po nich oraz z

tym, iż studia faktycznie nie przygotowują do zawodu: *Młodzież często nie chce studiować – mamy niski albo średni poziom nauki. Z tego wynika, że lepiej po prostu nauczyć się czegoś i szukać pracy, a nie studiować i potem pracować dla dobra kraju* (respondent UA3); *Główny problem ukraińskiej młodzieży – oni nie chcą studiować w ogóle. Oni idą na studia tylko po dyplom, a pracę dostają od taty albo mamy* (respondent UA4). Organizacja studiów na Ukrainie pozostawia, w opinii badanych, wiele do życzenia: treści są zbyt teoretyczne przy małym udziale praktyki (3), wiele informacji, wiedzy jest nieprzydatnej (3), przestarzała jest infrastruktura uczelni (1). Same studia oceniane są jako trudne i stresujące (3), o wysokim poziomie (1). Problemem są także finanse: utrudniony jest dostęp do bezpłatnej edukacji (1), uważa się, że studia są tylko dla zamożnych (1), mało jest programów stypendialnych, a wysokość stypendiów jest niska (1). Dochodzi do tego problem korupcji, który również wiąże się w opinii Ukraińców raczej z finansami (2) (1), o stronie etycznej się nie wspomina. Ze stroną materialną łączy się również trudność z zakwaterowaniem w miejscu studiowania: niełatwo jest znaleźć miejsce w akademiku (3), trzeba płacić, by je mieć (3), same zaś akademiki są bardzo zaniedbane (1).

Studia na Ukrainie w oczach Polaków i Ukraińców mają punkty zbieżne. Nietrudno domyślić się, iż w warunkach toczzonej wojny, znacznego zaniedbania we wszystkich sferach państwowości warunki studiowania na Ukrainie są gorsze niż w Polsce – członku Unii Europejskiej. Polacy słusznie domyślają się, że przyczyną porzucania Ukrainy przez młodych są kwestie natury finansowej. Nie znają jednak szczegółów, które przedstawiają dokładnie ich ukraińscy koledzy w zakresie treści nauczania, organizacji studiów, infrastruktury mieszkaniowej. Polacy także nie zdają sobie zwykle sprawy ze skali korupcji na ukraińskich uczelniach wyższych, która choć w niniejszym badaniu pojawiła się w niewielkim zakresie, to dominuje we wszystkich moich rozmowach ze studentami z Ukrainy – w wypowiedziach badanych czytamy, np.: *Często nie studiowali, na zajęcia nie chodzili i dawali łapówki wykładowcom, a potem nic dobrego nie mogą zrobić w pracy. Niektórzy nie mogą nawet poprawnie pisać w języku ukraińskim (...)* (respondent UA5); *W wyższych szkołach oni nie uczą się, bo wiedzą, że rodzice i tak zapłacą za nich i oni skończą studia, a w takiej sytuacji nie mają żadnych szans stać się specjalistą w swoim zawodzie* (respondent UA6); *Ze słów moich przyjaciół z Ukrainy, sesja to jest coś katastrofalnego – wielu wykładowców wymaga pieniędzy, żeby studenci mogli zaliczyć przedmiot* (respondent UA6). Przytoczone opinie pozwalają zobaczyć, jak bardzo patogennym zjawiskiem jest korupcja na poziomie edukacji wyższej – studenci opłacają się, wcale się nie ucząc, w efekcie nie zdobywają żadnej wiedzy ani umiejętności, do pracy trafiają jako specjaliści tylko z nazwy.

2.5. PRACA POLAKÓW

Studenci ostatniego roku Polonistyki UR najczęściej wątków w swych wypowiedziach poświęcili przyszłej pracy – to nie dziwi, jest to obecnie temat dla nich najbardziej palący i aktualny. Ukraińcy na temat pracy w Polsce wyrazili jedynie szcątkowe opinie – wszystkie zebrano w poniższej tabeli.

Tabela 6. O polskich studentach – kategoria 3. Praca

O polskich studentach Kategoria 3. Praca	
Opinia Polaków (32)	Opinia Ukraińców (7)
bezrobocie, brak pracy w zawodzie (10), młodzi ludzie są zmuszeni do emigracji po studiach (10), lepsze perspektywy bez wyższego wykształcenia niż z nim (2), oferowane wynagrodzenie to najniższa krajowa (2), nierealne wymagania pracodawców (5 lat doświadczenia) (1), praca poniżej kwalifikacji (1), młodzi chcą pracować dla kraju, ale nie mają możliwości (1), rynek pracy nie może przyjąć tak dużo absolwentów (1), panuje „wyścig szczurów” (1), pracodawcy nie zwracają uwagi na wyższe wykształcenie, dyplom, oceny (1), ambitniejsi zostają w kraju i pracują ciężko na sukces (1), praca taka sama dla ludzi po studiach czy bez studiów (1).	mają szansę na pracę zagranicą (2), po studiach mają zapewnioną pracę (1), dużo utalentowanych młodych ludzi emigruje i zmniejsza potencjał kraju (1), po studiach wiedzą, gdzie będą pracować i co robić (1), nie zawsze jest praca po studiach (1), większe szanse na pracę (1).

Źródło: badanie własne

Polscy studenci zwrócili głównie uwagę na największe problemy w związku z poszukiwaniem pracy, a więc poziom bezrobocia (10) i częstą konieczność emigrowania za chlebem (10). Ich uwaga skierowana także została ponownie w kierunku problemu inflacji wykształcenia, przesyleniu rynku pracy absolwentami z wyższym wykształceniem (2) (1) (1), niebraniem pod uwagę przez pracodawców dyplomu ukończenia studiów, ocen, sukcesów (1).

Praca, którą można otrzymać w Polsce jest nisko opłacana (2), poniżej kwalifikacji (więc po co studiować?) (1), wymagane jest doświadczenie, którego absolwenci nie posiadają (1).

Ukraińscy badani rozmijają się w swoich opiniach: niektórzy twierdzą, że pracę absolwenci mają po studiach zapewnioną (1), inni, że Polacy często emigrują za pracą (1), że praca nie zawsze jest (1). Ogólnie jednak stwierdzają, iż polscy obywatele mają szansę na pracę za granicę (2) oraz że ogólnie szanse

na pracę są większe niż na Ukrainie (1). Uzyskane wyniki w tym temacie nie do końca pokrywają się z innymi, szerszymi badaniami (253 ukraińskich respondentów) wykonanymi przeze mnie. Tam plany życiowe młodych Ukraińców wiązały się przede wszystkim z pozostaniem na stałe w Polsce, a obraz rynku pracy w naszym kraju rysowany był wyłącznie w superlatywach (zob. D. Izdebska-Długosz, 2015b).

Wydaje się, iż polscy badani bardzo krytycznie i z wielką obawą odnoszą się do swej zawodowej przyszłości. Mając realną wiedzę na temat rynku pracy (nie zapominajmy, że mowa o Podkarpaciu), wiedzą, że o pracę (dobrą – zgodną z kwalifikacjami, odpowiednio opłacaną) nie będzie łatwo. Nie posiadając takiej wiedzy ukraińscy respondenci mniemają, iż w Polsce o pracę jest łatwo, poza tym istnieje także zawsze możliwość wyjazdu, w której upatrują szansy, w przeciwieństwie do Polaków, którzy zarobkową emigrację traktują jako zło konieczne, o czym czytamy w ankietach: *Dla polskiej młodzieży w ówczesnych czasach najważniejszą sprawą jest to, jak będzie wyglądała ich przyszłość. Największe zagrożenie to to, iż po skończeniu studiów nie będą mieli szansy na podjęcie pracy w swoim zawodzie. Wiele młodych osób, będących siłą narodu opuści kraj w poszukiwaniu lepszego życia (...)* (respondent PL3); *Zagrożeniem dla polskiej młodzieży jest to, że spora część tych osób musi szukać pracy i godnych warunków życia poza granicami* (respondent PL4).

Polacy więc w przeciwieństwie do Ukraińców nie chcą emigrować, zdecydowanie chcieliby pozostać w kraju, tu pracować, zarabiać, rozwijać się. Młodzi Ukraińcy traktują emigrację jako szansę, dobro, na które nie wszyscy mogą sobie pozwolić. Wyraźnie nie mają zamiaru ani nie pragną pozostania w ojczyźnie i pracowania na jej rzecz.

2.6. PRACA UKRAIŃCÓW

Pojawiło się niewiele wątków dotyczących pracy zarobkowej na Ukrainie. Przedstawia je poniższa tabela.

Tabela 7. O ukraińskich studentach – kategoria 3. Praca

O ukraińskich studentach	
Kategoria 3. Praca	
Opinia Polaków (1)	Opinia Ukraińców (12)
większe bezrobocie (1).	duże bezrobocie, trudno o pracę (5), praca tylko po znajomości, załatwiona przez rodzinę (3), ludzie szukają pracy w innych krajach (2), pięciokrotnie mniejsze pensje, takie same wydatki jak w Polsce (1), trudności z wyjazdem na Zachód (1).

Źródło: badanie własne

W tych niewielu wypowiedziach zaakcentowano głównie poziom bezrobocia, tak w jednej opinii Polaka (1), jak i Ukraińców (5). Pracę znaleźć można tylko dzięki znajomościom, rodzinie (3). Kto ich nie posiada szuka szansy w emigracji zarobkowej (2). Poruszono także temat wysokości pensji na Ukrainie (1).

2.7. SYTUACJA SPOŁECZNO-EKONOMICZNA POLSKI

Wiele wątków dotyczyło także ogólnej sytuacji Polski, którą badani wiążą z sytuacją polskich studentów. Odpowiedzi zebrano w tabeli.

Tabela 8. O polskich studentach – kategoria 4. Sytuacja społeczno-ekonomiczna Polski

O polskich studentach	
Kategoria 4. Sytuacja społeczno-ekonomiczna Polski	
Opinia Polaków (6)	Opinia Ukraińców (18)
niby wszystko jest dostępne, ale finanse są problemem (1), nowe drogi rozwoju (1), zmęczenie sytuacją w kraju (1), brak perspektyw prowadzi do alkoholizmu, narkomanii, przestępstw (1), panuje pokój, jest łatwiej, bo bezpieczniej (1), ubogie życie, nie stać młodzieży na podstawowe potrzeby życiowe (1).	łatwiejsze życie, lepszy poziom życia, większe pieniądze (10), wolność obyczajów (2), zniżki i przywileje od UE (2), za duża dostępność alkoholu (1), nie wolno mówić nic krytycznego o innych (1), Polska jest bogatsza i jest w UE (1), życie w cywilizowanym kraju (1), Polacy są wolni, niepodlegli (1).

Źródło: badanie własne

Opinia polskich respondentów to pojedyncze wypowiedzi akcentujące pozytywne bądź negatywne aspekty współczesnej Polski. Pomimo więc bezpieczeństwa i panującego pokoju (1), a także dostępności wszelkich usług, towarów i dóbr (1), problemem dla młodych są wciąż finanse (1) (1), a zmęczenie sytuacją w kraju (1) oraz brak perspektyw prowadzi część młodych do patologii społecznych (1).

Ukraińcy zwracają uwagę na to, iż Polska jest krajem bogatszym od Ukrainy, w którym panuje wyższy poziom życia (10) i ucywilizowania (1). Polska korzysta także na członkostwie unijnym (2) (1), jest krajem niepodległym (1). Głosy dotyczące wolności obyczajów (2) czy dostępności alkoholu (1) wiążą się z różnicami kulturowymi, dostrzeganymi przez ukraińskich obcokrajowców.

Nie dziwi więc, iż więcej negatywnych opinii wyrazili Polacy niż Ukraińcy. W jednej z wypowiedzi polskiego respondenta czytamy: *Wszystko jest możliwe. Dziś każdy może zostać, kim chce – ale szanse na to, że będzie uprawiał wymarzony zawód w przyszłości, po skończeniu szkoły są niewielkie. Dziś „trzeba sobie radzić”.* Niby mówi się o wielkim, szerokim rynku pracy, ale

jednak młodzi, by żyć według swoich standardów, ambicji, możliwości muszą wyjeżdżać w poszukiwaniu pracy. Dostępne jest wszystko – nauka, rozwój zainteresowań, podróże, języki obce, itd., ale jednak na to wszystko potrzebne są pieniądze – i z tym młody człowiek boryka się na co dzień (respondent PL5).

2.8. SYTUACJA SPOŁECZNO-EKONOMICZNA UKRAINY

Wypowiedziano się także o sytuacji współczesnej Ukrainy, która obecnie odgrywa niebagatelną rolę w losach ludzi młodych. Opinie zebrano w poniższej tabeli.

Tabela 9. O ukraińskich studentach – kategoria 4. Sytuacja społeczno-ekonomiczna Ukrainy

O ukraińskich studentach	
Kategoria 4. Sytuacja społeczno-ekonomiczna Ukrainy	
Opinia Polaków (20)	Opinia Ukraińców (14)
sytuacja Ukrainy nie jest stabilna, bo jest wojna (7), na Ukrainie nie ma poczucia bezpieczeństwa (3), sytuacja społeczno-ekonomiczna jest zła (3), sytuacja jest podobna jak w Polsce (2), emigracja z Ukrainy teraz jest koniecznością (2), przez wojnę panują tam dużo gorsze warunki (1), panuje tam bieda (1), patrzę stereotypowo: tanie paliwo, cukierki, „coś gorszego w ogóle” (1).	niski poziom życia, bieda (3), tanie używki, ludzie z powodu trudnej sytuacji je zażywają (3), jest dużo przyrządów do ćwiczeń, miejsc, boisk (3), możliwe, że kiedyś Polacy będą mieć podobnie (1), poza Wschodnią Ukrainą jest dobrze (1), na Ukrainie większa swoboda działania, wolność (1), ludzie chcą stąd emigrować (1), sytuacja zmusza do myślenia o przyszłości (1).

Źródło: badanie własne

Zdecydowana większość badanych Polaków wiąże trudności osób młodych na Ukrainie z trwającą tam obecnie wojną. Brak stabilizacji (7), poczucia bezpieczeństwa (3), zła sytuacja społeczno-ekonomiczna kraju (3) (1), bieda (1) to według polskich respondentów konsekwencja działań wojennych. Pojawia się także stereotyp w obrazie naszego wschodniego sąsiada: *Spotykam się ze stereotypowym postrzeganiem tego kraju – wielu osobom Ukraina kojarzy się z tańszym paliwem, cukierkami i czymś „gorszym” w ogóle* (respondent PL3).

W wypowiedziach ukraińskich respondentów wojna nie ujawnia się wcale, poza jednym głosem zaświadczającym o tym, iż poza wschodnią Ukrainą sytuacja nie jest zła (1). Jednak obywatele myślą o emigracji (1), a sytuacja zmusza ich do myślenia o przyszłości (1). W orbicie zainteresowań badanych znalazły się częściej ogólnie niski poziom życia (3), problemy, z którymi Ukraińcy radzą sobie za pomocą strategii ucieczkowej – używki (3) – są to kwestie obecne na Ukrainie od dawna, także przed wybuchem wydarzeń na Majdanie.

Młodzi Ukraińcy zwracają też uwagę na kult zdrowia i aktywności ruchowej na Ukrainie (3) oraz ogólną większą swobodę zachowania (1), co wiązać należy z różnicami kulturowymi.

PODSUMOWANIE

- W tym niewielkim pod względem liczebności grup respondentów (razem 40 osób) badaniu pojawiło się wiele wątków, a poszczególne wypowiedzi miały charakter wyczerpujący. Polscy studenci najczęściej i najobszerniej wypowiadali się na temat pracy w Polsce. Z kolei ukraińscy studenci pisali najczęściej ogólnie o sobie samych oraz o studiowaniu na Ukrainie. Frekwencja wątków odzwierciedla więc krąg zainteresowań respondentów – tematykę dla nich najistotniejszą ze względu na konkretny moment życia.
- Młodych Polaków i Ukraińców łączy wiele cech, przede wszystkim zaangażowanie w życie wirtualne, skłonność do używek oraz pewna życiowa bierność. Łączy ich także, w ujęciu Polaków to, co wspólne uniwersalnie wszystkim młodym ludziom, a także cechy wynikające z przynależności do tej samej generacji. Na różnice wskazywali głównie Ukraińcy, wśród nich na pierwszym miejscu znalazł się brak zamiłowania do aktywności fizycznej u Polaków.
- Studia w Polsce są przez obie grupy badanych oceniane podobnie pozytywnie. Ukraińcy akcentują mnogość szans, stypendiów, programów wyjazdowych, z których student w Polsce może korzystać. Także Polacy zauważają łatwy dostęp do wiedzy, studiów, możliwość samorealizacji, rozwoju osobistego. Studia w obu krajach także mają cechy wspólne, a są nimi choćby inflacja wykształcenia, brak przewagi na rynku pracy dla absolwentów studiów wyższych. Obie grupy akcentują brak perspektyw po zakończeniu studiów w swoich krajach i wykazują duże zaniepokojenie swoją niepewną przyszłością. Wypowiedzi grup respondentów różnią się tylko szczegółami. Dużym minusem według polskich respondentów jest to, iż pomimo wysiłku włożonego w studia, ich ukończenie nie gwarantuje sukcesu życiowego, nie otwiera drogi zawodowej. Na Ukrainie zaś, jak twierdzą badani, nikt już się do studiowania nie przykłada, co jest skutkiem po pierwsze patologii korupcyjnej (także na uczelniach wyższych), a także tego, iż ukończenie studiów, podobnie jak u nas, nie zwiększa szans na znalezienie pracy. Jak określił studia zza wschodnią granicą pewien student: „My udajemy, że się uczymy, oni udają, że nas uczą. Tylko konieczny jest przepływ gotówki”. Choć żartobliwe, gorzkie są to słowa.
- Wątek pracy najczęściej podejmowany był przez Polaków, gdyż jako dla studentów ostatniego roku jest to dla nich obecnie najbardziej aktualny problem. Badani przyznają, iż w obu naszych krajach zmagać się trzeba z

bezrobociem i to jest główny problem. Lepiej pod względem pracy wypada w opinii Ukraińców Polska, jednak sami Polacy wymieniają szereg czynników, które utrudniają młodym ludziom zaistnienie na rynku pracy. Inflacja wykształcenia jest jednym z nich. Młodzi Ukraińcy mają lepsze wyobrażenie o sytuacji na polskim rynku pracy niż jest to w rzeczywistości.

- Opinia na temat sytuacji społeczno-politycznej w Polsce jest pozytywna u ukraińskich respondentów, mieszana u polskich. Badani zza wschodniej granicy przyjmują płaszczyznę porównawczą z Ukrainą, na tle której sytuacja w Polsce okazuje się bardzo dobra. W opisie współczesnej Ukrainy Polacy akcentują toczące się obecnie działania wojenne i wynikające z tego bieda, brak bezpieczeństwa. W wypowiedziach Ukraińców natomiast wojna w ogóle się nie pojawia, są oni wyraźnie zdystansowani wobec sytuacji geopolitycznej w swojej ojczyźnie, nie angażują się w nią, wydają się jej wręcz nie dostrzegać.
- W odpowiedzi na tytułowe pytanie: czy naprawdę tak bardzo się różnimy, można napisać, iż młodzież polską i ukraińską nie różni wiele: chcieliby uczyć się, rozwijać, realizować swoje plany i marzenia – są to dążenia uniwersalne młodych ludzi. Różnice wynikają z odmienności kultur i historii (np. kwestia zaangażowania w sprawy kraju), warunków środowiskowych, sytuacji społeczno-politycznej, która warunkuje szanse na spełnienie zamierzeń i planów.

BIBLIOGRAFIA

- Babbie, E. (2003). *Badania społeczne w praktyce*. Warszawa: PWN.
- Babiński, G. (1997). *Pogranicze polsko-ukraińskie*. Kraków: Zakład Wydawniczy „NOMOS”.
- Dębicki, M., Makaro, J. (red.). (2015). *Sąsiedztwa III RP – Ukraina. Zagadnienia społeczne*. Wrocław: Wydawnictwo Gajt.
- Długosz, P. (2015). Zjawisko edukacji transgranicznej na przykładzie studentów ukraińskich na Podkarpaciu. W: S. Szczudło, P. Długosz (red.), *Youth Policy: Problems and Prospects*, Nr 6. Drohobycz-Rzeszów, 147-160.
- Fomina, J., Konieczna-Sałamatin, J., Kucharczyk, J., Wenerski, Ł. (2013). *Polska – Ukraina. Polacy – Ukraińcy. Spojrzenie przez granicę*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Izdebska-Długosz, D. (2015a). Wizerunek Polski wśród Ukraińców rozpoczynających studia w Polsce – wyniki badań sondażowych. W: M. Dębicki, J. Makaro (red.), *Sąsiedztwa III RP – Ukraina. Zagadnienia społeczne*. Wrocław: Wydawnictwo Gajt, 272-284.
- Izdebska-Długosz, D. (2015b). Plany życiowe młodych Ukraińców rozpoczynających studia w Polsce. W: S. Szczudło, P. Długosz (red.), *Youth Policy: Problems and Prospects*, Nr 6. Drohobycz-Rzeszów, 228-238.
- Kawczyńska-Butrym, Z. (red.). (2014). *Migracje edukacyjne. Studenci zagraniczni – dwie strony księżyca*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Mucha, J. (2005). Sytuacja kontaktu kulturowego a studia za granicą. W: Tegoż, Oblicza etniczności. Studia teoretyczne i empiryczne. Kraków: Zakład Wydawniczy „NOMOS”, 103-128.

Dominika Izdebska-Długosz

**DO WE DIFFER THAT MUCH? POLISH AND UKRAINIAN STUDENTS
ABOUT EACH OTHER – STUDY REPORT**

Dominika Izdebska-Długosz – doctoral candidate in the Department of Russian Studies of the University of Rzeszów.

Research area: Polish language education, teaching PFL in the Ukrainian community.

E-mail: domza@interia.pl

Ирина Мунтян*

БЕСПРИЗОРНИКИ В «БОЛЬШОМ ОБЩЕСТВЕ»: ПРОБЛЕМЫ ИНТЕГРАЦИИ И СОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ

На основе эмпирического материала, полученного в результате биографических интервью, проведенных в специализированном учреждении г. Одессы КУ «Социальное общежитие», анализируются истории жизни беспризорных детей. Особое внимание уделяется условиям жизни беспризорников в условиях «улицы», особенностям взаимодействия как внутри группы, так и с другими социальными группами и институтами общества, иерархии отношений, способам получения средств к существованию, характеру связей с членами семьи, проблемам и перспективам интеграции в систему общественных отношений. Антисанитарные условия, в которых приходится жить беспризорным детям, беспорядочная сексуальная жизнь, вредные привычки, токсикомания, по рассказам информантов – бывших беспризорников, в большинстве случаев приводят к гибели детей от болезней, передозировки от наркотиков, холода. Тем, кому все же удастся выжить в условиях улицы, в большинстве случаев не удастся повысить свой социальный статус. В будущем молодые люди из числа беспризорных детей в силу объективных и субъективных причин вступают в общество в пору совершеннолетия маргинальными членами, чужаками, сохраняя эту проблему в некоторых случаях на протяжении всей жизни.

Ключевые слова: детская беспризорность, нарратив, биография, социальная адаптация, социальная интеграция

The stories of life of the street kids are analyzed on the basis of empirical material resulting from biographical interviews conducted in specialized institution of Odessa «Social Hostel». Particular attention is paid to the living conditions of street kids inside of the «street», the features of interaction within the group and with other social groups and institutions of society, the hierarchy of relationships, the methods of livelihood, the nature of relationships with family, the problems and perspectives of integration into the community relationships. The unsanitary conditions, disorderly sexual life, bad habits, drug abuse in most cases lead to the death of that kids because of disease, overdose, cold weather. Those kids who had survived on the streets cannot raise their social status in most cases. Because of the objective and subjective reasons young people who were street kids in the past join into society like marginal members, strangers in some cases keeping this problem until the end of life. The chance to change and improve their status becomes unrealistic perspective because they do not have any moral, professional guidance and material resources.

Keywords: street children, narrative, biography, social adaptation, social integration

---

* **Ирина Мунтян** – соискатель научного звания кандидата социологических наук Одесского национального университета имени И. И. Мечникова.

Научные интересы: социология детства, социология семьи, социология девиантного поведения.

E-mail: Muntian_irina@mail.ru

I.Общее описание проблемы

Актуализация проблемы. Детская беспризорность – «социальное дно» мира детства – явление, возникшее в начале 90-х годов прошлого века во всех постсоветских государствах и в Украине в том числе. Понятие «детская беспризорность» несколько лет назад считавшееся новым и незнакомым, в последнее время приобрело статус социологического понятия, которое используют не только социологи, но и различные специалисты, работающие с неблагополучными детьми. За этим понятием стоят дети и подростки, которые брошены, забыты, никому не нужны, не имеющие семьи и живущие на улице, которые лишены необходимого присмотра, надзора. Такое особое социокультурное положение беспризорных детей является экстремальным и маргинальным. В отличие от прежних периодов, сопровождавшихся войнами, революциями, стихийными бедствиями, большими потерями населения, современная беспризорность – феномен мирного времени. Детская беспризорность порождает тяжелые социальные последствия и девиации в поведении, такие как рост правонарушений, преступность несовершеннолетних, детская проституция, алкоголизм, наркомания. Эти дети страдают от аномии, потери ценностных ориентиров: не знают от чего отталкиваться и сами ищут «стандарты». Украинский исследователь И. М. Попова, на основании длительного и систематического исследования детской беспризорности к числу беспризорников относит «не только детей, потерявших родителей и дом, но и тех, кого родители лишают пищи, с кем грубо обращаются, склоняют к совершению преступления или негативно влияют собственным примером» (Попова, 2007, с. 294).

О проблеме детской беспризорности часто пишут средства массовой информации. Однако имеющиеся публикации, выполняют, скорее, функцию привлечения внимания к проблеме детской беспризорности, существующей и продолжающей развиваться в современной Украине. Приводимые данные нередко слишком противоречиво оценивают масштабы существующей проблемы.

Внимание к проблеме детской беспризорности также демонстрируют политики, официальные лица разного уровня. Данные, которые приводят их выступления, чаще определяются политическими целями, нежели основываются на серьезном анализе и результатах исследований.

Научную общественность проблема беспризорности заинтересовала с самого начала ее возникновения. Однако систематических обследований, имеющих научно обоснованную базу для изучения данного социального явления, в масштабах Украины или крупных регионов не проводилось. Причина – отсутствие собственных средств и бюджетных ассигнований у научных учреждений, а также отсутствие интереса к данной проблеме у властей как местных, так и общегосударственных.

Анализ состояния беспризорности в Украине, как правило, проводился и проводится преимущественно на основе данных официальной статистики, которые не могут считаться вполне надежными, их источники неясны, а способы определения либо неизвестны, либо сомнительны. Сегодня в нашем государстве ни одно ведомство не имеет точных данных о количестве беспризорных. Экспертные же оценки масштабов беспризорности существенно различаются, что связано как с различием методов оценки, так и со скрытостью самого явления от официальной статистики. Отсутствие достоверных статистических данных о беспризорных в Украине, обуславливает сложности в определении возрастного, полового, национального или регионального состава, сроков пребывания «в бегах». На этот факт указывают практически все исследователи проблем беспризорности как российские (А. Майоров, Б. Бреева, И. Назарова, И. Дементьева), так и украинские (Е. Волянская, В. Пилипенко, Е. Сапелкина, И. Попова, Е. Князева).

Наряду с перечисленными трудностями, с которыми приходится сталкиваться исследователю, существуют также проблемы идентификации беспризорных детей в социуме, которые проявляются в практически непреодолимы препятствиях при попытках наладить какие-либо контакты с представителями их уличных сообществ. Объясняется это тем, что, опасаясь столкнуться с правоохранительными органами, беспризорные дети и подростки стараются бродяжничать в открытых местах, где можно смешаться с прохожими. В толпе их фактически невозможно распознать зрительно: они довольно прилично одеты, располагают собственными средствами к существованию, живут в незаметных для общества местах. К каждому постороннему, кому все же удастся обнаружить место их обитания, беспризорные дети относятся с опаской и могут не согласиться пойти на контакт с «незванным гостем». Несмотря на все трудности, связанные с исследованием этого труднодоступного объекта, интерес к его изучению не ослабевает. Практическая актуальность исследования детской беспризорности обусловлена несовершенством законодательства, низкой эффективностью государственно-правовых и общественных программ, которые часто удалены от реального локуса проблемы. Органы реализации семейной и социальной политики далеко не всегда воплощают соответствующие меры и вырабатывают рекомендации в социальную практику, поэтому система профилактики и предотвращения детской беспризорности до сих пор не работает достаточно эффективно.

Как показывают результаты исследований, проведенных в последнее время, в судьбах беспризорных детей много общего: причины пребывания на улице у многих беспризорников чаще всего сводятся к семейному неблагополучию (Попова, Князева, 2009). Многие несовершеннолетние, сталкиваясь с правоохранительными органами (в результате уличных

рейдов), направлялись в приюты, с которых сбегали, и снова оказывались на улице (Арефьев, 2003; Бреева, 2004.). В течение многих лет, можно было наблюдать циклическое воспроизводство данной проблемы: система мер, направленных на профилактику и борьбу с детской беспризорностью, не имела существенных результатов.

Сегодня социальные службы, общественные деятели, политики рапортуют об исчезновении проблемы детской беспризорности, о нисходящей тенденции свидетельствуют данные официальной статистики. Однако несмотря на положительную динамику, актуальным остается вопрос: «Как сложилась судьба «вчерашних» беспризорников, удалось ли им успешно интегрировать и адаптироваться в «большом обществе?».

Действительно, мы можем наблюдать исчезновение беспризорных детей с улиц города. Если ранее они десятками толпились на вокзалах, рынках, то сегодня их можно встретить крайне редко. О тенденции сокращения численности беспризорных детей свидетельствуют данные официальной статистики. Многих «вчерашних» беспризорников направили в приюты, интернаты, откуда они ушли во взрослую жизнь, а кто-то так и остался на улице, достигнув совершеннолетия и пополнив ряды местных бомжей. Об этом свидетельствуют сообщения средств массовой информации, в которых указано, что численность бывших беспризорников не сократилась, они просто выросли и превратились в лиц без определенного места жительства. Данный факт находит свое подтверждение и в региональных СМИ. Официальные ведомства, занимающиеся дальнейшим жизнеустройством беспризорных детей, к сожалению, являются закрытыми для исследователей, а те данные, которые приводятся в ходе отчетов представителями этих ведомственных структур заставляют сомневаться в их достоверности.

В данной статье предпринята попытка проанализировать жизненные истории молодых людей, которые в детстве в силу разных обстоятельств были исключены из жизни «большого общества» и прошли свои, отличные от традиционных и привычных, «университеты».

Цель данного исследования – на основании глубинных биографических интервью описать жизненные истории, стратегии выживания бывших беспризорных детей, (ныне – уличной молодежи), а также особенности их интеграции в «большое общество». В исследовании мы перед собой поставили следующие задачи:

1. определение особенностей жизнедеятельности беспризорников на улице (срок пребывания на улице, бытовые условия, источники материального обеспечения, особенности взаимодействия, круг общения, вредные привычки, состояние здоровья и др.);

2. изучение представлений беспризорных детей о собственной жизни;

3. определение наличия ресурсов и субъектов поддержки, способствующих достижению жизненных целей, бывших беспризорников и тех, кто до сих пор живет на улице.

II Методика исследования

География исследования: Одесса, Одесская область.

Выборочную совокупность составили:

1. молодые люди, временно проживающие в «Социальном общежитии» г. Одесса (для детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки);

2. так называемая «уличная молодежь» - беспризорники, которые в данный момент находятся на улицах города;

3. усыновленные бывшие беспризорники, которые в настоящее время проживают в семьях усыновителей за рубежом (Германия, США).

Общая численность респондентов составила 22 человека (к первой категории принадлежат 17 человек, ко второй – 3, к третьей – 2 человека), в число которых вошли 16 мальчиков и 6 девочек. Возрастной диапазон опрошенных – от 18 до 24 лет, модальный возраст составляет 20-22 года. Метод интервьюирования - глубинное полуструктурированное интервью. Метод выборочной совокупности – метод снежного кома.

Мы предприняли анализ биографических нарративов молодых людей в условиях специализированных социальных учреждений г. Одессы, имеющих опыт беспризорной жизни в детстве. Исследование проводилось течение января-февраля 2015 года. В начале проведения исследования администрация КУ «Социальное общежитие» не препятствовала встречам с молодыми людьми. В ходе первых интервью удалось пообщаться с 6 респондентами. После чего без каких-либо вразумительных объяснений исследовательская группа получила отказ от руководства данного учреждения относительно дальнейшего проведения исследования. Остальную часть респондентов составили те молодые люди, вошедшие в круг знакомых уже опрошенных ребят, с которыми проводились интервью на «их» территории; с теми молодыми людьми, которые проживают за пределами Украины, интервью проводилось через Skype.

Разработанная нами методика гайд-интервью позволила в полной мере зафиксировать истории «беспризорной» жизни молодых людей именно в тех понятиях, категориях и смыслах, которыми оперируют сами молодые люди. Методика интервью и план его проведения разработаны автором данной статьи под руководством кандидата социологических наук, доцента Е. Князевой. Прямая речь респондентов в тексте выделена курсивом без редакторских правок на языке оригинала. Перед высказываниями респондентов приводятся их имена, возраст, срок пребывания на улице, род деятельности (все имена участников

исследования изменены).

Одним из главных признаков «беспризорности» является «отсутствие у детей и подростков места жительства» (Попова, 2007). В нашем исследовании такой признак как «срок пребывания (жизни) на улице» стал основным критерием отбора информантов. У всех проинтервьюированных молодых людей этот срок довольно продолжительный - от одного года и более. Среди них есть и такие, которые до сих пор являются беспризорниками и принадлежат к числу лиц без определенного места жительства.

III. Основные результаты

В ходе исследования нами было установлено, что причины беспризорности лежат внутри семьи. Чаще всего поводом ухода ребенка из семьи на улицу выступала неблагополучная ситуация в семье. Обобщая высказывания молодых людей в ходе проведения интервью, можно утверждать, что, как правило, данная ситуация являлась результатом девиантного поведения родителей. Уход ребенка на улицу стал протестом тем взаимоотношениям, которые существовали в семье. В кругу семьи ребенок чувствовал себя ненужным, лишним. Упоминания о фактах насилия родителей, лиц их заменяющих свидетельствуют также о страхе ребенка, который боялся оставаться в родительском доме. По словам молодых людей, семейный конфликт, как правило, сопровождающийся материальными трудностями, приводил к тому, что они вынуждены были искать более привлекательные условия для проживания и приемлемые сообщества. Именно с этими другими сообществами ребенок связывал свои перспективы и надежды относительно решения семейных проблем. **Анастасия (22 года, срок нахождения на улице более года, работает поваром):** *«В синяках, голова была разбита. Я сильно заикалась. Я не могла выговорить нормально слово, потому что я все время боялась. Когда темно, я уже боялась идти домой. И вот как-то пришел тот предел, что мне надоело...».* **Виктор (26 лет, до сих пор живет на улице, безработный):** *«А чего ты убежал из дома? - Мне не нравилось. Там пьют постоянно. Я с друзьями убежал».*

Интервью с молодыми людьми показали, что такие факторы, как бедность, потеря жилья родителями не являлись главной причиной ухода из семьи. Это дает основание предполагать, что данные факторы являются более значимыми при анализе причины неблагополучия родителей. Респонденты рассказывали о материальных трудностях семьи, но они не осознаются ими как самостоятельные, а скорее являются следствием нерационального расхода семейного бюджета из-за алкоголизма родителей.

Кроме первичных (семейных) причин беспризорности следует отнести и вторичные – неудовлетворительная работа социальных

(интернатных) учреждений, в которые попадали дети после того как их родители были лишены родительских прав.

В рассказах респондентов упоминались неоднократные попытки бегства детей из социальных учреждений. Среди этих попыток были такие, которые приводили к длительному нахождению ребенка на улице. Причины побега сводились к следующему: насилие со стороны сотрудников приютов или интернатов; межличностные конфликты с другими детьми, находящимися в социальном учреждении; протест против плохого отношения сотрудников к воспитанникам; желание попутешествовать (в данном случае речь идет о драммомании); сложности адаптации после длительного пребывания ребенка на улице.

Особый интерес вызывают молодые люди, которые оказались на улице, после окончания срока пребывания в интернате. После выпуска из социального учреждения они находились на полном самообеспечении. Заканчивая то или иное учебное заведение, выпускники интернатов сталкиваются сразу с несколькими трудностями – поиск работы, отсутствие жилья и средств к существованию. Из-за невозможности успешно решить эти проблемы они оказываются на улице. Такова, например, жизненная история **Алексея (23 года, срок пребывания на улице более года, работает кухонным работником)**: *«С общежития меня выселили. Мне говорили, что у тебя есть бабушка, которая живет в Одессе. Можешь пойти жить к ней. То есть никого даже не интересовало, что она даже не мой опекун, у меня нет никого. Я год искал, бегал, думал, где мне поработать, жить...».*

Попадая на улицу, они быстро оказывались в обществе беспризорных детей, уже имеющих опыт пребывания на улице. Как сообщили респонденты, речь идет о группировках численностью от трех человек и более. Группа оказывает сильное влияние на детей улицы, удовлетворяя их потребность в признании, принадлежности и защите. Они обычно бывают однородными относительно пола и возраста, хотя могут состоять из членов, имеющих разные половозрастные характеристики. Оказываясь на улице, ребенок начинает жить согласно тем правилам, которые выработаны той или иной группой беспризорников, что, безусловно, отражается на процессе его социализации.

Беспризорные дети часто помогают друг другу выжить. Они объединяются, создавая сеть эмоциональной и материальной поддержки. Их группировки могут включать как простой круг друзей, так и четко организованную сеть. Опытные дети учат новичков выживанию. Члены группы делятся деньгами, едой, одеждой, приютом, наркотиками, обмениваются информацией. В группе существует ярко выраженная иерархия: более старшие и сильные дети руководят теми, кто младше и слабее.

Среди мест локализации беспризорников – подвалы, стройки, заброшенные помещения, люки и т.д. В зависимости от времени года эти места могут меняться: в летнюю пору это может быть место на открытом воздухе, в холодное время – дети группируются в специально оборудованных ими помещениях.

Среди тех, с кем приходилось беспризорным детям жить на улице – лица, имеющие криминальное прошлое или настоящие. С их помощью, и в соучастии с ними, они приобретали опыт добычи средств к существованию, как правило, нелегальным путем. Находясь в их среде, ребенок примеряет на себе их роли, манеру поведения и стиль жизни, что также имеет отпечаток на его собственном поведении и организации повседневной жизни.

Повседневная жизнь беспризорных детей чаще всего сводится к поиску еды, одежды, обуви и развлечениям. Как показывает практика, в период нахождения на улице они не посещают школу. Почувствовав свободу, они организуют свою повседневную жизнь по своему усмотрению, где нет контроля и критики со стороны взрослых, где свои правила выживания и свои, разделяемые с другими детьми, правила поведения. Как результат, благодаря поддержке детей уже имеющих опыт пребывания на улице, ребенок адаптируется к условиям улицы, привыкает и начинает разделять с другими их ценности и интересы.

Для детей, живущих на улице, характерно наличие собственных карманных денег. В большинстве случаев они зарабатываются нелегальным путем. Среди основных источников добывания средств – воровство, нелегальная торговля, попрошайничество и т. д. Делинквентный характер ряда источников очевиден и, вероятно, имеет довольно широкое распространение в среде «детей улиц». Преступная деятельность беспризорных детей является заранее продуманной и организованной.

Оказавшись на улице, они довольно часто вовлекались в противозаконную деятельность как самостоятельно, так и с помощью взрослых: **Анастасия:** *«Воровала на «7 км». Мы ходили там толпой, то где-то кошелек сворует, то вещи. Один отвлекает, другой — ворует»;* **Влад (22 года, до сих пор живет на улице, занимается противозаконной деятельностью):** *«Разлаживаю закладки. Залаживаю наркотики. Но я не употребляю. Употребляю только траву. И хорошо, что я устроился на такую работу. Потому что, если я суну туда свое лицо, то меня могут вывести на поле и где-то прип...ть, за то что я засовуюсь в то, что я разлаживаю. Если я в товар засуну свой нос».* Беспризорники в одиночку или организованно с другими детьми могут заниматься воровством, мошенничеством, участвовать в уличных драках.

Многие дети, попадая на улицу, по рассказам респондентов, начинали употреблять психотропные вещества и со временем попадали в

наркотическую, токсическую зависимость. Наркотические вещества, распространенные среди детей улицы, обычно являются самыми дешевыми. Как правило, попробовав один вид наркотиков, ребенок переходил на более тяжелый препарат.

Среди рискованных практик, которые упоминаются в ходе интервью, использование грязного шприца. Использование грязных шприцов при инъекциях, незащищенные половые связи с инфицированным партнером становятся основной причиной заболеваний СПИД, ВИЧ. Среди опрошенных молодых людей есть такие, у которых были обнаружены эти заболевания.

Под воздействием наркотиков беспризорные дети могут подвергать себя и другим опасностям. Речь идет о попытках совершения суицида. На руках некоторых беспризорников были видны шрамы, свидетельствующие о попытках самоубийства. По словам респондентов, основной причиной суицида стало привлечение общественного внимания, разочарование, состояние эффекта, нежелание жить и др.

Следует отметить, что трудности уличной жизни не вызывали желания вернуться в родную семью. И в семье, и на улице ребенок сталкивается с аналогичными проблемами - отсутствием еды, одежды, антисанитарными условиями, но тем не менее отдает предпочтение улице. Почему? Существуют все основания предполагать, что психологический климат, является для ребенка, оказавшегося в тяжелых жизненных обстоятельствах, более приемлемым и близким, чем круг родной семьи. В кругу тех, кто оказался в аналогичной жизненной ситуации, ребенок чувствует к себе уважение, с ним считаются, поддерживают, выражают к нему свою солидарность. Единичные попытки возвращения домой обусловлены лишь интересом ненадолго увидеть родителей, а затем снова вернуться на улицу к своим друзьям.

Межличностные связи между беспризорниками со временем либо ослабевают, либо обрываются. Как показывает практика, после изъятия ребенка из улицы, вовлечения в учебу, профессиональную деятельность улица перестает его интересовать. В период взросления, будучи вовлеченным в общественную жизнь, молодой человек меняет интересы, ценности, жизненные ориентиры. В исследуемой группе есть те, кто получил и получает среднетехническое, высшее образование, работает. Данная категория молодых людей предпочитает обрывать связи с прошлым. **Алексей:** *«Уже давно с ними не общался. Только как устроился на работу, работаю, снимаю квартиру. Уже все. Я уже провалился. Я уже не знаю где они... С того времени уже год прошел как я уже их не видел».* **Анастасия:** *«Я не помню. Я их как бы потеряла. Стараюсь не возвращаться в прошлое».*

Однако существует и другая категория «вчерашних» беспризорников.

Речь идет о тех молодых людях, которые продолжают оставаться на улице. Некоторые из них из-за противоправного поведения оказываются в тюрьме. Другие из-за передозировки, антисанитарии, болезней умирают прямо на улице, о чем свидетельствуют рассказы молодых людей (речь идет об их друзьях, знакомых, с которыми им приходилось жить, контактировать во время своего пребывания на улице). В третью группу входят «вчерашние» беспризорники, уже взрослые молодые люди, которые продолжают оставаться на улице, достигнув совершеннолетия. Их судьба является сложно предсказуемой, поскольку они нигде не работают, не имеют постоянного места жительства, имеют неизлечимые заболевания.

ВЫВОДЫ

Проведенный анализ показал, что проблемы интеграции и социальной адаптации беспризорных в «большом обществе» нашли отражение в их биографических нарративах. Речь идет о трудностях, связанных с получением образования, поиском работы, обеспечением жилья, медицинского обслуживания и др. В ходе проведения исследования удалось выявить «вчерашних» беспризорников, которые в прошлом, будучи детьми, пополняли ряды «детей-улицы», и сегодня, достигнув совершеннолетия, как и прежде, продолжают жить на улице. Они незаметны для общества, поскольку являются уже взрослыми. Окружающие воспринимают их как лиц без определенного места жительства. В силу возраста в интернате для них закрыты двери, а стартовый капитал, который подкреплен иждивенческим образом жизни в приютах, интернатах, социальном общежитии, заставляет сомневаться в их успешном будущем. Наркотики, антисанитария, криминальные связи приводят к тому, что эти молодые люди, незамеченные обществом, государством, либо в детском, либо в взрослом возрасте умирают.

Оказавшись в «большом мире», в силу неустойчивости взглядов, позиции, низкого социального капитала, иждивенческих установок и других факторов беспризорники испытывают трудности при взаимодействии с социумом, не всегда могут удержаться от асоциальных форм поведения, могут оставаться в маргинальном положении на протяжении длительного периода времени. Сложно прогнозировать их перспективу дальнейшего успешного жизнеустройства. Негативная практика решения квартирного вопроса, создание лишь видимости решения этой проблемы государственными органами, дает веские основания допускать вероятность того, что эти молодые люди снова могут оказаться на улице или будут продолжать здесь оставаться. Отсутствие должного контроля, поддержки, сопровождения со стороны государства приводит к тому, что лишь незначительная доля беспризорников успешно адаптируются в социуме, для остальных – счастливое будущее остается

туманной перспективой.

БИБЛИОГРАФИЯ

Арефьев, А. (2003). Беспризорные дети России. Социс, 9, 61-71.

Бреева, Е. (2004). Социальное сиротство в социально ориентированном государстве. Социс, 4, 44-50.

Громов, Д. В., Стивенсон, С. А. (2008). Пацанские правила: нормирование поведения в уличных группировках. Молодые москвичи. Кросскультурные исследования, Москва: РУДН, 427-457.

Девятова, В. (2008). Беспризорность как социокультурное явление в современной России. <http://www.lib.csu.ru/vch/129/014.pdf> (access date. 25.12.2015).

Ореховська, В., Виноградова-Бондаренко, В.(2004). Дитяча бездоглядність та безпритульність: історія, проблеми, пошуки. Київ.

Попова, И., Князева, Е. (2009). Проблема социального сиротства в г. Одессе. Український соціологічний журнал, 1–2, 98–103.

Пилипенко, В. Є., Попова, І. М., Танчер, В. В. та ін. (2007). Соціологія дитинства. Київ: ПЦ «Фоліант».

Irina Muntian

STREET KIDS IN THE « BIG SOCIETY»: THE PROBLEMS OF SOCIAL INTEGRATION AND ADAPTATION

Irina Muntian – aspirant of PHD Sociology, Odessa I.I. Mechnikov National University

Scientific interests: sociology of childhood, family sociology, sociology of deviant behavior.

E-mail: Muntian_irina@mail.ru

Наталья Каловская*

МЕСТО КЛАССИЧЕСКОЙ МУЗЫКИ В ЖИЗНИ ПОДРОСТКОВ СОВРЕМЕННОГО ГОРОДА

В рамках мониторингового исследования «Старшеклассник 2013. Жизненные ориентации и настроения; современная семья: родители и дети» в статье проанализирован блок вопросов о классической музыке, вовлеченности в культурные практики старшеклассников г. Одессы. В рамках данного социологического исследования мы попытались определить место и роль классической музыки в жизни современного подростка. Результаты исследования позволяют сделать вывод о том, что школа как один из институтов социализации выполняет свою функцию в формировании музыкальных предпочтений, а также принимает во внимание необходимость обстоятельного и серьезного подхода в формировании духовных качеств через классические музыкальные произведения.

Ключевые слова: социология музыки, классическая музыка, подростки, юношество, досуг, музыкальные предпочтения.

Within the framework of monitoring, research «Senior Pupil 2013. Vital orientations and moods; modern family: parents and children" were analyzed the block of questions about classical music, degree of acquaintance with it, involvement in cultural practices of senior pupils city of Odessa. In this sociological research, we tried to define a place and a role of classical music in life of a modern teenager. Research results allow to draw the conclusion that school as one of institutes of socialization carries out the function in formation of musical preferences, as well as it takes into account the necessity for a thorough and serious approach for forming of spiritual qualities through the classical pieces of music. Having analysed the status of classical music in the life of a modern teenager it should be noted that it doesn't take the leading positions among the variety of musical styles, however a tendency was outlined in gradually increasing popularity of classical music in the teenage's environment.

Keywords: sociology of music, classical music, teenagers, youth, leisure, musical preferences.

І. Актуализация проблемы исследования

Актуальность исследований о месте классической музыки в жизни молодежи и юношества опосредуется тем фактом, что сформировавшееся определенное отношение к классической музыке имеет дальнейшее влияние на формирование системы ценностей, поведенческих актов и жизненных приоритетов современного подростка. Интенсивные трансформационные процессы современного постсоветского пространства

---

* **Наталья Каловская** – соискатель, Институт социальных наук Одесского национального университета имени И. И. Мечникова.

Научные интересы: социология музыки, социология виртуального пространства; социология культуры.

E-mail: natka_777S@ukr.net

изменили не только общественно-политическую и социально-экономическую ситуацию в стране, но и духовно-нравственный мир людей, модифицировали духовное потребление вообще и потребление музыки в частности. Развиваясь в контексте коммуникации и как средство коммуникации, музыка представляется одним из способов социального бытия, поскольку через нее человек выражает свое отношение к миру прекрасного, общественной жизни, к другим людям и к самому себе.

Так социологически музыка понимается не только как отдельный социальный институт или как форма социального дискурса, влияние которого на общественную жизнь трудно переоценить, но также как значимый социальный инструмент, используемый при описании новых жизненных форм, возникающих в результате множественных структурных дифференциаций современного социального пространства. Изучение запросов молодежи в сфере музыкального потребления позволит наметить всесторонне взвешенную «музыкальную политику» не только на рынке музыкальной продукции, но также в сферах образования и культуры. Музыка как часть культуры и как «различительный знак» позволяет дифференцировать жизненные стили. Вместе с тем, музыка обладает и интегративными свойствами, поскольку на рынке музыкальной продукции представлены образцы, так называемой, «гибридной» музыки, то есть классической музыки, переведенной на язык современных музыкальных стилей. Кроме того, музыка являет собой игровое поле, в границах которого демонстрируются и приобретаются различные жизненные стили. Именно музыка занимает ведущую позицию в структуре досуга молодежи. Нетрудно заметить, что и музыкальная индустрия в большей степени ориентирована на молодежь как наиболее восприимчивую ко всему новому часть общества, которая оказывается главным потребителем рынка музыкальной продукции.

В развитие и становление социологии музыки как специальной социологической теории внесли наибольший вклад такие ученые как Т. Адорно, Б. Асафьев, П. Бурдьё, М. Вебер, А. Луначарский, П. Сорокин, А. Сохор, М. Хоркхаймер, А. Шюц и др. В современном социологическом дискурсе преобладают исследования в области музыки массовых жанров, музыкальных предпочтений преимущественно в молодежной среде, а также типологии слушателей музыкальных произведений. Так, в Украине проблемами социологии искусства и социологии музыки занимаются следующие авторы О. Гоян (Гоян, 1999), Л. Нестеренко (Нестеренко, 2012; Нестеренко, 2014), Р.Шульга (Шульга, 2005) и др. На наш взгляд, недостаточное внимание уделено проблемам развития и функционирования классической музыки в современном социокультурном пространстве.

Музыка сегодня предстает перед нами как вид репрезентативной культуры находящейся в состоянии постоянных динамических изменений. Поэтому исследование юношей и подростков в области их музыкальных предпочтений, а также о месте классической музыки наряду с другими музыкальными направлениями позволит выяснить тенденции развития музыкальной культуры в целом среди других видов искусства.

II. Методика исследования

С целью выяснения музыкальных предпочтений юношества, а также измерения степени их приобщенности к классической музыке автор статьи использовал данные репрезентативного исследования, проведенного Кафедрой социологии Института социальных наук ОНУ им. И.И. Мечникова в мае 2013 при содействии Южноукраинского отделения социологической ассоциации Украины по заказу Одесского городского управления образованием. К социологическому мониторингу (2010, 2006, 2003 та 1997 рр.) «Старшеклассник: жизненные ориентации и настроения; современная семья: родители, дети» был добавлен блок вопросов о классической музыке, степени знакомства с нею, вовлеченности в культурные практики старшеклассников г. Одессы. Объем выборки составил 390 человек (погрешность 5%), метод сбора информации – анкетный опрос. По данным Одесского городского управления образованием в Одессе в 2013 г. обучалось 13681 учеников 10-11 классов. Из них 53% ученики профильного обучения (лицеи, гимназии, специализированные школы) и 47% учеников общеобразовательных школ.

В соответствии с целью и задачами исследования, выборка – двухэтапная квотная: 1) по типу школ (общеобразовательные, профильные); 2) по районам города (Киевский, Суворовский, Малиновский, Приморский). Согласно выборке, было опрошено учеников школ № 78, 80, 4, 1, 105, 56, 46, 92, 14, 40, гимназии № 9, лицея № 53, юридического лицея, морского лицея. Использовались также результаты мониторингового исследования 2010 г. (количество опрошенных – 390 респондентов).

Предметом исследования являлись музыкальные предпочтения юношества, место музыки в их повседневной жизни, степень и формы знакомства с классической музыкой и вовлеченности в культурные практики современного города.

Цель исследования заключалась в выяснении уровня приобщенности старшеклассников к классической музыке, а также вовлеченности в ее функционирование в городе Одессе. Сформулированные выше объект, предмет и цель исследования определили следующие **задачи**: 1) продиагностировать статус классической музыки в жизни современного подростка; 2) охарактеризовать музыкальные предпочтения

старшеклассников; 3) определить степень влияния социального окружения: друзей, представителей старшего поколения, педагогов, - на формирование музыкальных вкусов подростка; 4) определить степень знакомства школьников с классическими музыкальными произведениями; 5) охарактеризовать основные источники прослушивания музыкальных произведений современными подростками; 6) изучить формы участия школьного образования и специального музыкального образования в формировании знаний о классических музыкальных произведениях.

Гипотезы исследования сводились к следующим предположениям. Во-первых, нам представлялось, что музыкальные предпочтения подростков далеки от классической музыки, степень знакомства с ними минимальна. Во-вторых, что влияние на формирование музыкальных предпочтений может варьироваться от приобщения к современной музыки через друзей, с одной стороны, и приобщению к образцам «высокой» музыки через старшее поколение: родителей, музыкальных педагогов, получение специального музыкального образования.

Кроме того, нам представлялось, что основным источником прослушивания музыки, в том числе классической, постепенно становится виртуальное пространство, которое вытесняет другие формы. А потому нельзя исключать влияние, которое может оказывать виртуальная среда общения на формирование музыкальных предпочтений.

III. Описание результатов исследования

Результаты исследования были получены следующие. «Слушаете ли вы музыку?» 77,4% опрошенных старшеклассников ответили, что слушают, причем постоянно. 20% - время от времени. 2,3% написали свои варианты, среди которых попадались нестандартные ответы, которые, в конечном счете, дополняли первую категорию: «живу в наушниках», «слушаю музыку в маршрутке». Отметим, что ни один опрошенных не указал, что не слушает музыку вообще. То есть современные подростки, не зависимо от пола и других признаков, различающих их в выборке, достаточно плотно соприкасаются с музыкальным пространством, практически живут в нем.

Как показывает исследование, наши старшеклассники не слишком разборчивы в музыкальных стилях. 37,7% учеников ответили, что им нравится слушать все музыкальные жанры. При этом лидирующим жанром выступает рок-музыка, которую предпочитают 30,7%. Классическую музыку слушает – 7,1%, джаз – 5,4%. Помимо этого, учащиеся слушают Рер, Нip-Нор, R&B и поп-музыку. Следует также отметить, что картина 2010 и 2013 годов практически аналогична, однако наметилась позитивная тенденция (чуть более 5% прироста) в прослушивании музыки жанров академических: классической музыки и джаза.

Источником для прослушивания музыки является в основном Интернет (77,9%). Далее следуют аудиозаписи (65,6%), концерты (18,2%), телевидение (13,1%), и радио (11,8%). Среди своих вариантов 3% процента опрошенных указали телефон как источник для прослушивания музыки, но следует отметить, что основным источником попадания музыки в телефон тоже является Интернет. Как показывает таблица 1, можно заметить, что за прошедшие три года цифровые источники прослушивания музыки берут верх над аналоговыми: уменьшается количество слушающих музыку по ТВ, радио и в аудиозаписях. В то время, увеличивается количество предпочитающих «оцифрованную» музыку, что вполне понятно, поскольку открывает перед слушателями новые степени свободы в формировании собственного «списка прослушивания». Радостно отметить, при этом, что количество опрошенных предпочитающих «живую музыку» хотя бы не изменилось.

Таблица 1. Сравнительная характеристика источников для прослушивания музыки 2010 и 2013 гг.

Источники для прослушивания музыки	2010 г.	2013г
	% соотношение	% соотношение
Интернет	70	78
Телевидение	29	13
Радио	18	12
Аудиозаписи	72	66
Концерты	17	18

Далее нас интересовало, кто и как влияет на музыкальные вкусы подростков. Мы предполагали, что основное влияние должны оказывать друзья. В ходе исследования эта гипотеза подтвердилась. Наибольшее влияние на формирование музыкальных предпочтений подростков оказывают друзья – 49,5%. Далее по степени влияния следуют средства массовой информации (радио, ТВ...) – 25,9%. Родители оказали влияние лишь для 8,5% респондентов, для 7,2% - родственники, школа – 5,6%. То есть музыкальные вкусы старшекласников формируются практически без направленного влияния взрослых и, что более важно, без влияния среднеобразовательных учебных заведений, в которых на протяжении 7 лет проводятся уроки музыки.

Интересными являются ответы на полуоткрытые вопросы. Большинство указывают на то, что никто не влияет на формирование их музыкальных предпочтений; некоторые отмечают, что это влияние возраста, любимого человека, интернета. Также было указано, на влияние социума на формирование музыкальных предпочтений. Однако единичность таких ответов также указывает на высказанное

предположение и стихийности формирования музыкальных вкусов.

Нас интересовало также, как родители влияют на «списки прослушивания» наших подростков. Только у 21% опрошенных родители постоянно интересуются тем, какую музыку слушают их дети, 40,8% - проявляют интерес лишь иногда, 38,2% - не интересуются вообще музыкальными предпочтениями своего ребенка. Насколько деятельно это вмешательство измерялось через вопрос: «Ограничивают ли ваши родители в том, какую музыку вам слушать?». Как выяснилось, практически все старшеклассники пользуются полной «музыкальной свободой», 98,2% родителей никак не ограничивают своих детей в прослушивании музыки. То есть родительский контроль за музыкальными предпочтениями старшеклассников весьма ограничен. В сравнении с аналогичным исследованием в 2010 году это значение увеличилось более чем на 10% (87,9%). Это вполне объяснимо, учитывая установленный нами факт возрастания роли цифровых носителей музыки, за которыми контроль практически не возможен.

Это следовало сопоставить с родительскими музыкальными предпочтениями, однако в данном исследовании нам удалось измерить это лишь опосредованно, через мнение об этом самих подростков. На вопрос «Какую музыку слушают ваши родители?» 37,7% ответили - поп-музыка; на втором – классика (27,4%); 23,8% – рок; 15% – джаз. 23,8% затруднились описать круг музыкальных предпочтений родителей. В качестве единичных самостоятельных вариантов ответов можно отметить «тоже, что и я», и «шансон».

Мы также предполагали, что специальное музыкальное образование должно влиять на музыкальные предпочтения подростков. В результате опроса выяснилось, что только 10% старшеклассников имеют музыкальное образование и 7,7% – неоконченное. Отметим, что в сравнении с 2010 годом практически не изменилась ситуация. То есть уровень «музыкальнообразованных» старшеклассников за три года не изменился.

Не следует забывать также о том, что школьные уроки музыки – это также часть системного общего музыкального образования. Поэтому мы поинтересовались, проводятся ли в современных школах уроки музыки, как они проходят, изучалась ли на этих уроках классическая музыка. На вопрос «Проводились ли у Вас уроки музыки в школе» только 58,5% респондентов ответили утвердительно. Очевидно, что это не обязательные уроки, это может быть также связано с тем, что в старших классах урока пения уже нет. На вопрос «Изучались ли на уроках музыки классические музыкальные произведения» основная масса респондентов 79,5% ответили утвердительно и лишь 7,7% – затруднились ответить. Для выяснения того, что же запомнилось из этого знакомства и вообще, способны ли старшеклассники выделить классическую музыку из других музыкальных

направлений, далее следовал вопрос «Какие классические музыкальные произведения вы можете назвать?» Ответы показали, что старшеклассники знакомы с наиболее известными представителями музыкальной классики. Наиболее часто назывались произведения Бетховена, а именно: «Лунная соната», «К Элизе», симфония № 9. Далее упоминались произведения Баха, Моцарта – Реквием, симфония №40, «Турецкий марш», Вивальди – «Времена года», «Эльфийская ночь», Марш Мендельсона, Чайковского «Щелкунчик», «Лебединое озеро», Вагнера – «Полет Валькирии», «Собачий вальс» Шопена и др.; среди неоклассического направления – указывают на музыкальные произведения Secret garden. По сравнению с 2010 годом, тенденция наблюдается позитивная, если ранее на вопрос как обычно проводились уроки музыки, старшеклассники в большинстве своем отвечали: «занимались изучением нот», пели и т.п. Атмосфера уроков: от шумно и весело – до «скучно» и, вообще, «не посещаю». Можно сделать вывод о том, что классику изучают в школе, но это не влияет на музыкальные вкусы старшеклассников.

Далее нас интересовало, как старшеклассники вовлечены в культурные практики г. Одессы. Так на вопрос «Какие культурные заведения города Одессы Вы посещаете чаще всего?» ответы респондентов распределились следующим образом, 30,9% - посещают арткафе, 27,7% – посещают Русский театр, 25,4% – Одесский оперный театр, 22,8% – Филармонию, 21,5% – Музкомедию, 14,1% – Украинский театр, 9,7% – Джаз-клубы, 2,8% – Кукольный театр, 1,5% – Театр на Чайной. При этом 20,5% ответили, что вообще никакие культурные заведения не посещают. В качестве своих вариантов респондентами были добавлены кинотеатры. Данное распределение ответов позволяет заметить, что бóльшим спросом пользуются именно музыкальные заведения города, в которых в том числе исполняется классическая музыка, музыка начинающих групп и коллективов, играющих в альтернативных стилях.

При ответе «Насколько часто Вы посещаете указанные заведения?» вариант несколько раз в месяц указали 20,3% старшеклассников; 50,3% - посещают их всего несколько раз в год; 12,3% - раз в несколько лет; 15,9% – вообще не посещали ни одного из перечисленных заведений. То есть можно говорить о том, что старшеклассники Одессы достаточно плотно вовлечены в культурные досуговые практики нашего города. Нас интересовало также, с кем старшеклассники посещают данные заведения? В 38% – это посещение с родителями, 37,9% – с друзьями, 15,6% – с классом. То есть старшее поколение и школьные педагоги играют определенную роль в вовлечении подростков в культурную жизнь города. Причем в театры и филармонию чаще ходят с родителями и классом, чем в джаз-клубы и арткафе – туда ходят почти исключительно в компании друзей.

Также мы изучали приобщенность старшеклассников к музыкальному творчеству. 30,5 % дают положительный ответ. Причем девочек среди них почти в два раза больше, чем мальчиков. 36,2 % исполняют песни лишь в кругу друзей; 9,2 % на концертах; 14,9% – в караоке клубах; 6,7% - на семейных праздниках. Предпочитают делать это без свидетелей – 58,5% опрошенных респондентов.

54,6% старшеклассников ответили, что принимают участие в школьной самодеятельности, 15,6 % затрудняются ответить на данный вопрос. Самыми популярными жанрами здесь являются спектакли (25,4%) и танцы (19,2%), песни (15,1%) Затем следует КВН (9,7%) и изобразительное искусство (6,4%). Девушки более активные участники самодеятельности, чем юноши. Так по сравнению с предыдущим исследованием то, значительно увеличилось количество старшеклассников, которые принимают участие в школьной самодеятельности. На первый план среди школьной самодеятельности раньше танцы (18,5%), КВН (18%) и спектакли (17%). Затем следуют песни (13%) и изобразительное искусство (11%).

Относительно ответов о том «Пробовали ли сочинять музыку» ответы разделились приблизительно поровну из старшеклассников 43,8% пробовали сочинять музыку и песни, и 46,7% - нет. Лишь только 25% старшеклассников хотели бы связать свою дальнейшую жизнь с шоу-бизнесом. Среди предпочитаемого исполнения превалирует эстрадный репертуар – 49%. Приобщенность подростков к музыкальному творчеству не зависит от типа учебного заведения, района или места проживания. И зависит в основном от пола респондентов.

IV. Выводы

Обобщив полученные данные, следует отметить, что музыку почти все школьники слушают практически постоянно. Как показали результаты, в основном это музыка популярных жанров, транслируемая СМИ. На наш взгляд, это лишь подтверждает тенденцию о всеохватывающем влиянии музыки в современном мире. Отметим, что школа как один из институтов социализации выполняет свою функцию в формировании музыкальных предпочтений. Об этом свидетельствуют ответы на вопросы о том, как проходят уроки музыки – и в данном случае, большинство респондентов ответили утвердительно на вопрос об изучении классических произведений. Так это может свидетельствовать о том, что школа принимает во внимание необходимость обстоятельного и серьезного подхода в формировании духовных качеств через классические музыкальные произведения. Музыкальное творчество является востребованным в старшей школьной среде и многие хотели бы реализовать себя в шоу-бизнесе.

В ходе полученных результатов не подтвердилась выдвинутая гипотеза о том, что музыкальные предпочтения родителей определяют и влияют на формирование музыкальных наклонностей в современного подростка. Результаты показали, что ни родители, ни школа не оказывают влияния на выбор музыкальных предпочтений. Можно говорить о стихийном, а не направленном формировании музыкальных увлечений молодежи.

А вот что касается средств, с помощью которых происходит формирование и развитие музыкального вкуса подтвердилось предположение о том, что интернет является основным источником информации и средством прослушивания различных музыкальных композиций современного подростка, с помощью которого и происходит частичное формирование музыкальных приоритетов. А СМИ – соответственно является основным источником, который влияет на формирование музыкальных предпочтений. В рамках данного исследования нам не удалось проследить причинно-следственные связи в передаче культурного капитала от родителей детям. Так мы ставим это нашей задачей для будущих исследований.

Среди ответов на вопрос о стилях музыки более половины указывают на то, что они являются меломанами, либо же указывают большое количество жанров среди предпочитаемых, также очень много ответов о сочетаниях различных музыкальных направлений. В конкретном случае, мы можем говорить позитивной тенденции в развитии классической музыки в современной подростковой среде. И, несомненно, одним из позитивных факторов в прослушивании классических музыкальных произведений сегодня являются распространение сети Интернет. Наметилась тенденция смещения акцентов в понимании классической музыки с культурной практики в досуговую. Так, действительно современный этап развития культуры и музыки в частности, можно охарактеризовать как господство эклектичного типа, ведь на лицо смешение различных музыкальных направлений, и тем более именно эти направления и приобретают сегодня наибольшую популярность. Анализ данных социологического исследования позволил обозначить музыкальные предпочтения в подростковой среде, а также определить место классической музыки среди многообразия музыкальных направлений. Дальнейшее изложение материалов исследования позволит нам проследить особенности функционирования классической музыки наряду с другими музыкальными жанрами в современном социокультурном пространстве.

БИБЛІОГРАФІЯ

Гоян, О. Я. (1999) Психотипізація аудиторії комерційного радіо ефіру. К.

Нестеренко, Л. М. (2014) Виникнення музичних переваг сучасної студентської молоді (за даними емпіричного соціологічного дослідження). Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики, вип. 63, 97-108.

Нестеренко, Л. М. (2012) Музичні переваги: сутність, зміст, принципи формування. Вісник. Серія: Соціологічні науки. Київ: Академія праці і соціальних відносин Федерації профспілок України, 1 (61), 35-42.

Шульга, Р. (2005). Сучасний простір відносин мистецтва та споживача. Соціологія: теорія, методи, маркетинг: науково-теоретичний часопис, 4, 73-91.

Nataliia Kalovska

PLACE OF CLASSICAL MUSIC IN LIFE OF TEENAGERS OF THE MODERN CITY

Nataliia Kalovska - methodologist of dean's office Institute of Social Sciences Odessa I.I. Mechnikov National University.

Scientific interests: Sociology of Music, Sociology of Virtual Space; Sociology of Culture.

E-mail: natka_777S@ukr.net

Dla autorów:

Artykuły są przyjmowane w języku: ukraińskim, polskim, rosyjskim i angielskim.

Struktura tekstu

1. Część informacyjna

- Imię i nazwisko autora (autorów) (czcionka Times New Roman, bold, rozmiar 14),
- Tytuł artykułu (wersaliki, wyśrodkowane, bold, rozmiar 14),
- Abstrakt (100-200 słów, rozmiar czcionki 12) - język artykułu i w języku angielskim (200-250 słów, rozmiar czcionki 12),
- Słowa kluczowe (5-10 słów, rozmiar czcionki 12) - język artykułu i w języku angielskim,
- Tekst artykułu,
- Bibliografia.

Imię i nazwisko autora, tytuł artykułu, abstrakt, słowa kluczowe powinny być w języku artykułu i języku angielskim, w przypadku, gdy artykuł jest w języku angielskim, autor zamieszcza tylko abstrakt angielski.

1. Tekst

- Tekst powinien liczyć 11 000 – 20 000 znaków ze spacjami;
- Artykuł powinien być napisany w edytorze Word dla Windows w formacie *.RTF -u *.DOC.;
- Marginesy po 2 cm z lewej i prawej strony oraz z góry i z dołu;
- Czcionka Times New Roman, rozmiar 14, pojedynczy odstęp;
- Tytuły tabel, rysunków – Times New Roman, rozmiar 12. Tytuły tabel i wykresów zamieszczamy nad obiektami graficznymi.
- Spis literatury przygotowujemy na końcu artykułu według porządku alfabetycznego – czcionka Times New Roman, rozmiar 12.

2. Zapis literatury na końcu artykułu (w porządku alfabetycznym)

- Sztompka, P. (2002). Socjologia. Krakow: Znak.
- Jankiewicz, A. (1990). O emocjach inaczej. W: P. Kowalski (red.), Emocje i motywacje (t. 3, s. 235 – 302). Warszawa: PWN.
- Nowak, K. (1998). Zazdrość w relacjach partnerskich. Czasopismo Psychologiczne, 41(2), 143 – 159.
- Tatkiwicz, R. (w druku). Wpływ izolacji na samoocenie. Czasopismo Psychologiczne, 20.
- Szafraniec, K. (red.). (2011). Młodzi 2001. Warszawa: Kancelaria Rady Ministrów.
- Opis elektronicznego źródła: Nazwisko, I. (rok). Tytuł artykułu. Tytuł czasopisma, tom(nr), strony. Pozyskano z: tu wpisać adres strony www (pobrano 20.12.2014).

3. Wzór przygotowywania cytatów:

- Jeden autor: (Sztompka, 2002, s. 11).
- Dwóch autorów: (Januszek, Sikora, 2008).
- Więcej niż dwóch autorów: (Szacka, Sztompka, Turner, 2002).
- Powtórne cytowanie dzieła gdzie jest kilku autorów: (Sztompka i in. 2002).
- Cytowanie w jednym nawiasie różnych autorów: (Berger, 2010; Sztompka, 2002)
- Cytowanie kilku publikacji jednego autora: (Giddens, 2007a, 2007b).
- Cytowanie publikacji za innym autorem: Turner (2002, za: Szacka, 2005).

5. Zasady recenzji

- Nadesłany artykuł jest sprawdzany pod względem formalnym: zgodności z wymogami edytorskimi i profilem czasopisma. W przypadku stwierdzenia zgodności z tymi wymogami, wysyłany jest do recenzji wewnętrznej. Dopiero po otrzymaniu pozytywnych recenzji wewnętrznych artykuł jest wysyłany do recenzji zewnętrznych. Recenzje są wystawiane przez dwóch niezależnych recenzentów.
- Wszystkie etapy recenzowania (zarówno wewnętrzne, jak i zewnętrzne) mają charakter anonimowy (double-blind review process), co oznacza, że recenzent nie wie czyj tekst ocenia, a autor, nawet po przyjęciu artykułu do druku, nie zna tożsamości recenzentów.
- Artykuł, który jest pozytywnie zaopiniowany, trafia do redakcji i tam ostatecznie podejmuje się decyzje o umieszczeniu go w czasopiśmie.
- W czasopiśmie publikuje się artykuły, które charakteryzują się wysokim poziomem merytorycznym, są oryginalne i mają odpowiednią bazę teoretyczną i metodologiczną. Preferowane są szczególnie teksty cechujące się nowatorstwem zarówno w sferze teoretycznej, jak też empirycznej.
- Redakcja powiadomi autora pocztą elektroniczną o wyniku postępowania recenzyjnego i ewentualnym terminie ukazania się artykułu.
- Czasopismo ukazuje się dwa razy w roku.
- Redakcja zastrzega sobie prawo redagowania i skracania tekstów.

6. Prawa autorskie

1. Nadsyłając tekst do publikacji Autorzy oświadczają, że są posiadaczami praw autorskich oraz że ani całe opracowanie, ani istotne jego części (w tym tabele i rysunki) nie są publikowane ani przesłane do publikacji w innym miejscu.
2. Autorzy udzielają Wydawcy, reprezentowanemu przez Redakcję w osobie Redaktora Naczelnego, licencji na publikację artykułu.
3. Treści publikacji są otwarte i dostępne dla użytkowników. Użytkownicy mogą czytać, kopiować, rozpowszechniać, drukować artykuł z czasopisma bez dalszej zgody autora lub wydawcy.
4. Autorzy udzielają wszystkim osobom trzecim prawa do dowolnego korzystania z opracowania pod warunkiem podawania jego autorstwa i szczegółów bibliograficznych.
5. Autor udziela Wydawcy czasopisma zgody na włączenie artykułów w międzynarodowych bibliograficznych bazach danych.
6. Redakcja umieszcza imię i nazwisko, stopień naukowy, stanowisko, miejsce pracy, e-mail autora, streszczenie, słowa kluczowe, na stronie WWW wydania numeru.

Для авторів:

До друку приймаються статті українською, польською, російською та англійською мовами.

Структура тексту:

1. Інформаційна частина:

- Ім'я та прізвище автора (авторів) (шрифт Times New Roman, жирний, розмір 14).
- Назва статті (по центру, шрифт жирний, розмір 14, великі букви)
- Анотація статті (мовою статті -100-200 слів, англійською мовою – 200-250 слів, розмір шрифту 12)
- Ключові слова мовою статті та англійською мовою (5-10 слів, розмір шрифту 12)
- Текст статті
- Бібліографія

2. Текст:

- Текст статті 11 000 – 20 000 символів.
- Текст статті оформляється в редакторі Word для Windows у форматі *.RTF чи *.DOC.
- Поля сторінки по 2 см .
- Шрифт Times New Roman, розмір 14, одинарний інтервал.
- Шрифт таблиць – Times New Roman, розмір 12.
- Список використаних джерел вказується в алфавітному порядку – шрифт Times New Roman, розмір 12.

3. Оформлення літератури в кінці статті (в алфавітному порядку):

- Sztompka, P. (2002). Socjologia. Krakow: Znak.
- Jankiewicz, A. (1990). O emocjach inaczej. W: P. Kowalski (red.), Emocje i motywacje (t. 3, s. 235 – 302). Warszawa: PWN.
- Nowak, K. (1998). Zazdrosc w relacjach partnerskich. Czasopismo Psychologiczne, 41(2), 143 – 159.
- Tatkiwicz, R. (w druku). Wplyw izolacji na samoocene. Czasopismo Psychologiczne, 20.
- Szafraniec, K. (red.). (2011). Młodzi 2001. Warszawa: Kancelaria Rady Ministrow.
- Оформлення електронного джерела: Nazwisko, I. (rok). Tytul artykulu. Tytul czasopisma, tom(nr), strony. Pozyskano z: tu wpisać adres strony www (pobrano 20.12.2014).

4. Оформлення цитат в тексті:

- Один автор: (Sztompka, 2002, s. 11).
- Два автори: (Januszek, Sikora, 2008).
- Більше ніж два автори: (Szacka, Sztompka, Turner, 2002).
- Повторне цитування джерела, в якому декілька авторів: (Sztompka i in. 2002).
- Цитування декількох джерел: (Berger, 2010; Sztompka, 2002).
- Декілька праць одного й того ж автора, виданих в одному році: (Giddens, 2007a, 2007b).
- Цитування за посередництвом іншого автора: Turner (2002, za: Szacka, 2005).

5. Рецензування

- Надіслана стаття звіряється на відповідність формальним вимогам редакції, відповідність профілю журналу. За відсутності зауважень, стаття надсилається на внутрішнє рецензування. При позитивній рецензії стаття скеровується на зовнішнє рецензування. Рецензування здійснюється двома незалежними рецензентами;
- Усі етапи рецензування (як зовнішнє, так і внутрішнє) є анонімними (double-blind review process), що означає, що ні рецензент не знає автора тексту, ні автору, навіть при прийнятті статті до друку, не повідомляють про особу рецензента. Редакція, отримавши позитивні відгуки на статтю, робить остаточний висновок про її публікацію у журналі.
- У журналі публікуються статті, що характеризуються належним рівнем новизни, мають теоретичну та практичну значимість, відображають результати наукового дослідження автора.
- Редакція повідомляє автору електронною поштою результати експертної оцінки та черговість друку.
- Журнал виходить двічі на рік.
- Редакція залишає за собою право редагувати та скорочувати статті.

6. Авторські права:

1. Надсилаючи текст до публікації, Автор підтверджує, що є власником авторських прав, і гарантує, що даний текст чи його частина (в тому числі таблиці і рисунки) не були опубліковані в інших виданнях чи надіслані до публікації до інших видань.
2. Автори надають Видавцеві (Редакції в особі Головного редактора) право на публікацію статті.
3. Зміст журналу є відкритим та доступним для користувачів. Користувачі можуть читати, завантажувати, копіювати, поширювати, друкувати текст статті у журналі без додаткового дозволу видавництва чи автора.
4. Автори надають третім особам право на вільне користування інформацією за умови дотримання правил цитування.
5. Автор надає Видавцеві (Редакції) журналу згоду на включення статті до міжнародних бібліографічних баз даних.
6. Редакція розміщує прізвище, ім'я, науковий ступінь, посаду, місце праці, електронну адресу автора, анотацію, ключові слова статті на сайті видання.